

Mpu Sedah en Mpu Panuluh

Bhārata - Yuddha

vertaald door

R. Ng. Dr. POERBATJARAKA en Dr. C. HOOYKAAS.

432 = 541

78 = 541

MPU SEDAH

INLEIDING.

Bijkans acht eeuwen geleden vatte de toenmalige koning van (Oost-)Java, Djajabhāja, het voornemen op, een groot werk te verrichten, en daardoor *kadigdjajan* te verwerven, d.i. eigenlijk wereldverovering, laat ons zeggen: bevestiging zijner macht, zoo als men deze ook bereiken kan door groote offeranden en omvangrijke bouwwerken¹⁾. Daartoe belastte hij Mpoe Sēdāh met het beschrijven van den grooten strijd, dien zijn voorvaderen hadden moeten leveren om aan hun recht te komen, den strijd der Bhārata's, Bhārata-Yoeddha. De dichter van de eerste helft heeft zijn werk niet kunnen beëindigen, „hij voelde zich verstijven bij het in-woorden-brengen van de daden van vorst Čālyā”, en droeg aan Mpoe Panóeloeh de voltooiing op²⁾. Deze betuigt aan het slot op stereotype wijze zijn onbedrevenheid³⁾, na zich voortreffelijk van zijn taak te hebben gekweten. Van Djajabhāja's staatkundige daden weten we niet veel af⁴⁾, maar zijn doel heeft hij bereikt, want in de literatuurschiedenis is zijn naam blijven voortleven door zijn opdracht het epos der Javanen bij uitnemendheid te doen schrijven.

Met de andere twee epen Rāmāyaṇa en Ardjoena-wídjaja heeft het Bhārata-Yoeddha in zooverre hetzelfde lot gedeeld, dat het niet aan de vergetelheid is prijsgegeven, toen het in later eeuwen onbegrijpelijk begon te worden door zijn verouderd taaleigen, en in de dichtertaal dier dagen werd overgebracht, met gebruikmaking van de oude Sanskrit-metra. Dit literatuur-genre, kawi miring geheeten, heeft zich nooit in een groote populariteit kunnen verheugen, en het duurde dan ook niet lang, of alle drie de genoemde epen

werden nogmaals bewerkt, dit keer in mātjāpat overgebracht. Mét de namen van de twee dichters is Djājabāja er door blijven voortleven; zelfs heeft de volksmond, in welke overigens zelfs de grootste vorst geen voortbestaan gevonden heeft, hem de bekende *pralāmbang's* toegedicht, de voorspellingen, „een combinatie van Javaansch Messiasgeloof en Moslimsche eschatologie, waarin ook de Mahdi niet is vergeten”.⁵⁾

Het is, als bij zooveel andere zaken, weer Raffles geweest, die in 1817 de aandacht heeft gevestigd op de „schoonheid, verhevenheid en ware dichtelijkheid”⁶⁾ van het episch gedicht, dat naar zijn getuigenis over het geheele land bekend was⁷⁾. In aanmerking nemende, hoe weinig er van het Kawi bekend was, (zooals hij de taal van het Bhārata-Yoeddha noemde) en hoeveel gevaar het liep, verloren te gaan, heeft hij zich zoo goed mogelijke hulp verzekerd en 138 van de 719 vierregelige verzen in tekst en vertaling weergegeven⁸⁾; van de rest gaf hij een korten inhoud. Van zijn Chapter III, handelende over Taal, Letterkunde, Kunsten en Wetenschappen, ruimde hij zoo 66 bladzijden, nagenoeg de helft, aan dit episch gedicht in. Crawford en de vermaarde Von Humboldt danken hem hun kennis van het Oud-Javaansch, en Franz Bopp, de vader der linguïstiek, middellijk.

Toen ruim 30 jaar later P. P. Roorda van Eysinga (Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Litt. Hum. Doct. et Theor. Phil. Mag. Hoogleraar in de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, lid van Binnen- en Buitenlandsche Geleerde Genootschappen) zich

1) R. Friederich, *Voorloopig Verslag van het Eiland Bali*, Verh. Bat. Gen. XXII, 1849, p. 17.

2) *Bhārata-Yoeddha* LII, 13.

3) *Bhārata-Yoeddha* LII, 10 - 13.

4) *Hindoe-Javaansche Geschiedenis*², door N. J. Krom, 1931, p. 293.

5) *Drie Javaansche Goeroe's, hun Leven, Onderricht en*

Messiasprediking, door G. W. I. Drewes, Leiden, 1925, p. 134.

6) *History of Java*² I, 1830, p. 459.

7) o.c. p. 458.

8) Synoptisch telkens op één pagina, aangenaam overzichtelijk, zooals tegenwoordig in wetenschappelijke tijdschriften maar al te vaak verzuimd wordt, zonder dat daar voldoende motieven voor aanwezig geacht kunnen worden.

tot repatriëeren genoodzaakt zag wegens „eene gevaarlijke kwaal”, en zijn voor het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen bestemde vertaling van de Nieuw-Javaansche Brâtâ-Joedâ te Leyden bij C. C. van der Hoek in 1849 deed verschijnen ¹⁾, waande hij zich den ontginner voor Nederland van „een dichtstuk, dat dikwerf *grandioso*, niet zelden teeder, nu en dan al te erotisch en somtijds verheven en zeer poëtisch is.” ²⁾ — „Hempoe Sedah heeft aan de hoofdver-eischte bij de schildering der personen volkomen voldaan door ieder, dien hij opvoert, een eigenaardig karakter te geven en dat karakter getrouw vol te houden: in dit opzigt is hij aan Shakespeare gelijk”. — Hoort nu, hoe deze Petrus en Paulus in één persoon zich ditmaal als Mozes op den berg een geroepene voelde: „Mijn, sedert langen tijd opgevat voor-nemen om dit dichtstuk geheel in onze taal over te brengen, werd vooral op mijne jongste reis over Java verlevendigd en op den top van den tempel van *Boro Boedoer* tot rijpheid gebragt. Op de tinne van dat verhevene gebouw ontvouwde zich een verrukkend deel van Java voor mijne oogen en ik achtte het van mijnen plicht, door het uitvoeren van mijn voor-nemen, een regtmatige hulde aan Java's vervlogene dichterwereld toe te brengen.” — „Evenals Raffles hield ik mij overtuigd, dat tot het verstaan van het *Kâwi* de kennis van het *Sanskrit* onmisbaar is; ik besloot dan in het belang der zaak mij in die kennis te oefenen; door volhardende inspanning las en schreef ik weldra het *Sanskrit*,” — „Juist te midden mijner navorschingen werd ik vereerd met eene briefwisseling van den beroemden Wilhelm von Humboldt, die zijn belangrijk werk *über die Kawi-Sprache auf der Insel Java* bearbeidde en van mij al die inlichtingen over het *Kâwi* verzocht, welke hij zeer bescheiden erkende, noodig te hebben, doch die ik

gaarne beken, niet allen te hebben kunnen geven.” — „Door een bijzondere omstandigheid werd ik eigenaar van een te Soerakarta uit de keizerlijke boekerij Nu was ik weder ééne schrede nader aan mijn doel en meende het spoedig te zullen bereiken, toen ik van hooger hand werd uitgenoodigd, een Algemeen Maleisch en Nederduitsch woordenboek te vervaardigen. Eerst na de voltooiing van dat moeilijk werk, hetwelk twee duizend bladzijden in folio in verschillende talen bevatte, begon ik met ernst weder aan mijn vroeger plan” — Hij schetst zijn werkwijze: „Ik heb de zangen metrisch overgezet om een juister denkbeeld van den vorm, waarin dit dichtstuk voorkomt, te geven. Somtijds is van de maat afgeweken, wanneer ik zulks in het belang der duidelijkheid dienstig achtte”. — „De onkiesche coupletten van den derden en vierden zang heb ik niet durven weglaten en ook von Humboldt wenschte, dat het dichtstuk niet door weglating van eenig gedeelte mogt verminkt worden.” — En geen Latijn, maar Nederduitsch! — Na ook nog over zijn hulpmiddelen en helpers uitgeweid te hebben, resumeert hij: „Het is op deze wijs en vooral door de gunst van den Algoede, dat ik dezen arbeid heb mogen voltooien”, waarbij hij aan den lezer overlaat zich een denkbeeld te vormen over zijn zwakke krachten, waarover hijzelf zeker niet gering gedacht zal hebben. Den waarlijk bescheiden over zijn poging tot vertaling uit Oud-Javaansche poëzie oordeelenden Raffles daarentegen gunde hij geen „ut desint vires, tamen est laudanda voluntas”, en een uiteenzetting over diens zwakke krachten eindigt hij met de peroratie: „..... dan verkrijgt men gewis een zeer onvolledig denkbeeld van de bedoeling des dichters van de *Brâta-Joeda*, en beaamt volkomen het oordeel, dat Raffles zelf zoo nederig over zijn werk velde.”

1) *De Brata Joeda of De Krijg der Bharatas*, naar het Javaansche Heldendicht van Hempoe Sedah in negen en zestig

zangen metrisch overgebragt door

2) Dit citaat en de volgende alle uit zijn Inleiding.

Maar hoogmoed komt voor den val; nog zal onze Ridder enz. wellicht geoccupeerd geweest zijn met eene ode aan Salak en Gédé, welke hij zag verdwijnen in het blauwe verschiets van Java („doch mijn hart blijft aan dat pronkjuweel gehecht”), toen de Directie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen den Ambtenaar voor de Javaansche taal- en letterkunde te Soerakarta, A. B. Cohen Stuart, uitnoodigde, R. v. E.’s onvoltooid gebleven bewerking van de Nieuw-Javaansche Brâtâ-Joedâ af te maken. Wanneer een kleine tien jaar later Stuart klaar is, bericht hij in de voorrede tot zijn magnum opus als volgt: „De tekst was afgedrukt, benevens de Voorrede en een gedeelte — ongeveer de helft — der vertaling. Na doorzage van dat afgewerkte gedeelte vond ik mij evenwel genoopt, aan de Directie in overweging te geven, om liever het geheele werk van nieuws af aan te beginnen; en zij hechtte genoeg gewigt aan de beweegredenen van mijn voorstel, om het, ondanks de buiten twijfel aanzienlijke opofferingen, die er aan verbonden waren, zonder bedenking aan te nemen. Inmiddels was het werk van mijn voorganger door hem zelf voltooid, en nog in den loop van ’t zelfde jaar 1849, met een nieuwe voorrede en eenige bijvoegselen, te Leiden in ’t licht verschenen. In eene beoordeeling van dat werk — met uitzondering van den Javaanschen tekst, waarover straks nader — zal ik mij hier niet begeven. Om er toch mijne meening onbewimpeld over uit te spreken, zou ik in een’ toon moeten vervallen, die weinig geschikt zou zijn, om inschikkelijkheid voor de gebreken van mijne eigene uitgave te verwerken;”¹⁾.

Deze nieuwe vertaling van de Nieuw-Javaansche Brâtâ-Joedâ, verschenen in 1860, was „opgedragen als een nederig

blijk van erkentelijkheid en hoogachting door zijn’ leerling” aan T. Roorda, Hoogleeraar in de Oostersche Taal-, Land- en Volkenkunde aan de Koninklijke Akademie te Delft, die, zoo al niet Stuart’s belangstelling gewekt heeft, dan toch hem zedelijk gesteund door zijn *Proeve van Javaansche Poëzie uit het Javaansche heldendicht de Brâtâ-Joedâ of De Strijd der Barâthâs* (sic); eene voorlezing²⁾. Na een inleiding, o.a. over de verwickelingen die voorafgaan aan de bloedige ontkenning, die het onderwerp vormt van ons „heroïsch gedicht” — welke in 1841 bij de hoorders te Leeuwarden nog niet bekend verondersteld mochten worden, maar in 1934 voor de lezers van *Djâwâ wél* — gaat Roorda voort:

„Ook zijn de zaken en de zeden en gewoonten, die in het gedicht beschreven worden, dikwijls te vreemd, om het schoone van die beschrijvingen goed te voelen. Men leert die zaken voor de eerste maal kennen: hoe zal men dan kunnen oordeelen, of de beschrijving, die de dichter er van geeft, ook dichterlijke verdienste heeft? Die moet men bij de beoordeeling niet uit het oog verliezen. Ook verwachtte men in de Brâtâ-Joedâ, omdat het een *heldendicht* is, niet zulk een dichterlijke kunst en zulk een altijd hoog gestemden toon, als in de Aeneïs van Virgilius, de Henriade van Voltaire en in den Ondergang der eerste Wereld van Bilderdijk. De Brâtâ-joedâ is een heldendicht, zooals de Ilias van Homerus. Dezelfde kunstelooze eenvoudigheid, dezelfde naïviteit, die ons bij Homerus zoo behaagt, is ook een der voornaamste schoonheden in de Brâtâ-joedâ; en ik twijfel niet, of hij, die Homerus heldenzangen schoon kan vinden, zal ook behagen scheppen in de onopgesmukte zangen van Empoe-sedah”.³⁾ — Van de door hem in vertaling meegedeelde

1) Uit zijn voorrede; het werk verscheen in Verh. Bat. Gen. XXVII en XXVIII, Batavia 1860.

2) Leeuwarden, G. T. N. Suringar, 1841.

3) Ook Roorda van Eysinga schreef de Nieuw-Ja-

vaansche Brâtâ-Joedâ nog aan Mpoe Sêdah toe, die slechts de dichter was van de eerste helft van het Oud-Javaansche Bhārata-Yoeddha, terwijl de nieuwe omwerking op naam staat van Jâsâ di Poerâ.

stukken zegt Roorda: „Ik heb slechts willen zorgen, dat de vertaalde verzen eenigermate als verzen leesbaar zijn en als verzen in de ooren klinken. Was ik geoefend in het gebruik der Nederduitse dichtertaal en niet onbedreven in het werktuiglijke der dichtkunst, mijn vertaling had veel beter kunnen zijn. Het onpoëtische, dat u hinderen zal, verzoek ik niet te wijten aan den Javaanschen dichter, maar aan mijn onhandigheid in het vertalen van poëzie.” — Roorda hindert echter geenszins, maar houdt een aardige lezing, ook nu nog lezenswaard.

Terwijl Stuart hem dankbaar is, rept Roorda van Eysinga met geen woord van dit werkje, dat hem misschien evenzeer ontgaan is als hem ook ontgaan is C. F. Winter Sr. die o.a. de Brâtâ-Joedâ in Javaansch proza bekortte, hetwelk door de goede zorgen van T. Roorda in 1845 te Amsterdam het licht zag.

Tien jaren lang heeft Cohen Stuart — met alle waardeering voor het monumentaal resultaat van zijn scherpzinnig en onvermoeibaar streven — te Solo zitten modderen (sit venia verbo). Hem was door de Directie van het Bataviaasch Genootschap niet méér verzocht, dan een stuk vertaling te suppleeren bij een bestaanden, Nieuw-Javaanschen, door Taco Roorda als „kunsteloos eenvoudig” gekenschetsen tekst, die vergeleken werd met de Ilias.

Eenmaal bezig bemerkt hij éerst, dat de voltooide helft toch eigenlijk ook niet deugt, en hij dus een algeheele nieuwe vertaling moet leveren. Vervolgens komt hij tot het inzicht, dat de kunsteloosheid van dien aard is, dat „men niet ligt geneigd zal zijn, aan eene der omwerkingen, en wel het minst aan de onze, veel dichtelijke waarde toe te kennen. Wie zich door dien indruk niet van nadere kennismaking laat afschrikken, en daarbij met eenige inschikkelijkheid over de gebreken heen ziet, zal niet nalaten, in het plan, dat er aan ten grondslag ligt, in sommige sterk uitkomende karakters, in menig

levendig of roerend tafereel, in bekoorlijke beelden, nog veel te vinden, wat stof kan geven tot eene gunstiger beoordeeling. Men moge de waarde van het dichtwerk als zoodanig iets hooger of geringer schatten, daarvan alleen hangt het belang van deze uitgave niet af. Dat belang is veeleer gelegen in de voorname plaats, die de B.J. in de Javaansche Letterkunde bekleedt”.

Echter: „Om de B.J. uit dat standpunt te behandelen, ware 't voorzeker in menig opzigt verkieslijk geweest, de B. J. Kawi tot grondslag te nemen, in stede van een nieuwe omwerking; en van de beide omwerkingen had de onze, ongeacht hare vermoedelijke prioriteit, nog wel de minste aanspraak op die onderscheiding. Doch ik ben niet geheel vrij geweest, om hieromtrent eene keus te doen. Toen de voltooiing van 't werk van den heer Roorda van Eysinga mij werd opgedragen, was zijn tekst, tot dezelfde omwerking behoorende, reeds geheel afgedrukt; en toen ik het voorstel deed, om de vertaling op nieuw te beginnen, vond ik nog geene voldoende aanleiding, om tevens de uitgave van een' nieuwen tekst aan te bevelen.” Op den duur blijkt echter R. v. E.'s tekst, naar één handschrift afgedrukt, té slecht ¹⁾, en wordt ook een nieuwe tekst vervaardigd — in aansluiting evenwel bij de nu reeds ten tweeden male geleverde vertaling. Voor den loop der gebeurtenissen vergeleek Stuart nog de Javaansche lakon's, waaraan hij meerdere bekendheid verleende, en het Voor-Indische Mahābhārata, waarvan hem echter slechts een inhoudsopgave ten dienste stond, die hij meende niet al te zeer te kunnen vertrouwen. Toch wist hij door al zijn bijwerk en scherpzinnige oplettendheid en ijver nog een remarkabel boek te leveren.

Hem bleef echter voortdurend bezighouden de oudste destijds van Java be-

¹⁾ Deze reeds geheel afgedrukte tekst heeft waarschijnlijk slechts gediend tot pakpapier of is anderszins vernietigd; er is geen exemplaar van bekend.

kende Mahābhārata-bewerking: het Bhārata-Yoeddha Kawi; van de Oud-Javaansche parwa's kende men destijds het bestaan nog niet. Herhaaldelijk doet hij in de vijftiger jaren pogingen om een goed handschrift hiervan te bemachtigen, waarvan „eene doorgaande vergelijking onmisbaar is voor eene grondige behandeling van B. J. djarwā (zijn tekst. C. H.), en tevens het belangrijkste, wat hier de kritiek te doen heeft.” De taal was hem evenwel nagenoeg een gesloten boek, en de handschriften tot zijn beschikking gebrekkig; herhaald schrijven naar Batavia werd niet beantwoord. Na jaren bleek het Genootschap niets van dien aard te bezitten, vreemd genoeg, daar de Adjunct-Bibliothecaris Friederich destijds op Bali blijkens zijn Voorloopig Verslag een handschrift rustig tot zijn beschikking moet gehad hebben, en er ook de eerste plaats aan toekent onder de Gewone Kawi-Literatuur.

Stuart's buitenlandsch verlof van 1860 — 1862 werd voor hem een mijlpaal in zijn Bhārata-Yoeddha-onderzoekingen; hij begaf zich namelijk naar Londen, in de eerste plaats voor Raffles' eigen handschrift, en ook voor andere van de B.J.K., die Mr. Salomon Keijzer in 1854 gesignaleerd had ¹⁾, „en zag het met het meest verblijdend gevolg bekroond”. Op zijn voorstel heeft het Gouvernement van Nederlandsch-Indië bij besluit van 1 December 1862 No. 6 „goedgevonden en verstaan, magtiging te verleenen tot uitbetaling van den ambtenaar voor de Javaansche taal- en letterkunde A. B. Cohen Stuart, van eene som van f 225 voor het doen vervaardigen in Nederland, ten behoeve van de Nederlandsch-Indische regering, van een geschreven en twaalf gelithographeerde afschriften van den Brata Joeda Kawi, toebehoorende aan de Royal Asiatic Society”. ²⁾ In 1863 leverde S. Lankhout in den

Haag het bestelde dozijn af, en Cohen Stuart, inmiddels gevestigd te Batavia en eerelid van het Bataviaasch Genootschap geworden — ongetwijfeld op grond van zijn ijver en verdiensten voor het Brātā-Joedā-onderzoek — kon op 13 April namens de regeering der Directie een exemplaar aanbieden. ³⁾ Hier voor het eerst dus eindelijk een volledige tekst van het Oud-Javaansche Bhārata-Yoeddha.

Nu kwam het er echter nog op aan, den tekst ook te begrijpen en van een vertaling te voorzien. Stuart trachtte hiertoe zich de medewerking te verzekeren van een Inlandsch Kawi-kenner, dien hij op Bali hoopte te vinden, zoodat op zijn verzoek de Directie zich wendde tot den assistent-resident van Bali ⁴⁾, het lid Blokzeijl, bij schrijven van 28 Juni 1864 en 7 April 1865. 10 Januari 1866 zag deze zich echter genoodzaakt het hem geworden exemplaar der lithographie te retourneren, „onder aanbieding van mijn beleefde verontschuldigen voor de late beantwoording Uwer geëerde letteren, welke alleen is toe te schrijven aan de hoop, welke ik voortdurend bleef koesteren, al vragende en wedervragende, eindelijk toch eens eenen ontcijferaar aan te treffen. In deze verwachting ben ik echter ten eenenmale teleurgesteld. De fragmenten uit het Kawiwerk Bhārata Joedha, onder mijn toezigt, door den Balinees Ida k'toet Anom, zoowel *woord voor woord* als *vrij* in 't *Maleisch*, zoomede *vrij* in 't *Balineesch* vertaald, heb ik de eer UwEdG. hienevens respectievelijk op *papier* en *lontar* aantebieden.”

De Notulen vervolgen: „De heer van Kinsbergen deelt mede, dat hij overeenkomstig het verlangen van Zijne Exc. den gouverneur-generaal van Bali herwaarts (d.i. naar Batavia C. H.) heeft medegebragt den door den heer Blokzeijl genoemden geleerde Ida k'toet Anom.

1) *Bijdr. Kon. Inst. enz. Nieuwe Volgreeks*, Zesde deel, 1863, p. 145 - 147.

2) *Not. Bat. Gen. enz. deel I*, 1862 - 1863, p. 56.

3) *Not. Bat. Gen. deel II*, 1864, p. 154.

4) Dit en het vervolg *Not. Bat. Gen. deel IV*, 1866, p. 102.

Wordt besloten 1. Den brief van den heer Blokzeijl en de daarbij overgelegde schrifturen ter hand te stellen aan den heer Cohen Stuart met verzoek om te dienen van berigt. 3. Den heer Cohen Stuart uit te noodigen om zich met Ida K'toet Anom in aanraking te stellen en van zijne bevinding te zijner tijd mededeeling te doen."

Aldus geschiedde; de te overwinnen moeilijkheden waren niet gering, want Stuart kende geen Balineesch, en Ida K'toet Anom natuurlijk maar een zekere mate van Maleisch, terwijl hij zich vertrouwd zal hebben moeten maken met Stuart's werkwijze. Blijkens diens nota aan de Directie ¹⁾ „zijn die uitkomsten reeds voldoende, om te waarschuwen tegen overdreven verwachtingen van het licht, dat over de kennis der Kawi-taal van die zijde zou kunnen opgaan". Hij geeft dan enkele voorbeelden die reden geven tot de woorden: „over het geheel blijkt mij niet, dat hij er meer van verstaan heeft dan de javaansche commentatoren". ²⁾ Na nog eenige voorbeelden gegeven te hebben, concludeert hij: „Mogen wij ons dus ook niet vleien, dat de nevelen, die de Kawi-taal voor ons omhullen, van Bali hare gereede en volkomen oplossing zouden te verwachten hebben, evenmin hebben wij vooralsnog het regt om den bijstand te versmaden, die ook daar voor ons onderzoek te vinden is. Ik behoud mij voor, na persoonlijke kennismaking met Ida K'toet Anom op dit onderwerp terug te komen, en nadere voorstellen te doen omtrent hetgeen zou kunnen verrigt worden, om van dien bijstand een nuttig gebruik te maken."

Hier is het echter bij gebleven; andere studiën en werkzaamheden namen Stuart blijkbaar in beslag, en hij overleed te Batavia 6 Februari 1876 zonder in zake de B.J.K. verder van zich te hebben doen

hooren. Zijn Javaansche manuscripten berusten in de handschriftenverzameling van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen; omtrent zijn wetenschappelijke erfenis hebben wij niets te weten kunnen komen.

Met dit in 1876 geëindigd leven was ook een ruim dertigjarige periode van belangstelling voor Java's episch gedicht ten einde. Maar dan moet toch eerst nog gewezen worden op twee belangrijke artikelen uit het begin der zeventiger jaren, om te beginnen dat van Van der Tuuk over de „Geschiedenis der Pandawa's, naar een Maleisch handschrift der Royal Asiatic Society" ³⁾, en bovenal Kern's „Zang XV van het Bhārata-yuddha in Kawi, met Vertaling en Aanteekeningen" ⁴⁾. Kern was wellicht beter met kennis van het Oud-Javaansch toegerust dan de beide Roorda's met die van het Nieuw-Javaansch; in tegenstelling tot hen geeft hij evenwel geen uiting aan eenigerlei andere aesthetische overwegingen dan: „Het geheele Bhārata-yuddha is in eenen eenvoudigen stijl en in een betrekkelijk licht verstaanbare taal geschreven".

Dit beweerde Roorda ook van de Nieuw-Javaansche Brātā-Joedā, waar het althans van de stijl juist was; over de taal dacht Cohen Stuart wel anders. Hier bij het Oud-Javaansche Bhārata-Yoeddha gaat het maar ten deele op, en zijn er heele stukken waarvan de stijl bepaald ingewikkeld is en de taal geenszins licht verklaarbaar — tenzij blijkbaar voor den kracht-mensch Kern, wien deze tekst blijkbaar geen moeilijkheden genoeg bood, weshalve hij er den voorkeur aan gaf, het Rāmāyaṇa uit te geven en te vertalen, en de Nāgarakṛtāgama te verklaren!

Kern gaat dan verder: „De reden, die mij bewogen heeft juist dezen zang te behandelen is deze, dat de inhoud zich vrij geregeld vergelijken laat met dien

1) *Not. Bat. Gen.* deel IV, 1866, p. 125 vgg.

2) Van wie men allang wist, dat ze aan het raden waren gegaan.

3) *Tijdschrift Bat. Gen.* deel XXI, 1875, p. 1 - 90.

4) *Bijdr. Kon. Inst. enz.* 3e volgrees dl. VIII, 1873; *Verspr. Geschr.* IX, 1920.

van 't Indische heldendicht in 't Drona-parwan". — „Er was nog eene andere overweging, die mij bij mijne keus geleid heeft; de 15de Zang bevat namelijk een groot ingeschoven stuk." — „Daarom achtte ik het een leerzaam voorbeeld van de manier waarop de Javanen met de oude teksten zijn omgegaan." Ook in de volgende jaren is Kern het Bhārata-Yoeddha blijven zien als een verzameling boomen, die hij benutte om zijn hoofdstukken der Oud-Javaansche Spraakkunst van stutten te voorzien; van het bosch heeft hij, althans in geschrifte, verder geen aandacht besteed. Wél wees hij er zijn leerlingen den weg in, zooals blijkt uit Hazeu's dissertatie ¹⁾ en eerste artikel ²⁾.

Maar toen in 1903 Gunning's tekst-uitgave verscheen, was er toch ook weer een periode verlopen van juist dertig jaar sinds Kern's Zang XV. Nu is dan eindelijk de tekst tenminste afgedrukt en verkrijgbaar, uitgegeven op grond van drie lontar's, Raffles' handschrift en nog drie Javaansche handschriften, gedrukt met groote staande Javaansche letter op royaal formaat papier, zoodat elke versregel, hoe lang ook, op één regel ruimschoots plaats vindt. En op de eerste bladzijde van het Voorbericht, zij het in een noot, zegt Gunning een Hollandsche vertaling toe, in bewerking zijnde; voor den vervaardiger van een kritische tekst-uitgave moet dit ook geen onoverkomelijke taak zijn. Het zelfde jaar nog in het Album-Kern verscheen van zijn hand een proeve van bewerking, Abhimanyu's dood. Daar bleef het helaas bij, en Gunning overleed in 1914 zonder verder iets van zich te hebben laten hooren — en men bleef zitten met twee boeken uit 1902 en 1903, Brandes' Nāgarakrētāgama en Gunning's Bhārata-Yuddha, waardevolle boeken, maar gesloten boeken.

Weer verstrijkt een periode van dertig jaar voor het Bhārata-Yoeddha, waarin een

enkele eens iets puurt uit dezen tekst, en wel:

- 1921 X in Djawa I p. 115 — 117, het verscheiden van Satyawati; d.i. Zang XLIV;
- 1923 Juynboll in Ned. Indië Oud & Nieuw, het begin;
- 1925 Drewes in zijn diss. p. 133 nt. 1 een passage;
- 1929 Poerbatjaraka in Feestbundel Bat. Gen. II naar aanleiding van L, 3; totdat in 1932 Gonda het Verraad van Çalya voorzichtig entameert, met in denzelfden jaargang LXXII van 't T.B.G. een naschrift van Poerbatjaraka.

Hiermee zijn we genaderd tot onze eigen poging, die we meer als baanbrekend dan als definitief willen beschouwd zien. We beseffen maar al te pijnlijk, dat Van der Tuuk's eigenaardig woordenboek feilloos noch volledig is en Juynboll's Woordenlijst zeer gebrekkig, zoodat we reikhalzend uitzien naar een voorloopig-definitief Oud-Javaansch woordenboek.

De „onechte" stukken hadden het best behandeld kunnen worden in vergelijking met die van andere kakawin's, doch die zijn helaas nog niet in druk toegankelijk.

We zijn ons de mogelijkheid bewust dat bij het nóg eens doornemen van ál Gunning's materiaal en het sindsdien daarbij gevondene een enkele tekstpassage er anders was komen uit te zien.

We hadden er Cohen Stuart bij kunnen doorploegen, een tekst in kawi miring kritisch bewerken, uitgeven en te rade nemen, en hetzelfde doen met Maleische handschriften van Hikayat Pandawa Lima en hoe ze verder allemaal heeten mogen.

We hadden er de uitgegeven 6 parwa's bij in het geding kunnen betrekken, de zes onlangs op Bali ontdekte en nog niet uitgegevene voor in het onderzoek halen, of gaan zoeken naar de zes nog niet gevondene.

Ten slotte hadden we op de voltooiing der twee groote Voor-Indische weten-

¹⁾ Bijdrage tot de kennis van het Javaansche tooneel, 1897, pag. 11.

²⁾ Bijdr. Kon. Inst. enz. 49, 1898, p. 178.

schappelijke Mahābhārata-uitgaven kunnen gaan wachten

Ars longa, vita brevis.

We vinden het jammer, het Bhārata-Yoeddha nóg langer een gesloten boek te doen blijven, langer dan ons geboden schijnt. Daarvoor achten wij het Bhārata-Yoeddha té belangrijk — waarvoor we na al het bovenstaande niet langer zullen behoeven uit te weiden — en te mooi. Dit laatste willen we nadrukkelijk wél nog eens op den voorgrond stellen: wij bewonderen dit episch gedicht. Daarvoor behoeven we niet eens rekening te houden met de omstandigheid dat de dichters wat hun gegeven betreft aan handen en voeten gebonden waren; óók op zichzelf achten we het een magistrale compositie. Juist waar de aandacht dreigt te verslappen door de vele détail-vechtpartijen, zetten de schilderijen in van den dood der groote helden, afgewisseld door die hunner trouwe gaden. De strijd begint te nijpen: wie zal den volgenden dag aanvoerder zijn? Hoe innig menschelijk en hoe waarachtig episch zijn de conflicten die zich hier voordoen — hoe meesterlijk weet Panoe-loeh ons die te schilderen.

Zooals de beide Roorda's de Nieuw-Javaansche Brâtâ-Joedâ bewonderden, bewonderen wij het Oud-Javaansche Bhārata-Yoeddha; terwijl zij naar metriek

getracht hebben, hebben wij althans gepoogd een zeker rythme in onze vertaling te brengen.

Nog enkele opmerkingen over de wijze van samenwerking. De eerste helft was aanvankelijk door P. vertaald, die het werk niet had voltooid. Samen hebben de vertalers de tweede helft doorgenomen, en daarna ook de „onechte” stukken. De bijlage over de metra is van P.; de Inleiding — naar gegevens van P. — en het register zijn van H.

Dramatis personae zijn in de vertaling doorgaans slechts met één naam aangeduid, in tegenstelling met den Oud-Javaanschen tekst; slechts voor het rythme is hiervan soms afgeweken; ook vinden we naast Káurawa bv. wel eens den Nieuw-Javaanschen vorm Koráwa.

De indeeling in zangen is gehandhaafd, die in verzen heeft plaats gemaakt voor eene in alinea's, al is de vers-telling onopvallend maar duidelijk genoeg gehandhaafd.

De „onechte” stukken, óók oud en óók Javaansch, zijn in extenso zoo goed mogelijk vertaald en duidelijk kenbaar gemaakt door het gebruik van een wat kleiner lettertype.

Batavia-Jogjakarta.

1931-1933.

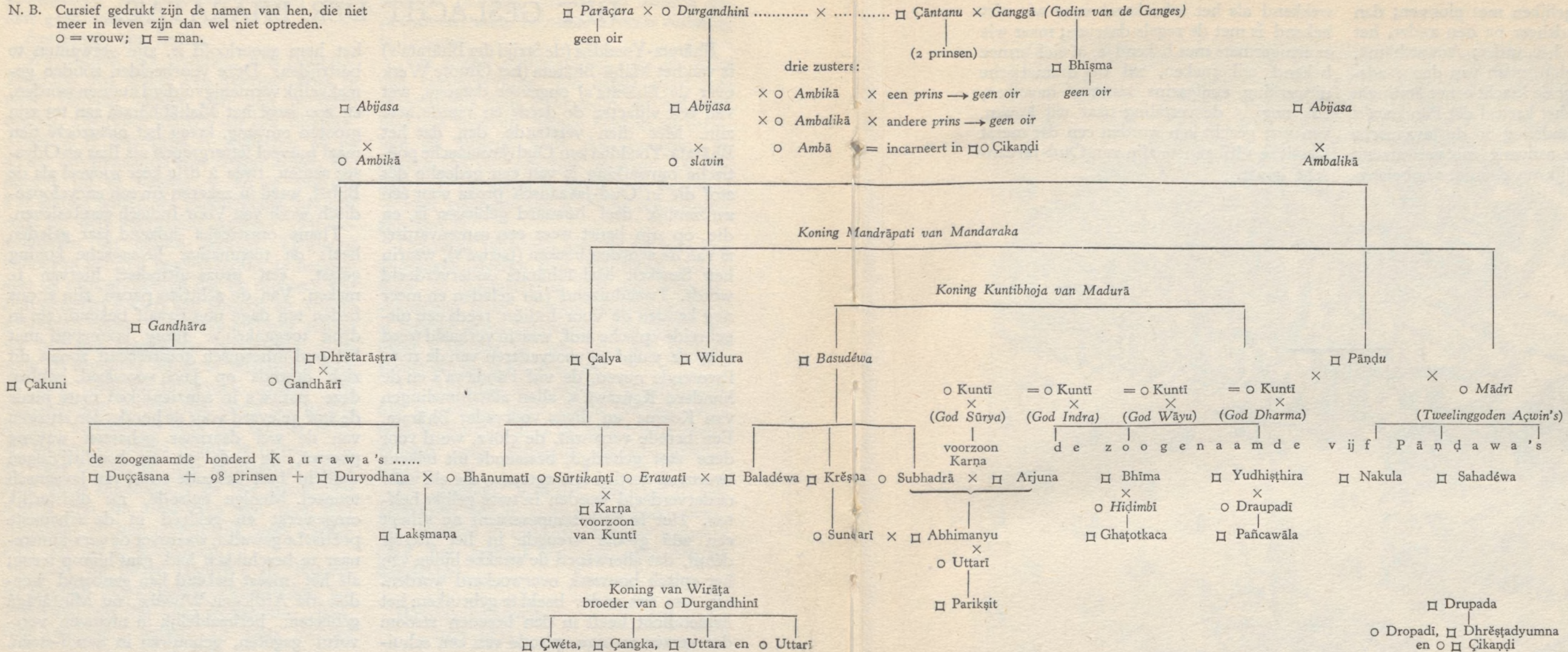
HET GESLACHT DER BHĀRATA'S.

Bhārata-Yoeddha (de Strijd der Bhārata's) is van het Mahā-Bhārata (het Groote Werk over de Bhārata's) ongeveer datgene, wat van een vijfacter de derde en vierde acte zijn. Met dien verstande dan, dat het Bhārata-Yoeddha een Oud-Javaansche poëtische omwerking is van een gedeelte der stof die in Oud-Javaansch proza voor een aanzienlijk deel bewaard gebleven is, en die op zijn beurt weer een samenvatting is van de achttien boeken (parwa's), waarin het Sanskrit Mahābhārata onderverdeeld wordt. Tweeduizend jaar geleden en meer nog kenden de Voor-Indiërs reeds een uitgebreide epische stof, waarin verhaald werd over de jeugd en voorvaderen van de rivaliseerende neven, de vijf Pāṇḍawa's en de honderd Kaurawa's, allen afstammelingen van Koeroe en diens voorvader Bhārata. Een breede versmaat, de śloka, werd voor deze stof gebezigd, bestaande uit telkens tweemaal zestien lettergrepen, die elk weer onderverdeeld worden in twee gelijke helften. Het Indisch temperament nu schept een zóó groote vreugde in het literair détail, dat allerwegen de strakke lijnen van het episch bouwerk overwoekerd worden. Of, om een ander beeld te gebruiken: het heldendicht heeft in den breeden stroom der verzen menige episode van een schuimende bergbeek opgenomen en zich dan weer gelouterd in de rimpellooze meren der bespiegeling; de stroom heeft zich somwijlen verbreed en vervlakt in „epische” langwijligheid, maar ook dramatisch versneld en zich in de kolken der hartstocht gestort. Danken we niet onder andere de bekende Çakoentalā-episode, die Goethe zoo enthousiast maakte voor de Sanskrit-letterkunde, aan een verblijf der helden in het woud, waar de tijd met vertellen gekort werd? Zoo ook Nala en Damayanti, ten onzent bekend door de vertaling van Mevr. Van Prooye-Salomons. Is het Bhagawad-gīta, het Gezang des Heeren, niet in oorsprong een vraag van Ardjoena aan zijn wagenmennerszwager-geestelijk leider Krēṣṇa-Wiṣṇoe, of

het hem geoorloofd is, zijn verwanten te bestrijden? Deze voorbeelden zouden gemakkelijk vermenigvuldigd kunnen worden, en zoo zwol het Mahābhārata aan tot zijn grooten omvang, kreeg het omstreeks tien maal zooveel lettergrepen als Ilias en Odyssee samen, twee à drie keer zooveel als de Bijbel, werd in zekeren zin een encyclopaedisch werk van Voor-Indisch geestesleven.

Thans omstreeks duizend jaar geleden heeft de toenmalige Javaansche koning gelast, een proza-uittreksel hiervan te maken. Van de achttien parwa's zijn er ons heden ten dage nog twaalf bekend, zes in druk toegankelijk. Innig vermengd met het oud-inheemsch geestesbezit zooals dit zich destijds op Java voordeed, hebben deze parwa's in aanzienlijken mate mede de stof geleverd voor de honderden stukken van de wel daarnaar geheeten wayang poerwā, de oude en uit beschrijvingen wellicht best bekende vorm van Javaansch tooneel. Menige episode, nu dichtertlijk omgewerkt en gekleed in de schoonste poëtische gewaden waarover de vers-kunstenaar te beschikken had, gaat hierop terug; als het meest bekend kan genoemd worden de Ardjoena-Wiwāha, nu Mintārāgā geheeten, herhaaldelijk in nieuwen versvorm gegoten, gehouwen in tjandi-steen, terwijl ook episodes afgebeeld zijn op talloze gebruiksvoorwerpen. Den loop van het episch gebeuren in het Mahābhārata, inmiddels sterk verrijkt met jongere toevoegsels van Javaansche fantasie, vinden we zoo ongeveer terug in eenige honderden lakon's, die elk een afgeronde episode vormen. Episoden ook zijn bovengenoemde „kunst-dichten”; naast het oudere Rāmāyaṇa, navolging van het gelijknamige Sanskrit-epos, het oudste opus en chef d'oeuvre wellicht der Oud-Javaansche letteren, staat als veelomvattend geheel slechts de Bhārata-Yoeddha, herhaaldelijk gemoderniseerd, en, naar menig Javaan gelooft, magisch geladen wegens den ominieuzen dood van zooveel uitstekende helden.

N. B. Cursief gedrukt zijn de namen van hen, die niet meer in leven zijn dan wel niet optreden.
O = vrouw; □ = man.

Het episch gebeuren, voorzoover het den lezer hier aangaat, laat zich als volgt samenvatten (vergelijk geslachtslijst hierboven):

Dhr̥tarāṣṭra, zoon van Abijāsā, aan wien de Voor-Indiërs als Wyāsa tevens het dichten van het geheele Mahābhārata toeschrijven, had wegens zijn blindheid de regeering moeten afstaan aan zijn jongeren halfbroeder Pāṇḍoe. Na diens dood maakten de naar hem geheeten Pāṇḍawa's aanspraak op den troon; de Kaurawa's evenwel, Dhr̥tarāṣṭra's honderd zonen, waren van de oudere linie en konden dus eveneens aanspraken doen

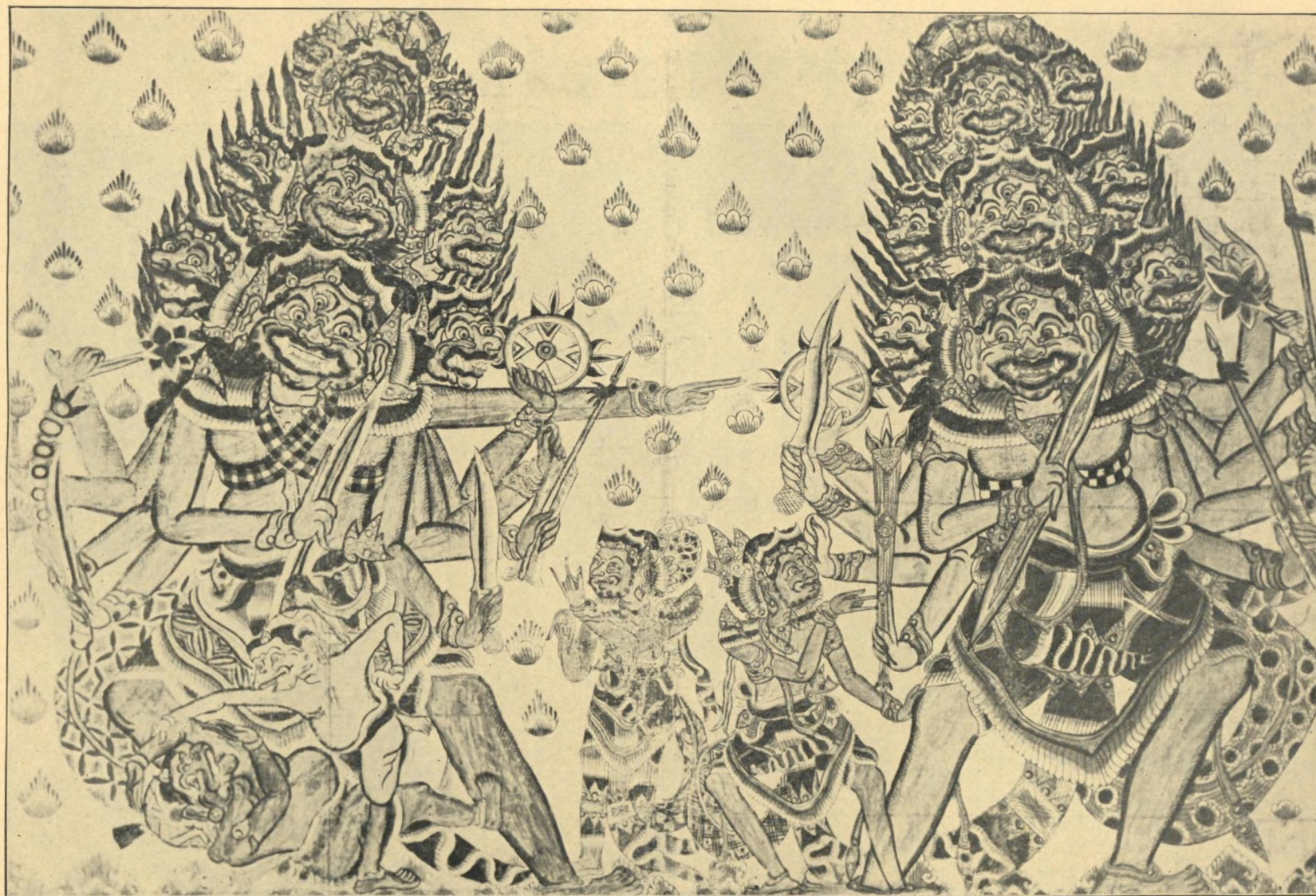
gelden. Veel list en bedrog, naijver en jalouzie, lijden en verblijden gaat vooraf aan den inzet, waarmee ons gedicht begint. Krěṣṇa begeeft zich, in opdracht der Pāṇḍawa's, naar Hāstina, om daar de hun toekomende rijkshelft te vragen voor zijn vijf neven, onder wie Ardjoena bovendien nog zijn zwager is (terwijl Krěṣṇa's dochter Soendarī gehuwd is met Ardjoena's zoon Abhimanyoe). Ten hove wordt hij verwelkomd door zijn tante Koentī, moeder der verbannen Pāṇḍawa's, en Widoera, halfbroeder van Koentī's gestorven gemaal Pāndoe en diens broeder Dhr̥etarāstra.

vader der honderd Kaurawa's. Van deze laatsten wordt Doer (=slechte) yodhana, die soms den naam verdient van Soe(=goede) yodhana, opgehitst door zijn broeder Doeç-çāsana (=die slechte orders geeft) en zijn zwager Karṇa, voorzoon van Koentī en dus halfbroer der Pāṇḍawa's, hun bitter vijandig gezind. Tégen zich vindt Krēṣṇa verder den rijksbestuurder Çakoeni, zwager van Dhr̥tārāṣṭra en dus Doeryodhana's oom, en de gemeenschappelijke leermeesters der Pāṇḍawa's en Kaurawa's: Krēpa en Droṇa, vader van den held Açwatthāmā, om van anderen te zwijgen. De booze Kaurawa's

slaan de raadgevingen van hun ouden blinden vader Dhrëtarāṣṭra en de goddelijke zieners in den wind en willen Krēṣṇa zelfs uit den weg ruimen. Deze neemt zijn goddelijke gestalte aan om hun een indruk van zijn macht te geven, neemt afscheid van Koentī en begeeft zich op den terugweg naar Wirāṭa, waar de in ballingschap levende prinsen langen tijd gastvrijheid genoten hebben. Hun vorst trekt met hen ten strijde en verliest bij het eerste treffen zijn zonen. Maar de strijd gaat voort, dag na dag, soms ook des nachts. Eerst vallen in tweegevechten vele minder bekende

helden, te vergelijken met pionnen; dan valt de eene raadsheer na den ander, het eene paard na het ander; Aṣwatthāmā, een voormalig pion, zoon van den raadsheer Droṇa, krijgt de kracht eener koningin en woedt tegen het kasteel der Pāṇḍawa's. Voor den vreemdeling in de Javaansche mythologie is de aanvang zoo verwarrend en onoverzichtelijk en daardoor onbelang-

wekkend als het schaakspel voor wie niet bekend is met de regels daarvan; maar wie er eenigermate mee bekend is, of zich ermee bekend wil maken, zal de dramatische uitwerking eenigszins kunnen navoelen, óók nog in de vertaling naar wij hopen, van wat geacht kan worden een der meest klassieke uitingen te zijn van Oud-Javaansche kunst.

Balische teekening in het bezit van het Java Instituut.

Zang XXXV, vers 13, blz. 56/7. (Açwatthama en Çalya) waren beiden woedend in hun ruzie
 En inderdaad verdween hun eigen lichaamsvorm en namen ze Rudra's gestalte aan. Het was alsof ze de drie werelden verzengen wilden en vernietigen.

Wayang-opstelling van Z. H. Pakoe Alam VII.

Zang XXXV, vers 13, blz. 57. — Nieuw-Javaansche versie. Çalya en Açwatthama in hunne Triwikrama-gedaanten;
 „Duryodhana hield ze met aandrang tegen” (vers 14).

DE STRIJD DER BHARATA'S.

Geen stoornis zij er.

ZANG I.

1. De held wenscht op het slagveld te offeren, verlangende naar de vernietiging zijns tegenstanders. De hoofdversiersels uit de haren van den in den strijd gesneuvelden vijand vormen de bekoorlijke strooibloemen. De voorhoofdjuweelen¹⁾ der gesneuvelde vorsten vertegenwoordigen de heilige offergraankorrels, terwijl de brandende veste des vijands den offerhaard uitmaakt. En als offerande dienen de hoofden der vijanden, afgeslagen aan hen die in hun strijdkaros de wapens voeren, onversaagd.

2. Welnu, op deze wijze is de vorst beroemd geworden. Hij wordt door de drie werelden geprezen als overwinnaar in den strijd. Al zijn vijanden noemen hem den „godelijken koning”, nadat zij onderworpen zijn. Dit is algemeen bekend en daardoor wordt hij overal Z.M. koning Jayabhaya²⁾ genoemd. Hij is gehuldigd door goede menschen, voorname brahmanen, Wisnuitische heiligen, Ćiwaïtische en Buddhistische geestelijken³⁾, en in het bewind bevestigd.

3. Eens daalde nu God Ćiwa met de scharen van de goden en de zieners bij zich neer. De koning gaf zich moeite Hem uitnoodigend tegemoet te treden⁴⁾, bracht Hem zijn hulde en vereerde Hem, den niet-te-denken-Reine⁵⁾. De God verheugde zich hierover in Zijn hart en sprak: „Koning Jayabhaya, wees niet bevreesd. Ik ben toch niet uit toorn gekomen; ik kom om u een gunst te schenken, waardoor gij overwinnaar der tien hemelstreken wordt. 4. Ontvang meteen mijn gunst,

(die ik verleen) aan mijnen zoon Jayabhaya; de onderdanen mogen ervan vernemen. Heil zij U als koning, cakrawartin⁶⁾ op de gansche aarde, zegepralend over de vijanden. Bovendien moge ik eeuwig één van ziel met u zijn, o mijn zoon; moogt gij ongestoord als god op aarde wezen.” Aldus sprak Hij met nadruk; de scharen zieners in den hemel beaamden dit volkomen. 5. Nadat Hij zoo Zijn gunstbewijs verleend had, verdween Hij, naar Zijn godenaard. Al 's konings tegenstanders van weleer gehoorzamen hem nu, en maken een sēmbah, zoo ook de koning van Sumatra. Gerust regeert hij over het gansche land; er zijn geen dieven meer, zij zijn gevluht, bevreesd voor de onbegrensde macht des konings. Maar onbevreesd zijn zij die schoone vrouwen stelen; zij sluipen rond bij de opkomst van de maan.

6. Welnu⁷⁾, dat heer Sēḍah⁸⁾ zich onderscheidt (door het vervaardigen van dit gedicht), geschiedt in het Ćāka-jaar negen-paarden-rein-(als)-de-maan⁹⁾.

Hij die het uiterlijk heeft van den zon ter derde maand en het haar zijns vijands steeds gebruikt als zadel, hij die gelijk is aan de maan in het begin der lichte helft, wordt aangezocht te doen (her)leven zijn ontstaan bij de vijanden(?). In het strijden dartel en gelijk aan Ćiwa, verlangt hij naar de onderwerping zijner tegenstanders. 7. Het is duidelijk dat als men hulde brengt aan zijner voeten lotus, men het Bhaṭāra Ćiwa doet.

Het bovenstaande is geschikt om als aanhef gebruikt te worden, bij het in dichtmaat brengen van den strijd der Pāṇḍa-

1) De vertaling van *sēkar-taji* en *ūrṇā* in Dr. Juynboll's Oudjavaansche woordenlijst is voor deze plaats onjuist.

2) Gevaaroverwinnaar, of: Overwinningsgevaar.

3) Ondanks het veelvuldig voorkomen van de trits *rṣi cewa sogata*, ook in de oorkonden, is de sociale splitsing nog niet zeker; vgl. B.K.I. 75, 1919, pag. 23; B.K.I. 80, 1924, pag. 270; laatstelijk Mededeelingen van de Kirtya Liefdrinck-Van der Tuuk, Afl. 3, 1 November 1931, Singaradja, pag. 37 vlgg. = Bijlage I, Secten, op Bali door Dr. R. Goris.

4) Lees i.p.v. *Ćrī pamaça*: *Ćrī n pamasō*; zie Feest-

bundel uitgegeven door het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen bij gelegenheid van zijn 150-jarig bestaan 1778-1928, G. Kolff & Co. Weltevreden, Deel II, 294-298.

5) Lees *sang acintya-nirmala* conform Raffles' facsimile.

6) Keizer, wereldbeheerscher.

7) Deze strophe is reeds vertaald door Kern in zijn (niet-herdrukte) artikel: Een en ander over koning Jayabhaya in B.K.I. 73, 1917, 499.

8) De dichter, mpu Sēḍah.

9) 1079 = 1157 A.D.

wa's tegen den koning van de Kaurawa's. Maar het is er verre van, dat ik ertoe in staat zou zijn; het is onmogelijk: het is gelijk een liefdesgave van een sirih-pruim met schelpkalk die is aangebrand. Voorzeker is het niet smakelijk voor de tanden; toch moge het hart ervan bekoord geraken¹⁾.

8. Eertijds werd koning Krēṣṇa door den koning van de Pāṇḍawa's te hulp geroepen en met aandrang uitgenoodigd, om naar den koning van de Kuru's, Suyodhana genaamd, te gaan. Geen ander was het doel, dan om de helft van het rijk te vragen voor den vorst der Pāṇḍawa's. Als vorst Suyodhana die gaf, dan zouden ze in eendracht leven, maar als hij ze niet gaf, dan was dit reden voor een vreeselijken oorlog. 9. Welnu, Krēṣṇa vertrok met spoed uit het koninkrijk Wirāṭa, vergezeld van hem, die Sātyaki geheeten was. En spoedig was hij aangekomen door de groote kracht der paarden van zijn wagen, als had hij door de lucht gezweefd. Voor het oog verscheen de omgeving van de veste Hāstina, maar duister, daar ze werd omhuld door regenstorm. De heilige waringin-boomen deden zich voor zoo haveloos als een bedroefde vrouw, die zich een doek om het lichaam slaat, daar zij door haar geliefde werd verlaten. 10. De toppen van de poort wachtten als het ware aan den weg op hem en hunne stralenbundels wenkten zichtbaar, alsof zij ongeduldig wachtten op de komst van Krēṣṇa. De takken van de nāgasāri-boomen, die door den stormwind werden heen en weer gezweept, maakten — zoo scheen het — een sēmbah. Die boomen waren als de schoone vrouwen in de stad der Kuru's, die vroegen of de vorsten van de Pāṇḍawa's meekwamen. 11. Zij werden evenwel teleurgesteld, immers de vorsten van de Pāṇḍawa's waren op verzoek van koning Krēṣṇa achtergebleven in Wirāṭa. Zoo werden de

bekoorlijkheden van den weg bedroefd, terneergeslagen, terwijl de cucur-vogels bitter weenden. De jring-boom was verwelkt; de puḍak-bloem viel van den paṇḍan-boom, verwelkte op den steen. Hōh-hōh was het geluid der walik-vogels, en de taḍah-asih-vogels weenden op de takken van de boomen.

12. Al Hāstina's bekoorlijkheden waren bedroefd, omdat de vorstelijke Pāṇḍawa's niet meeg gekomen waren. Cāmpaka-boomen waren er, die zich ontdeden van hun bloemen, welke zich wilden laten vallen in de diepten der ravijnen. De tañjung's kwijnden in hun wanhoop weg; ze vielen af en bleven in de spinnewebben hangen. Van al hun levenslust beroofd treurden de bijen ongerust over de doode sāmā-bloemen, die op de golfjes van het water mededreven. 13. Het waterpaviljoen deed even droef om de afwezigheid van Arjuna; de godheid daar was radeloos, verbaasd, verstomd op het zien hoe het mos der steenen stierf. Rampzalig openden de schelpen zich en sloten weer, toen zij bespeurden dat het (kalk) blanketsel op hun wangen nutteloos was. Door droefheid overvallen stierven de waterslakken, nabootsend het lijkenfeest van het gelaat van Arjuna in steen (?). 14. De schoonheid van de vijvers was niet zooals die kon zijn bij het kijken naar een volksverzameling. De oevers waren mooi met rājasa- en goud-(suwarna-) boomen, armzalig als een koperen armband (?). Zoo ook de bloeiende lotussen: hun rondheid was gedekt met witte kleur (?). Bekoorlijk was het uitstorten van bloemen om in het haar te dragen²⁾ wanneer ze bij het baden staan te wachten in het moeras (?). 15. Waarlijk, bij het naderen van de stad waren in volle schoonheid allerwegen langs den weg verspreid de bāṇa's, liefelijk van vorm, versierd als bonte matten, met bessen rood van rijpheid; en met den rooden lotus stond het evenzoo, die prachtig³⁾ bloeide met zijn paarse schermen. (?) Van glans beroofd was de ivoor-bamboe, zoo ook de jonge spruiten⁴⁾ met hun ivoren vruchten. 16. Het was alsof de bosschen van niets wisten; de steenen der ravijnen leken wel doofstom. De hommels op de rangin-bloemen waren te ver om het genot te kennen van de bloemen van de sirih. Voortdurend piepte de boomkever; de lijster laakte den beo omdat hij de oudste was van de bekoorlijkheden van de bergen. Het gedrag van den sēpahan was meedoogenloos; hij stoorde zich aan niets (?).

1) De dichter hoopt, dat zijn werk door de lezers aangenomen moge worden gelijk een eigenlijk niet smakelijke sirih-pruim van een meisje door haar geliefde, met het oog op de goede bedoeling die heeft voorgezeten bij het samenstellen ervan.

2) (a)suhun bras komt in dezelfde beteekenis voor in zang VII strophe 4c van het Ghaṭotkacāçraya, Ms. Batavia lontar no. 847; Coll. Brandes no. 332.

3) Lees masēkar i.p.v. sasēkar.

4) Lees ēbungny i.p.v. ēbunya.

ZANG II.

1. Bekoorlijk was de aard der wegen en vergaderzalen van de hoofdstad Hāstina. Inmiddels was vorst Krēṣṇa aangekomen op het Kuru-veld; ook Paraçurāma, Janaka en Nārada¹⁾ trof hij daar aan; zij wilden koning Krēṣṇa bijstaan. 2. Spoedig nam koning Krēṣṇa de plaats des wagenmenners in, terwijl het zevental voortreffelijke heiligen plaats ging nemen in den wagen. Ook had hij hun zijn eerbied reeds betuigd; zij antwoordden hierop met hymnen uit den Wéda. Het doel van hunne zegenspreuken was, den koning voorspoed te verzekeren. 3. Ontroerend was zijn schoonheid toen hij zich als voorkomend wagenmenner van de goddelijke zieners voordeed. Voorts sprak hij over het doel van zijne reis naar Hāstina's gebied. Maar het was niet dát alleen, waarover zij gedachten wisselden; ook menig ander hoog-verheven onderwerp werd er behandeld. Meeslepend waren de door de heiligen geuite woorden; het leek wel nektar.

4. Terwijl Krēṣṇa zich op het Kuru-veld bevond, hoorde vorst Dhr̥tarāṣṭra spoedig van de komst van koning Krēṣṇa. Daarom werd er gelast om de hoofdwegen van de stad te gaan versieren. Men moest kostbare doeken uitspreiden tot aan den voorhof van de Sitinggil. 5. Ook werd bij monde van vorst Bhīṣma bekend gemaakt, dat iedereen voorkomend zijn moest. Dhr̥tarāṣṭra had aldus bevolen, en men gehoorzaamde. Maar ongeneigd hiertoe en wederspanning waren Çakuni, Karṇa en Duryodhana. Immers zij wisten, dat het hart van Krēṣṇa tot de Pāṇḍawa's geneigd was.

6. Terwijl al het onthaal, dat in de kraton maar te vinden was, en dat bestond

uit de zes smaken, werd klaargezet, kwam Krēṣṇa vóór de stad aan. Zeer liefelijk klonken de garantung's, die weergalmend hem verwelkomden. Met zijnen wagen reed hij langzaam langs de vergaderzalen. 7. De menschen, die getuigen wilden zijn van 's vorsten komst, zij gingen haastig naar de plaats van het schouwspel, bevreesd te laat te komen. Er waren er, die bezig waren met het haar nog op te maken, maar dan raakte de haarwring in verwarring onderweg. Anderen waren bezig met het zwarten van de tanden, maar daar ze hiermee nog niet klaar gekomen waren, zagen de tanden er half wit half zwart uit. 8. En zij die renden, terwijl zij haar borsten in beide handen hadden, boden die als het ware aan Krēṣṇa om er ijlings van te genieten (?). Er was een ivoren pop, die mee ging, in den arm gedragen. Bij aankomst ter plaatse liet haar pseudo-moeder, een jong meisje, door de pop den koning als vader beschouwen. 9. Weer anderen waren bezig zich met zwarte verfstof de wenkbrauwen bij te werken, (en zoo kwamen zij op het schouwspel) met de verf op een penseel, alsof zij den komenden vorst wilden verzoeken haar daarmee te verven. En zij, die aan het bloemenrijgen waren, kwamen met de onafgewerkte kransen in de hand. Het was alsof zij den vorst wilden naloopen om de bloemen te laten zien. 10. Welnu, die vrouwen in haar groote haast sleurden heur onderweg losgeraakte kain over den grond, bevreesd te laat te komen om den vorst te zien voorbijgaan. Doordat zij echter te haastig op een stellage klommen, brak die²⁾, en het kon niet anders of dat, hetwelk gelijk was aan den mond van een beschonkene, werd ten toon gesteld³⁾.

ZANG III.

1. Het zou eindeloos zijn, iedere emotie der toeschouwers aan te hooren. Toen

koning Krēṣṇa in de kraton aangekomen was, richtte hij zich niet tot vorst Suyo-

1) Goddelijke zieners.

2) Lees: *paga nyan* (met sterken nadruk, daar het woord het suṇḍasche *nja* is) *tikēl*.

3) Letterlijk: de mond van hem, die na veel arak gedronken te hebben, een boer laat.

dhana, doch wendde zich tot zijnen vader Dhr̥tarāṣṭra. 2. Daar vond hij Droṇa, Bhīṣma, Kr̥ṣṇa en Çalya vergaderd, benevens prins Widura, Dhr̥tarāṣṭra en Karṇa, die koning Kr̥ṣṇa spoedig een onthaal aanboden: spijsen, toespisen, benevens goud en edelgesteenten, een koning waardig. 3. Vorst Kr̥ṣṇa was het uitermate blij te moede, toen hij de ontvangst der vorsten zag, in het bijzonder die van Bhīṣma. Toen kwam de vorst van Hāstina met zijne spijsen. Maar deze werden door vorst Kr̥ṣṇa niet aangenomen, met de woorden: „Niet noodig”. 4. Dit gaf den Kuru-koning reden, vorst Kr̥ṣṇa aldus aan te spreken: „Hé Kr̥ṣṇa, ge hebt toch waarlijk een verkeerde stemming. Gij slaat geen acht op mijn onthaal; dat is te kras, dat gij het niet aanvaarden wilt. Zulks geeft

geen pas in het oog van hen, die in d'wereld werkelijk braaf worden geacht”. 5. In dezer voege sprak de Kuru-koning tot vorst Kr̥ṣṇa, doch deze noemde toen de plichten van een afgezant: „Men mag, vóórdát de zaak beëindigd is, geen acht slaan op weldadigheden. Immers zoolang het doel nog niet bereikt is, is het genot hiervan vergif”. 6. Aldus sprak koning Kr̥ṣṇa, waarop ¹⁾ de zienerschare snel verdween. Vorst Kr̥ṣṇa ging naar zijn logeergebouw, geleid door den uitstekenden minister Widura. Daar aangekomen wischte hij de voeten van Pāṇḍu's echtgenoot Kuntī af, de moeder der vijf Pāṇḍawa's. Nadat hij een sēmbah gemaakt had, deed hij zijn vriendelijkheid en grooten eerbied blijken.

ZANG IV.

1. Toen koningin Kuntī vorst Kr̥ṣṇa aan zag komen, ontlook haar hart en werd gansch week, doch hare blijdschap was van droefheid het begin. Zij sprak den koning aan, haar neef, alsof de Pāṇḍawa's zelf waren gekomen. Daarom omhelsde zij den gast deemoedig. 2. Verder vertelde zij hem van de groote smart, waaronder zij gebogen ging; haar stem was heesch geworden van de tranen, die zij nog trachtte te bedwingen: „Gij zijt, mijn zoon, het middel dat mijn smartgevoel kan stillen. Het komt mij voor, als zag ik alle Pāṇḍawa's mét hunne kinderen, en schertste ik met hen.” 3. Aldus sprak Kuntī, de koningin, weenend tot Kr̥ṣṇa. De toegesprokene gaf haar ten antwoord: „Weest niet bedroefd, o koningin ²⁾. Voor alles wat gij wenschen mocht, vorstin, kunt gij op mij met vastheid rekenen”. Zoo sprak hij; daarop ging hij naar zijn logeergebouw ³⁾ op het verzoek van den voortreffelijken Widura.

4. Er worde nu gezwezen over de manier, waarop Kr̥ṣṇa door Widura ont-

haald werd; het was heel opgewekt, daar zij van geest volkomen harmonieerden. Nu worde dus verteld over den koning van de Kaurawa's, toen deze achtergebleven was, mismoodig en teleurgesteld, doordat zijn gansch onthaal helaas door Kr̥ṣṇa niet was aangenomen. 5. Daarom beraadde hij zich met Duççāsana en Çakuni, en in de eerste plaats vorst Karṇa, die buitensporig valsch was, door hem op te stoken. Vorst Karṇa sprak: „Waarom zoudt gij de ééne rijkshelft geven? Immers die koning Kr̥ṣṇa staat toch duidelijk aan den kant der Pāṇḍawa's. 6. Het bewijs daarvoor is, hoe hij uw onthaal geminacht heeft. Dat moet ge zeker maar aanvaarden, geen grooten haat erover koesteren en twist ontketen. Wie is uw vijand in de eerste plaats? Het blijkt toch duidelijk dat dat Kr̥ṣṇa is!” Zoo sprak hij; daarop trok hij zich terug, tezamen met Duççāsana en Çakuni. 7. Welnu, toen zij naar huis waren gekeerd, betraden zij alras hun woonverblijf.

De Kuru-koning bleef bedroefd bij zijn

¹⁾ Lees *sirang* i.p.v. *ri sang*.

²⁾ Lees: *tan çokhā* i.p.v. *tan çobhā*.

³⁾ Er blijkt niet duidelijk, waar de ontmoeting van Kr̥ṣṇa en Kuntī nu eigenlijk plaatsgevonden heeft.

voortreffelijke koningin. Nu worde er verteld, hoe zij het toppunt was van alle schoonheid. Men zoude kunnen zeggen, dat zij de Koningin der liefde zelve was in nieuwen menschelijken vorm, of de godin der honigzee.

8. Er worde niet verteld vanaf het oogenblik dat hij verscheen bij de vorstin; gezwezen moge hiervan worden. Maar zijn bezorgdheid gaf koning Duryodhana het gevoel van onbehagen. Daarop verdween de zon en werd het stil; de zonnestralen maakten plaats voor koelte. En een zacht windje droeg ¹⁾ den geur der sâna-bloemen en verspreidde dien. 9. De zon was op het punt van te verdwijnen door zich in zee te dompelen. ²⁾ Bij het aanschouwen van de bekoorlijkheden van den harem werd hij blijkbaar sterk getroffen door liefdesverlangen. Derhalve keek hij nog eens even om, ontroerd alsof hij wel moest kijken. Met graagte keek hij naar de vrouwen die druk aan het stoeien waren in den harem. 10. De vogels kozen boomen in den tuin om er te slapen, zooals een man die in het bezit is van twee vrouwen zich van de eene tot de andere wendt om van zijn liefde te doen blijken. De hommels gonsden en een zacht gezoem was hoorbaar aan de opening van hun verblijfplaats. Het was te vergelijken met een liefkozing van een vrouw waarbij gestreefd wordt naar het slaken van de kain. 11. De bloem van de kamurugan verspreidde een sterken geur die de haarwong doortrok(?), gelijk de geur van het

blanketsel van de vrouwen, die de begeerte opwekt haar te kussen. De reigers schreeuwden bij het huiswaartskeeren, bekoorlijk vliegend door de lucht. Het geschreeuw was als de weelacht: „moeder!” van een meisje dat voor het eerst gedwongen wordt. 12. Er worde niet verhaald van den zonsondergang: het was alom liefelijk aan het schemeren. Op den hemel leken de sterren gouden bloemen, en wel de bloemen van een paar dat juist ³⁾ in het huwelijk verbonden is. De wolkgevaarten hadden schitterende randen, vermengd met (avondrood, fel als de) wereldbrand, waarmee de hemel was beschilderd gelijk geronnen bloed op het roode goed van een maandverband. 13. De maan kwam op, nog in haar eerste stadium, wel niet erg licht, slechts aan den eenen kant, maar toch reeds liefelijk, als het gezicht van iemand die door een deur gluurt die slechts half geopend is. De geurige gadung deed denken aan een kain die losgescheurd is door een minnaar die ze heeft willen slaken. En de jasmijnen wezen naar de sterren, alsof zij de minnaars wit (en daardoor: rein) streefden te maken. 14. De klok luidde, schrikwekkend aan de buitenzijde van den harem, alsof het een waarschuwing was van een verspieder die ontdekt, dat men een schoone vrouw zou schaken. De curing's ⁴⁾ gaven een luid geklingel; het was duidelijk dat de voltrekking van een huwelijk werd voorbereid ⁵⁾. Het was als (het geklingel van) armbanden die steeds in beweging gebracht worden door het afweren (van de aanvallen) van den man.

ZANG V.

1. Heerlijk was de bekoring van de heldere maan die straalde en de harem-liefelijkheid versierde. Des te meer weergaloos ⁶⁾ vertoonde zich de pracht van het gouden huis dat als het ware opvlamt tot het luchtruim. Ook waren de paneelen gansch van juweel, geordend als de bloemen van borduursel. Dat was het liefelijk verblijf van Banumatî wanneer zij sliep met vorst Duryodhana. 2. Ten Westen daarvan was een tuin, dicht bij de hand, met als versiering gouden paviljoens. Schitterend en glanzend en doorschijnend was het grint op het erf vermengd met parels, behoorlijk om te zien. Beryllen en saffieren, daarvan was het hek voor de omheining van de lotussen in den vijver, bestaande uit schitterend robijn. De diamanten van de poorten flikkerden en het beeldhouwwerk daaraan ver-

toonde een glans van suryakânta ⁷⁾. 3. De schoone vrouwen vermeidden druk zich in den maneschijn, terwijl ze keken naar de lieflijkheid der maan. De vrouwen uit het binnenst van de kraton waren waarlijk bekoorlijk als de woorden in een dichtwerk; al haar bewegingen en wendingen veroorzaakten liefde en verlangen omdat ze vol van gratie waren, juist als de geconfijte manggistan wordt opgelepeld met een lepel van pudak-bloem waarop het reeds vol met liedjes staat. 4. Het geheel was liefelijk door het vroolijk fluisteren van haar die een behagen schiepen in den maneschijn. De vrouwen waren getroffen door de liefde; en liefde wekken was het haar beheerschende gebod. Er was een dienaar die naderbijgeslopen kwam uit liefde en troetelwoordjes sprak. Ze wendde voor te

1) Lees *mar mmamwat* i. p. v. *marmma mwat*.
2) Van een dichter uit Kadiri zouden we verwacht hebben: door zich te zetten op de bergen.
3) Lees *wahu* i. p. v. *wayu*.
4) Een muziekinstrumentje.
5) Immers gedurende een tijd van vijf tot zeven dagen

voorafgaande aan een huwelijksvoltrekking wordt er bij de bruid gewaakt.

6) Nu stellende trap, vergelijkende en overtreffende blijkbaar uitgeput zijn, gaat de schrijver gebruik maken van de „overdrijvende”. Een typeerend staaltje van zijn kunnen.
7) „Door de zon geliefd”; kristal?

fluisteren, en deelde mede het geklaag van een hartstochtelijk verliefde. 5. Ook waren er wel vrouwen die naast elkander lagen en de dijen over elkander sloegen; ze verlustigden zich, elkaar te omstrengelen. Zoo kregen ze bevrediging in haar verbeelding, die vrouwen, bij het uitbotten van de liefde. Maar eigenlijk was het haar bedoeling niet, dat dit over elkander leggen van de dijen door een vrouw gebeurde; heel anders. En als voorwendsel voor die handeling gold dit, dat ze bij wijze van liefkoozing een welluidend klaaglied zongen. 6. Er waren andere vrouwen die getroffen werden door den pijn van Kāma en zich verwijderden onder een wungu-boom. Haar oogen sloten ze, terwijl een dienares, die haar de moede voeten wreef, ontspanning bracht. Ook wisten ze den minnebrief in poëzie van hem, die haar in hartstocht had ontstoken, op ongemerkte wijze liefelijk te zingen. Zoo kwam het dat haar harten verbrijzeld waren als een drinkglas dat versplintert bij het vallen op de steenen (vloer). 7. Niet van één soort slechts waren haar vermaken; ook waren er die vroolijk tokkelden in den maneschijn. Maar door een toeval was de maan gelijk een lamp die uitgedoofd wordt door een minnedief.

Het duister van den nacht verspreidde zich; de nacht was nu zoo donker als het slaapvertrek van wie met gretigheid geniet van het genot der liefde. Alleen de sterren flikkerden als de oogen van verliefden die verdrietig zijn, zoodat ze alle bekoring verloren hadden. 8. In het midden van den nacht werd het steeds eenzamer; liefelijk en welluidend was het gebed van de brahmanen, als het gezoem der hommels die de afgevallen bloemen van verliefden volgden. Bekoorlijk was het geklengel van de belletjes, tezamen luidend met de overwinningsklok die beiert en ontroert gelijk de begeleiding van een curing voor de jonge vrouwen die juist op den leeftijd van de eerste stonden zijn, geliefkoosd (?) door haar man. 9. Inmiddels ging de nacht voorbij als de gedachte van een man die zijne liefde afbreekt zonder naar zijn geliefde om te kijken. De (morgen) ster, die de tijdsaanwijzing was voor de liefdedieven kwam op, zeer helder en bekoorlijk. Het gebons der hamers was als een heimelijk sein voor hen die waren blijven toeven door liefde, wanneer ze niet weg wilden gaan.¹⁾ Alom vernam men het gekraai der hanen als het ge-weeklaag van verliefde vrouwen.

ZANG VI.

1. Het was nu bijna dag geworden; de zon was rood als de vermoeide oogen van een verliefde. Het geroep der koekoeks op den kanigara was als het neuriën van een kidung door een minnaar. Als het gekerm van een gekwelde²⁾ (?) was het geschreeuw van de boschhanen in de droge rijstevelden. De pauwen riepen en de bijen stortten zich onstuimig op de bloemen in den geurigen hof des harems. 2. De reuk van gadung en jasmijn van het prieel was heerlijk als zachte saffraan. Het prieel werd steeds bezocht door dampen van hen die (met wierook) vereering brengen aan het beeld van God Gaṇa. Dit kreeg den geur van de sēlasih, aloë, sandel en rozenwater; de ṣrigaḍing vóór den lotus ontplooidde zich als mat, en noodde steeds maar tot onthaal. 3. De onderdanen hadden een ongunstig voorkomen omdat de snelle wind hun nogal na in het gezicht kwam (?). Door nijd vertelde men van het opengaan van de sâṇā in den tuin, dat het behoorlijk was (?). Door zijn gemeenen aanleg wou men graag zien het binnendringen; er moest geslopen worden en het geurige vervolgd (?). Men wilde aanschouwen dat (de bloemen) werden afgerukt ten teken van liefde en gebracht werden naar de haar-

wrong. 4. Steeds duidelijker zag men de volle schittering van de edelgesteenten aan de kratonpoort. De boomen werden niet meer aangezien voor wayang-figuren door de vrouwen die de haarwring aan den dauw blootstelden. Nu pas verscheen de vorm van den cēmara, die den geheelen nacht hoorbaar gezucht had. En duidelijk werd het geklater van den waterval, alsof er een vergadering gehouden werd, zoo zou men kunnen meenen. 5. Zichtbaar verhief zich de Meru als ware hij in aanraking gekomen met den hemel. Ook was dat juist de richting waarheen de stralen zich begaven bij het verlichten van de schoonheid van den Himālaya, alsof die berg het einde van den hemel wilde zien; hoe zou de berg Meru in schoonheid (voor den hemel) onderdoen, wat aangaat het bezit van goud, juweel, robijn, dukūla, cako en cawēli³⁾? 6. Toen werd de zon ook helder als lippen die van een glimlach jegens een geliefde blijken doen, hetgeen de lieflijkheid van de versieringen der mooie parels van gebouwen nog vermeerderde. En daarenboven waren de paneelen van spiegelglas gemaakt, dat naar men zegt de hommels tegenhield, wanneer ze keken naar het spiegelbeeld van de kamuning-bloemen

1) Vrij vertaald: om weg te gaan.

2) Uit Sanskrit wi + $\sqrt{\text{pac}}$?

3) Vergelijk Kern, B. K. I. 55, 1903, 442 — 3; V. G. IX, 301 — 4.

aan de andere zijde. 7. Ook was het zacht aan het regenen, gepaard met wind en geur die zich verspreidde. Prachtig bevochtigden de regens het juweelen paviljoen, dat daardoor oogverblindend werd van schoonheid. De bekoring van den schitterenden koepel (van het paviljoen) was als een lokaas voor de zachte wolken, als de afgelegde huid der maan, die was blijven hangen bij het voorbij gaan.

8. Er worde van den nacht gezwezen; de dag brak aan. Nu spreken wij over den Kuru-koning, die juist gehoor verleende. Hij had zich reeds gereinigd en gekleed; zijn gansche optreden was als gewoonlijk.

Toen zond hij Widura, om koning Krěṣṇa te ontbieden, benevens den voortreffelijken prins Yuyutsu, Krěpa, Çakuni en Karṇa, zijn bondgenooten. 9. Terwijl de vorsten spoedig ter plaatse waren aangekomen, trof Widura vorst Krěṣṇa aan. Daar groetten zij elkaar beleefd en vriendelijk, en zeiden, dat zij naar de bijeenkomst moesten gaan; onmiddellijk vertrokken zij gezamenlijk. Het was een kostelijk schouwspel door het groot gevolg. En ook weergalmde plechtig de muziek, welke de schoonen naar buiten lokte.

ZANG VII.

1. Toen al de vorsten waren aangekomen en neergezeten met den Kuru-koning, had men met Krěṣṇa als voor naamste — hij was gast — zich in de vorstelijke vergaderzaal verzameld. Nu waren alle koningen aanwezig, met Dhr̥etarāṣṭra aan het hoofd. Met Bhīṣma en Droṇa aan de spits zetelden zij in een rij, op prachtige gestoelten. 2. Toen keek Krěṣṇa het luchtruim in en zag de scharen zieners, die eensklaps uit het verborgene waren gekomen; naar waarheid goden in hun gansche voorkomen. Opstaande wezen Bhīṣma en Droṇa hun voor hen geschikte plaatsen aan. En vorst Duryodhana bewees hun dadelijk eerbied door zijn gevouwen handen voor de borst te houden. 3. Kortom, de wijze, waarop de edelen bijeengekomen waren en beraadslaagden, was volmaakt. Toen nam Krěṣṇa het woord en richtte dit in het bijzonder tot Dhr̥etarāṣṭra. Voorts sprak hij tot Duryodhana, en zei hem met den meesten nadruk aan, dat hij op last van Pāṇḍu's zonen de ééne rijkshelft eischte.

4. Daarop sprak koning Dhr̥etarāṣṭra zijn instemming uit ten aanzien van vorst Krěṣṇa's woorden, welke de eendracht en familie-vrede zouden ten gevolge hebben. Maar vorst Duryodhana bleef

maar voortdurend zwijgen. Hij keek Duç-çāsana, Çakuni en Karṇa aan, maar die schudden slechts het hoofd, hem aansporend te weigeren. 5. Toen deden ook de juist genoemde goddelijke zieners, Paraçurāma, Kaṇwa, Nārada en Janaka geheten, mede om te doen blijken van hun instemming met koning Krěṣṇa's woorden, welke zeer heilzaam waren, opdat er onderling verkeer en eendracht en familievrede voor immer zouden worden aangericht.

6. En Droṇa, de brahmaan, maar in het bijzonder Bhīṣma, zeiden dat het toch zoo goed zou zijn, wanneer men zich gelegen wilde laten liggen aan de woorden van de goddelijke zieners. Minister Widura als ook de beste Saṅjaya lieten zich geenszins onbetuigd. En koning Dhr̥etarāṣṭra's echtgenoot drong er al weenende op aan.

7. Wat nu betreft den Kuru-vorst, geen sprake van dat hij het in zou willigen, integendeel, hij antwoordde zelfs ruw, en norsch verklaarde hij, dat dat geen overeenkomst was¹⁾. Door Karṇa werd hij toen maar overreed, zich terug te trekken van de plaats der overleggingen, waarop Duryodhana al hijgend zich verwijderde.

8. Maar de vergadering was daarmee

1) Voor tweeërlei uitleg vatbaar: 1e dat een dergelijke overeenkomst indertijd niet was aangegaan; 2e dat hij een dergelijke (ongunstige) overeenkomst toch niet kon aan-

gaan. De Javaansche tekst laat ons in onzekerheid, wat hier bedoeld wordt.

nog niet afgeloopen; om Krēṣṇa uit den weg te ruimen werd besproken. Terstond werd wapentuig, een aantal olifanten en karossen aangevoerd en in slagorde opgesteld. „Ziet toch de kracht eens enkelings; omsingelt hem, welaan! en overstelpt hem oogenblikkelijk!” Zoo spraken Karṇa, Çakuni, Duççāsana; hun woorden vonden wederklank.

9. Naar aanleiding hiervan werd vorst Duryodhana door koning Dhr̥ratāṣṭra nog maar eens geroepen. Hij werd door zijnen vader en zijn moeder aangespoord, toch

wat bedaard te zijn, maar werd nog des te toorniger; bot weigerde hij al wat zijn ouders zeiden. Hij wilde met geweld vorst Krēṣṇa aanvallen en mishandelen.

10. Op het zelfde oogenblik stelde de strijder Sātyaki Krēṣṇa naar waarheid op de hoogte van het feit, dat vorst Duryodhana van plan was hem te dooden. Ook waren alle Yādawa-soldaten reeds voor den strijd gereed, voorzien van scherpe wapenen. Zij wachtten op het bevel van koning Krēṣṇa; dus trokken zij zich van het ge-woel niets aan.

ZANG VIII.

1. Toen stond vorst Krēṣṇa woedend op uit de vergaderzaal. Op het plein vergrootte hij zich als Kālamr̥tyu, den god des doods. Hij toonde zijnen waren aard als incarnatie van god Wiṣṇu. Spelenderwijs nam hij zijn vreeselijken vorm aan met als lichaam de drie werelden. 2. Vier was het aantal zijner armen daarenboven; hij had drie hoofden, elk met drie oogen. Zijn lichaam vormden de gezamenlijke hoofdgoden, alsook brahmar̥ṣi's, scharen van goden, reuzen, helden en titanen; demonen, satyrs, geesten en menschen met machtige tooverkracht. 3. Daarop schreed hij met groote stappen voort en brulde als een leeuw. Een aardbeving ontstond; en alles schudde op en neer. Bergtoppen trilden en toonden duidelijk, geschud te worden. Het water van de zee werd omgeroerd en schildpadden werden als discussen geslingerd.

4. De honderd Kaurawa's werden dan ook bevreesd, van angst vervuld. Zij zwegen stil, niemand die sprak; Karṇa verschoot van kleur; Suyodhana, Yuyutsu en Wikarṇa vielen flauw. Zij waren vast tot asch vergaan, indien vorst Krēṣṇa hun vernietiging gewenscht had. 5. Droṇa, Bhīṣma, zoo ook de ziener Nārada aan het hoofd der zijnen, richtten met nadruk tot den god zich met hun lofprijzingen, met veel gerucht, onder een bloemenregen. Zij zeiden: „O, God Hari, wees niet zoozeer

vertoornnd. Koester genade en vergeet het welvaren der wereld niet. 6. Mocht gij der Kaurawa's weerbarstigen koning dooden, dan ware de gelofte van den besten, edelen Bhīma immers verijdeld! En Draupadī liep dan de kans, zich het haar nimmer te kunnen schikken tot een wrong, (immers dit doet zij niet dan na heur haar) te hebben afgewasschen met het bloed der Kuru-telgen in den strijd.

7. Welnu, juist hierom smeeke wij, dat Gij Uw toorn moogt doen bedaren.” Zoo sprak de zienerschare en der heiligen beste Bhīṣma. Krēṣṇa had medelijden met hen en hij was verheugd, dat men hem huldigde. Ineens nam hij weer zijnen vorm van koning Krēṣṇa aan.

8. Daar Kuru's telgen zich niet hadden willen storen aan den wensch der zienerschare, trok deze zich terug in de verborgenheid. En Krēṣṇa keerde weer naar Pāṇḍu's echtgenoot. Zoo ras hij daar gekomen was, vertelde hij haar van de weigering door den grootkoning aller Kaurawa's. Die wilde slechts den strijd en daarin sterven. 9. Toen sprak de koningin bedroefd: „Ach, heb maar medelijden en vertel den Pāṇḍu-telgen eens, dat zij slechts streven moeten naar de plicht eens helden, door het leven veil te hebben. Wie sterven midden in het strijdge-woel zullen des hemels¹⁾ zaligheid genieten.

1) Lees swargā ng ulih i, p. v. swargāngulah.

10. Zoo sprak de koningin tot koning Krēṣṇa. Die gaf aan haren raad gehoor, nam met gepasten eerbied afscheid en ging heen. Hij spoedde zich naar buiten en besteedde zijn schitterenden wagen, vergezeld van Widura, Yuyutsu, Sañjaya.

11. Karṇa was Krēṣṇa's metgezel in dien schitterenden wagen. Hem werd dringend verzocht, zich bij de Pāṇḍu-telgen aan te sluiten. De koning van Awangga hield echter voet bij stuk; hij wilde zich in deugd en krachten meten met prins Arjuna. 12. Aldus waren de harde woorden van den onbuigzamen, starren koning Karṇa. Slechts op het slagveld wilde hij nog een ontmoeting met ze hebben, zoo sprak hij ras. „Wij zullen beginnen op den vijftenden; nu is het juist nieuwe maan, opdat wij op den vijftienden kunnen eindigen; dan is het donkere maandheft¹⁾”.

13. Zoo sprak Karṇa, zoon van den zonnegod, vol vuur zijn harde woorden uit. Met Widura, Yuyutsu en ook Sañjaya nam Karṇa van vorst Krēṣṇa afscheid. Van hem wordt verder niet verteld; hij kwam reeds in het eigen huis.

De reis van Krēṣṇa vorderde steeds meer.

14. We spreken niet over vorst Krēṣṇa onderweg; aan Kuntī, de dochter van vorst Kuntī-bhoja, worde een oogenblik aandacht geschonken. Zij was bedroefd bij het bedenken dat haar zoon Karṇa ten strijde trekken zou; toen Krēṣṇa bij haar kwam, vroeg zij hem naar den gang van zaken. 15. Derhalve ging zij naar vorst Karṇa toe; zij drong er sterk bij hem op aan, den Kuru-koning te verzoeken, dat hij den strijd niet

aan zou nemen. Verder sprak zij: „Kontēya” tot vorst Karṇa²⁾, immers hij was haar zoon van toen zij nog een maagd was. 16. Maar Karṇa was onwillig met alle beleefdheid en onder het voortdurend betuigen van zijn eerbied. Hij verzocht haar om het ten strijde gaan niet te verijdelen. „Het kṣatriya-schap moge ik najagen”, zoo sprak hij met nadruk, want op hem rustte zwaar de toegenegenheid des Kuru-konings. 17. Derhalve keerde Pāṇḍu's gemalin bedroefd terug; hierover worde niet verteld; zij kwam terug in het huis van Widura. Wij spreken nu weer over de geriefelijke reis van Krēṣṇa, in gezelschap van den voortreffelijken Sātyaki, den held van Wrēṣṇi.

18. Hij reed met spoed; er worde niet verteld van de bijzonderheden van de reis. Al spoedig kwam hij met zijn snellen wagen te Wirāṭa aan, waar hij de Pēṇḍawa-vorsten aantrof in beraadslaging. Toen meldde koning Krēṣṇa hun, hoe de koning van Ngastina weigerde. Die wilde roem verwerven door zijn kracht te meten.

19. Al Pāṇḍu's zonen: Bhīma, Arjuna, prins Nakula en zijn jongere broeder Sahadēwa spraken er toen verbitterd over. Ook hadden zij de boodschap van hun moeder wel gehoord; die gaf hun order om naar roem te streven in den strijd. 20. En al de vorsten, die de zijde van de Pāṇḍawa's gekozen hadden, drongen onstuimig aan om toch ten strijd te trekken. Van Dhr̥ṣṭadyumna, koning Drupada's zoon, behoeft niet meer verteld te worden, en evenmin van Çwēta, Uttara en Çangka, de zonen van den koning van Wirāṭa. Zij hebben zich gereed gemaakt om te vertrekken bij het ochtendgloren.

ZANG IX.

1. De uittocht van het heir der Pāṇḍawa's, des morgens, uit de vesting van de hoofdstad van Wirāṭa, was te vergelijken met het opgaan van de zon, die, aan de Oosterkim te voorschijn tredend, de gansche wereld wil verlichten. Stikvol en overstelpend, alles vullend, vloeide het over als een zee die zich ver-

plaatste of een berg, waarvan de toppen nederstortten. Het gaf den indruk van een stroom van olifanten, paarden, strijdkarossen met een versiering die bestond uit schitterende diamanten.

2. Toen daalde uit de wolken een bloemenregen neer, die overstelpend was, door scharen heilige hemelsche wezens

1) Lees pañcadaṣṭhya (met nadruk) kṛṣṇa.

2) D.w.z.: zoon van Kuntī. Zij wees hem er dus op, dat hij haar zoon was, halfbroeder van de Pāṇḍawa's.

Hij was de zoon van Sūrya, geboren vóór het huwelijk van Kuntī met Pāṇḍu.

uitgestrooid. Ook hoorde men het heilige aum-geroep en tooverformulen voor de zege van de verheven Pāṇḍu-telgen. De regen klaarde op; een zacht gedruppel was het goede teeken voor hun opmarsch, die door een sterke windvlaag werd voorafgegaan. Immers de godenkoning Indra begeleidde hen in het luchtruim, om „het zij zoo” uit te spreken, opdat zij zouden overwinnen in den strijd.

3. Vooraan het marcheerend leger liep de vermaarde held, Bhīma genaamd, die alles op zich nam. Hij was iemand, die op zich zelf vertrouwt, nuchter en stug, die amok loopt zonder eens anders kracht te achten. Ook zàt hij niet (als ieder ander) in een strijddaros, maar ging alleen te voet, gewapend met een groote knots, waarmee hij heen en weder zwaaide. Want onverschrokken kruiste hij langs zeeën, over bergen en door wildernissen, op jacht naar olifanten, leeuwen, beren.

4. En ook was hij reeds lang vertoornd, door het dolle heen, gelijk een groote, wilde boscholifant, zonder aan iets maar zich te storen. Vroeger had hij alléén ten strijde willen gaan, maar had zijn oudsten broer Yudhiṣṭhira eerbiedigd. Maar toen hij nu bevel gekregen had, sprong hij vol moed vooruit en opgewonden schreeuwde hij als het brullen van een leeuw. De aarde, het luchtruim en de hemel werden met zijn stem gevuld, alom zóó dicht, dat de drie werelden afgesloten waren.

5. Prins Arjuna reed achter hem in een juweelen strijddaros met alle kleuren van het zonnespectrum, en een gouden payong boven zich. Zijn schare schitterende gelijk een wandelende vuurberg, die de stad Hāstina met haren koning wilde verzengen. Zijn vaandel met den witten aap met open bek alsof hij schreeuwde, dit vaandel wapperde en werd als het ware begeleid door het geknetter van de bliksemschichten uit de wolken, die de hemelstreken vulden. En die verwekten weer de donderslagen; voorwaar dit zou de zege in den strijd veroorzaken.

6. En achter Arjuna bevonden zich de prinsen Nakula en Sahadéwa in een wagen met een purpurkleurige payong. Zij waren schoon gelijk een dubbele god der liefde, die optrekt om de schoone vrouwen in den harem van den koning van Hāstina met geweld te nemen. Hun vaandel was ontroerend als een wolk, die het geurig stuifmeel van de puṣāk in een regen neer doet dalen, die zacht wordt vergezeld van bliksemflits en stormvlagen, te vergelijken met het dreunen van het gegons der bijen, die luid zoemen.

7. Dan volgde nog prins Uttara naast zijnen broeder Çwéta in een schitterenden wagen. Dhr̥ṣṭadyumna en Drupada gingen ook mee; en Çikaṇḍi was ook niet achtergebleven. De onafgebroken toeloop van de wagens, olifanten, paarden, die altegaar de wegen van hun lawaai vervulden en vernielden, was vergelijkbaar met een school zeevisschen, die door den regen opwaarts tracht te zwemmen. Verblindend was het uiterlijk der veteranen.

8. Daar kwam ook Draupadī, bekoorlijk in een gouden palankijn, met pauwenveeren payong. Zij was gelijk aan een godin der gouden beeldjes, het haar loshangend, onder een baldakijn, met regendruppeltjes bezaaid. Ruig was heur haar gelijk een wolk, die voor langen duur regens van bloed voorspelde. Voorzeker zou zij toch het bloed gebruiken van de vijanden, om het haar te reinigen, om heur haarwong weer op te maken, die door elkaar gewoeld was.

9. Als gold het een plezierrit, zoo vergezelde haar koning Yudhiṣṭhira, rijdend op den woesten olifant. Gemakkelijk was hij gezeten met een gele payong boven zich. In de eene hand droeg hij het boek, met knopen van schitterend juweel. Waarlijk, hij was de incarnatie van den god van de gerechtigheid, die Çalya's dood en ook dien van Duryodhana begeerde in den strijd. Wanneer zij zich niet onderwierpen en zeer toornig bleven, dan zou het boek zich in een wadjra (bliksemschicht) veranderen.

10. Hem volgde Krēṣṇa in een gouden wagen met een payong van witte kleur. Als gold het een ontspanning, zoo regelde hij den loop der vorsten, die hoofden waren van veel landsheeren. Den schitterenden discus en den schelphoorn had hij steeds bij zich. Zijn vaandel was de vogelkoning, die luide krijschte, tot in het lucht-ruim, wat samenging met de muziek, alom weerklinkend.

11. Op Krēṣṇa volgde Abhimanyu, Arjuna's zoon. Hij was volledig uitgerust, reed in een juweelen wagen, en zwaaide zijn schitterenden discus in de lucht. De Yadu-helden voorts en Sātyaki bereden woeste olifanten, volmaakt en schitterend uitgerust met gouden harnassen, verblindend voor de toeschouwers.

12. En achteraan bevonden zich de zonen van de Pāṇḍawa's, genaamd „vijf prinsen”, ongeëvenaard. Zij schitterden gelijkelijk in wagens, versierd met gouden franje en juweelen. Zij droegen vol ornaat : als dodot roodgekleurde ciṇḍé, die bedwelmend geurde door den overvloed van muskus, behaaglijk onder hun van hommelvleugeltjes gemaakte payongs, die oogverblindend waren als de zon scheen.

13. Veelsoortig was het uiterlijk der helden, indien dit één voor één beschreven werd. Snel ging de opmarsch voort, en het doel was reeds bereikt : de Kuru-vlakte. Een ongenaakbare verschansing was al opgeworpen, volledig met den vorstenhof erbij. Toen werd ook Kuntī, Pāṇḍu's

gade, uitgenoodigd. Alras verscheen zij, vergezeld van Widura, en ging in 't kampement.

14. Daarop ging Widura weer terug; van hem wordt niet verteld, hij kwam al thuis in de gezelligheid. Wij spreken van de koningin ; zij was verheugd hereend te zijn met Pāṇḍu's zonen. Elkaar vertelden zij hun smart, veroorzaakt door het heengaan van de Pāṇḍawa's naar bosch en bergen. Nu echter was het gezellig, druk, en vreugde bleek, die tranen vloeien deed, doch kennelijk door blijdschap slechts veroorzaakt.

15. Het werd te lang om Kuntī's vreugde in de kraton te beschrijven. Vervolgens hielden de Pāṇḍu-zonen krijgsraad met de andere vorsten, Krēṣṇa in de eerste plaats. Er werd gesproken over den opperbevelhebber, die in den strijd verstand moest hebben van de ongenaakbare slagorde. „Men mag hem geenszins onderschatten, maar moet zijn kracht met die van het leger vergelijken ¹⁾, en hem als goed houvast beschouwen in den strijd.”

16. Zoo sprak Yudhiṣṭhira ; dit werd beaamd door Krēṣṇa en de andere vorsten. Een zevental werd in staat bevonden, de heldenscharen in den strijd te leiden, zoodat de zeven regimenten hecht in het gelid, welopgesteld en daardoor krachtig zouden zijn. Toen werd Çwēta gewijd tot opperbevelhebber, die het gelid der heldenstrijders in het gevecht moest kunnen regelen.

ZANG X.

1. Terwijl de Pāṇḍawa's hun veldheer huldigden, worde verteld van de manier, waarop de Kuru-vorsten overlegden. Zij wisten reeds, dat hun vijanden waren aangekomen op het Kuruvelt, dat er vervuld van was, naar mededeeling van prins Widura, die hen daar opgezocht had.

2. Toen ging de vorst van Hāstina op marsch, tezamen met de vorsten van het gansch Kuru-geslacht, in dicht gelid, rumoerig en daverend gelijk de zee. Hij

maakte een ongenaakbare versterking op het veld in het land der Kaurawa's. Die was alras gereed, daar hij een machtig koning was. 3. Toen werd prins Bhiṣma aangesteld als opperbevelhebber. Men zag hoe hij gehuldigd werd, reeds bloemen droeg en ook de kleeding (van zijn waardigheid). In rijen dicht opeengepakt juichten de heldenscharen als om strijd hem

¹⁾ Lees: paṇḍiṅgēn i. p. v. paṇḍēṅgēn; de vertaling van dezen voet is onzeker.

toe, terwijl de trommen, pauken en geblazen horens oorverdoovend tot den hemel klonken. 4. Voorts werden alle vorsten goed verzorgd en rijkelijk onthaald¹⁾, tot elk soldaat ook toe, elk strijder, die (in een wagen) compleet was uitgerust. Het leger werd ten strijd geschaard, sterk elf divisien van een miljoen²⁾. Daardoor was het overstelpend vol tot aan de bergen en de bosschen. 5. Toen trokken allen uit³⁾ naar het slagveld, in Westelijke richting, in den rug gedekt door het kamp der Kuru-vorsten. Tot aan het front⁴⁾ blies ieder horens, alom tegelijk, hetgeen de strijders vurig maakte en verlangend om te strijden. 6. Ook was een menschenoffer reeds gebracht op het slagveld. Rawan heette het offer van de Pāṇḍawa's, die daarin waren voorgegaan. Het offer van de Kaurawa's werd pas daarna gebracht, bestaande uit een brahmaan. Toen werd Suyodhana door dien brahmaan vervloekt, met zijn familie in den strijd te sterven⁵⁾.

7. Nu worde weder van de Pāṇḍawa's verhaald. Zij hadden reeds hun vestiging naast het Pañcaka-meer⁶⁾ verlaten, Oostwaarts voortrukkend tegenover de gelederen der Kaurawa's. Men schreeuwde en bemoedigde elkaar, en hield zijn wapenen omhooggericht. 8. Toen werd op het zelfde oogenblik aan iedere partij alom bekend gemaakt, in tegenwoordigheid der helden in den strijd, dat het verboden was⁷⁾ om aan te vallen dragers van de gamelan dan wel van vaandels alsook hen, die reeds de wapens hadden neergelegd. 9. Vervolgens rukten tegelijkertijd de beide legers met geweld naar voren. Het getrompet der olifanten, het gehinnik van de paarden, het gedreun der oorlogsbekken en het krijgsgeschreeuw vervulde daverend het gansche luchtruim, al de tien

hemelstreken. De bodem van het slagveld sidderde en beefde onophoudelijk. 10. Bhīṣma de groote held formeerde toen een slagorde genaamd berg-zee. De vorsten op hun olifanten en hun paarden vormden de steile, hooge rotsen. De als een lawine wentelende aanval van de woedende soldaten, die golvend en onafgebroken zich op den vijand wierpen, kon vergeleken worden met het water⁸⁾, dat nederdonderend ook steenen groot als bergen neer deed storten. 11. De Pāṇḍawa's van hun kant maakten als slagorde: de puntig-scherpe wajra. Arjuna, Bhīma en Çikandī bevonden zich vooraan. De prinsen van Wirāta en Sātyaki met Dhr̥ṣṭadyumna voerden de achterhoede aan, terwijl Yudhiṣṭhira en de andere vorsten zich in het midden hadden opgesteld.

12. Op het zien der legermachten werd Arjuna door verteedering bevangen; hij werd geroerd door de aard des vijands die uit familie slechts bestond en niet uit vreemden. Er waren neven, ooms, zooals vorst Çalya in de eerste plaats, Bhīṣma en Droṇa, die hun leeraar was. 13. Daarom verzocht hij aan vorst Kr̥ṣṇa, dit gevecht te mogen doen ophouden, omdat hij medelijden had op het zien der Kaurawa's. Maar Kr̥ṣṇa drong er bij hem sterk op aan om onversaagd te strijden; want het zou tegen de traditie zijn dat uit den strijd een kṣatriya zich terugtrok.⁹⁾

14. Toen zag men vorst Yudhiṣṭhira wegschuipen zonder begeleiding. Hij ging naar Bhīṣma, Kr̥ṣṇa, Çalya, Droṇa, wilde zich reinigen aan hun voeten door hen te vereeren. Immers bij het bestrijden van den leeraar is het plicht hem vooraf hulde te bewijzen. 15. Zij, tot wie hij zich gericht had en die hij met zijn voorhoofd had vereerd¹⁰⁾, spraken: „Mijn zoon, mijn

1) Of: naar rang en stand geëerd.

2) Lees: *wilangnya sawēlas gaṇāñāyuta* (van *sāyuta*).

3) In plaats van *saka* zou men *mara* verwachten.

4) *Pagēlaran* is hier niet het bekende gebouw, onderdeel van de kraton, doch de plaats, waar de strategie uitgevoerd wordt, de frontlinie.

5) Zie Zang XLVIII, strophe 12.

6) Vgl. *Adiparwa*, pag. 3.

7) Lees *hinilan* i. p. v. *sinilan*.

8) Lees *bañwa* i. p. v. *bañwa*.

9) Het geheele Bhagawad-gīta, dat hier zou moeten komen te staan, wordt alleen vertegenwoordigd door deze twee strophen, die ongeveer overeenkomen met çloka 26-29 van de eerste adhyāya.

10) Deze versregel kan alleen zeer vrij worden vertaald.

beste, vertwijfel niet, mijn leven moogt gij nemen. Want gij, mijn zoon, zult in den strijd de zegepraal behalen en het rijk tot het uwe maken. Vorst Krēṣṇa zij getuige als ik onwaarheid spreken mocht."

16. Toen keerde hij weer naar het slagveld terug. Terstond steeg ieder in zijn strijddkaros en nam de wapens in de hand. Vol vreugde blies een ieder op zijn horen en schreeuwde luid, terwijl het alarm der oorlogsbekkens luid weerklonk; de scharen der tienduizenden riepen elkander toe.

17. De stormloop der soldaten volgde ras, ze drongen op, zonder respijt, geraakten handgemeen en kluwden door elkaar. Een strijddkaros had wel tien olifanten om zich heen, één olifant tien paarden, één paard een tiental voetknechten, heldhaftig

en verwoed in het vechten. Het nut der voetknechts was het tegenhouden van een stormaanval¹⁾. 18. Veelsoortig was de legerindeeling; deels was men in een regiment vereend. Een andere eenheid werd gevormd uit een patti of uit een prētanā of uit een gulma, die werd aangevallen. Weer andere helden vereenigden zich tot een schaaksysteem²⁾, bestaande uit een camu of akṣohinī. Zoo werd de strijd verschrikkelijk; het daverde en er vielen vele dooden. 19. Nadat de Kaurawa's zoo een paar dagen gestreden hadden met de Pāṇḍawa's, sneuvelden er eindelijk twee helden, zoons van den koning van Wirāṭa. De beroemde held, die Çangka was geheeten, was gesneuveld tegen den Brahmaan³⁾, en prins Uttara stierf tegen koning Çalya, den held-in-den-strijd.

ZANG XI.

1. Toen sprong Çwéta vooruit, woedend geworden door den dood der beide helden tegelijk. Snel tastte hij den vijand met zijn troepen aan, wel een akṣohinī, hen medesleepend als een bergstroom doet. Vorst Çalya's wagen werd vernietigd, zoo ook zijn dappere soldaten, die door Çwéta's pijlen sneuvelden. Bijna stierf Çalya tegelijk met Krētawarmā, daar hij samen met hem in éénen wagen stond. 2. Toen poogden hen de strijders van de Kaurawa's te helpen: Bhīṣma, Droṇa, Wrēhadbala, Jayatséna en de vorst van Magadha. En Rukmaratha, Çalya's zoon, stond zijnen vader bij. Toen kon het niet anders, of hij werd gedood door Çwéta, die een leeuw geleeke⁴⁾.

3—4. Deerniswekkend⁵⁾ stierf Rukmaratha daar, rollend op de wagenbank. Naarmate het vernielen aanhield, nam de moedeloosheid toe; niemand dorst meer Çwéta aan te kijken, maar nam angstig de vlucht. Toen trad de heilige Bhīṣma op,

en trachtte ijlings door een stormaanval den aanval van de Pāṇḍawa's terug te werpen. Çwéta, die de strijders van de Kaurawa's gedood had, was het mikpunt van zijn aanval. Hem stond terzij de dappere Ghaṭotkaca, Dhrēṣṭadyumna en Abhimanyu. En Çwéta hielpen Bhīma en Arjuna met pijlen gelijk regen uit den hemel. Çalya schoot op hem met goddelijke, scherpe pijlen, onophoudelijk. Maar deze hadden geen effect; doch des te meer nog schitterden de pijlen van prins Çwéta, den opperbevelhebber. 5. Toen trad de vorst der Kaurawa's naar voren. Terstond door Bhīma met een pijl ontvangen, werd hij genoopt tot stilstaan, week achteruit, wankelde nog en maakte zich toen uit de voeten; op een afstand bleef hij angstig staan. Slechts Bhīṣma, schoon men het op hem had gemunt en poogde hem te omsingelen, bleef dapper staan in zijn karos. Grimmig vertoornd was hij op Çwéta, die de vernietiging der Kaurawa's veroorzaakt had. 6. Des te meer opgewonden werd

1) Deze regel is niet erg helder, evenals de leger verdeeling in de volgende strophe.

2) Of: anderen werden gevormd door de vier wapenen gecombineerd.

3) D. i. Droṇa.

4) Lees: *singhopama*.

5) De volgorde der strophes van vers 3 en 4 is in de war; tot het verkrijgen van een betere vertaling is deze als volgt gewijzigd: 3a, 3c, 4a, 3b, 3d, 4d, 4b, 4c.

prins Çwéta, der Pāṇḍawa's opperbevelhebber. Hij slingerde een voortreffelijke werpspies op den dapperste aller Kaurawa's, met name Bhīṣma. Toen werd die spies, terwijl zij vloog, gelijkend op een vliegenden, vreeselijken draak, door Bhīṣma met een pijl getroffen. Het faalde niet, zij werd in zeven stukken uit elkaar geslagen, waarvan er één op Bhīṣma's arm viel en hem wondde.

7. Wirāṭa's kroonprins steeg toen uit zijn strijddarkar en nam zijn vreeselijke knots ter hand. Hij wilde slaan op Bhīṣma's kaak; de groote heilige sprong echter uit zijn wagen op den grond. Verbrijzeld werd de strijddarkar tezamen met den wagenmenner, terwijl de paarden stortten op den grond. En veel dozijnen olifanten en landsheeren werden eveneens gedood door Çwéta. 8. De dappere Bhīṣma was benard en wilde terug, bevreesd geraakt op het zien van Çwéta, den kroonprins van Wirāṭa. Uit de lucht klonk toen een stem, verkondende dat Çwéta zou sneven door den heilige. Toen vatte Bhīṣma weder moed en nam den eersten den besten wagen en pijlen. Çwéta's leven was het, waarop hij zijn puntig-scherpe vuurpijl richtte. 9. Het faalde niet; doorboord werd de borst van den kroonprins van Wirāṭa, die ster-

vend neerzeeg op den grond. De Pāṇḍuzonen waren diep getroffen bij het zien van Çwéta, in den strijd gesneuveld. Anders was het met de honderd Kaurawa's: zij hieven een geducht geschreeuw aan, door 's vijands dood verheugd. Duççāsana was zoo verblijd, dat hij als dol ging dansen, toen hij den kroonprins van Wirāṭa sneven zag.

10. De koning van Wirāṭa deed meteen een tegenaanval, toen hij zijn zoon gesneuveld zag. Zonder vrees trad hij naar voren; hij schoot voortdurend en aanhoudend pijlen op den heilige. Toen rolden de Pāṇḍawa-vorsten voorwaarts als de wielen van een wagen. Zij wilden sterven met den koning van Wirāṭa als blijk van dankbaarheid voor hun verblijf bij hem¹⁾.

11. Hierdoor werd het gelid van de soldaten van den heiligen Bhīṣma vernield, in wanorde gebracht, vernietigd zonder dat ze ook het kortst geluid maar konden geven. Het leek of Bhīṣma uitgeput was en verlaten, ongedekt door het vlychten van het heele Duryodhana-geslacht. Toevallig viel de nacht toen in, als wilde hij de strijders scheiden en naar huis toesturen. Daarom ging men uiteen en keerde terug om tehuis gezelligheid te zoeken in de vesting.

ZANG XII.

1. Terwijl de helden-in-den-strijd van het slagveld huiswaarts keerden, worde nu van Wirāṭa's vorst verteld, die zijne kinderen smartelijk beweende. De lijken van zijn zonen heeft hij recht gelegd, meegenomen en met zorg behandeld. Ze waren allen even schoon en knap en jong gelijk de liefdegod, verdeeld in drieën. 2. Groot was zijn smart, en diep bedroefd beweende hij den dood van zijne zonen. Gemaal en gemalin legden het gezicht op de lijken van hun bleek geworden telgen, die zij omarmden. Eén voor één werden de lijken aangeraakt en als gewekt. Zij moesten spreken en roepen: „moeder, de koningin.” 3. „Ach, kinderen, aan

mijne liefde had ik nog wel iets gehad, als één van u gestorven was. Maar nu gij alle drie gestorven zijt, wie kan mij dan in mijn verdriet nog troosten? Wien moet ik vragen om mij op te volgen en te genieten van het rijk? Nu mijne kinderen gestorven zijn, ach! ware mij het sterven liever.” 4. Zoo klonk de weelacht van het koninklijke echtpaar, dat terneergeslagen was en krachteloos. Hen trachtten toen te troosten de bedroefde Pāṇḍawa's. Velen zorgden voor de lijken; en toen de lijkwâ ze bedekte, werden ze in den nacht bij maneschijn hengebracht

1) Gedurende het laatste jaar van hunne ballingschap.

en aan den oever van het Pañcaka-meer verbrand.

5. Het zwijgen worde nu gedaan tot het uitdragen van de prinsen van Wirāṭa; gesproken worde van den kriegsraad van de strijders der Pāṇḍawa's. De keus viel op prins Dhr̥ṣṭadyumna om nu op te volgen. Hij zou dus worden aangesteld tot den voornaamste in den strijd, tot sēnapati ing alaga¹⁾. 6. Nadat de helden hem gehuldigd hadden, werd het ras dag, en rukte Dhr̥ṣṭadyumna op. Hij hield toen raad voor het regelen van een slagorde, die vreeselijk gevaarlijk was. De naam van het on-aantastbare gelid was de Garuḍawyūha, wēlbekend. 7. Vorst Drupada vormde den kop; den snavel niemand minder dan Arjuna; de koningen den rug, met Dharma's zoon aan het hoofd. Dhr̥ṣṭadyumna met zijn leger nam den rechter vleugel in beslag, de sterke Bhīma den linker; Sātyaki stond op den staart.

8. Die opstelling werd nagebootst, ge-evenaard door vorst Duryodhana. Çakuni vormde den kop, Çalya den snavel. Op den linker en rechter vleugel stonden Bhīṣma en Droṇa als flanken. Duryodhana maakte den rug uit en Duççāsana den staart. 9. Toen de gelederen waren opgesteld, rukte Bhīṣma vooruit en tastte de opgestelde slagorde der Pāṇḍawa's met pijlen aan. Maar dit werd tienmaal overtroffen door Arjuna, die met zijn pijlen mikte. Ook werden ze overstelpt en opgejaagd door Bhīma, die hen vertrad, verpletterde. 10. Dat was de oorzaak van hun volkomen nederlaag; niemand dacht aan een tegenaanval. Veel honderden van dappere strijders sneuvelden door pijlen. Duryodhana, Krēpa, Çalya, Duççāsana en Çakuni vluchtten om hulp bij Bhīṣma en Droṇa, hun toeverlaat²⁾.

11. En koning Kr̥ṣṇa, de onberispelijke wagenmenner, ging ook nog vooruit. Zonder weerga beschermde hij prins Arju-

na tijdens den strijd. Wie van de Kaurawa's zou kunnen standhouden om Kr̥ṣṇa's aanval weerstand te biēn? Men vond dat Kr̥ṣṇa op den God des Tijds geleek, die in zijn toorn de wereld wil verdelgen. 12. De helden van de Kaurawa's waren gewis verdelgd, als niet Bhīṣma en Droṇa tot den terugtocht bevolen hadden. Ook was het donker door de dwarreling van het stof, wat zeer verwarrend was. Eindelijk werd het weder licht door het bloed, waardoor het stof gebonden werd. 13. Bij het verdwijnen van de duisternis leek al dat bloed een volle zee. De knevels van de helden, die gesneuveld waren door elkan-der neer te slaan, waren met zeegras te vergelijken, olifanten en paarden met de rotsen, en de verspreid liggende wapens met dicht naast elkaar groeiende pandans. De helden, die onversaagd een tegenaanval deden, zouden dan te vergelijken zijn met dichters³⁾.

14. Toen bleef de heilige Bhīṣma achter om een verwoeden stormaanval te doen; hij had zich niet mee teruggetrokken. Beschoten en omsingeld, nam hij nog toe in fiere opgewondenheid; het was een lust om aan te zien. Er waren er, die als het ware in de lucht werden gezien en schitterden. Speels reden ze in de wagens, als een fatamorgana dan wel betoovering.

15. Daarom rukten Duryodhana en Çakuni vooruit met Krēpa, Çalya, Droṇa en alle Kaurawa's als voorhoede. En allen letten op de ongemeene dapperheid van Bhīṣma. Zijn scherpe pijlen vlogen overal dicht naast elkaar, verspreid en door elkaar gekronkeld in de lucht.

16. Die⁴⁾ pijlen werden overtroffen, tegengehouden en tot staan gebracht door Arjuna. Buitengewoon toch was de vaardigheid van Arjuna in het schieten met den boog. Toch werden honderdvoudig nog zijn pijlen overtroffen door de miljoenen pijlen van den voortreffelijken heilige,

1) Vaste titel van de 15 Vorsten uit het Mataram'sche Vorstenhuis, beteekenend: opperbevelhebber in den strijd.

2) Immers respectievelijk hun voogd en hun leermeester.

3) Die de gewoonte hebben door de natuur te dwalen om hun beschrijvingen te kunnen maken naar de werkelijkheid, vergelijk Smaradahana pag. 115.

4) De volgorde der regels in dit vers is blijkbaar weer in de war; vertaald is c, a, b, d.

want Bhīṣma's pijlen werden hoe langer hoe menigvuldiger, namen steeds in aantal toe gelijk een regen, die het luchtruim vulde.

17. Daarop was Arjuna verbijsterd en teleurgesteld, bij het zien der vele vorsten, die deerniswaardig in hun strijdkaros gesneuveld waren, bijvoorbeeld Iravan, zijn zoon bij Ulupuy, gesneuveld tegen Çrënggī, een bekwamen daemon. 18. Daarom steeg koning Krēṣṇa onverwijld uit de strijdkaros van Arjuna, en rukte te voet vooruit. Snel en vol kracht dreigde hij met zijn discus, die schitterend vlamde voor zijn borst. Hij was van plan op Bhī-

ma's hals te mikken. 19. Verheugd verzocht Bhīṣma hem toen nader bij te komen. Hij sprak: „Mijn beste, het is gelukkig wanneer gij, mijn lieveling, mij doodt. Alleen uw discus is de allerbeste weg (voor mij) om terug te keeren naar uw hemel in den hemel van Wiṣṇu". 20. Nadat Bhīṣma aldus gesproken had, draalde Arjuna niet lang, maar steeg snel uit en greep de hand van Krēṣṇa vast. Hij ried Vorst Krēṣṇa af, dien allerbesten heilige te dooden. Daarom stond Krēṣṇa stil; zijn poging om den heilige te dooden werd verijdeld.

ZANG XIII.

1. Toen het vorst Krēṣṇa was belet, den besten heilige, den zoon der Ganges, te treffen met zijn discus, stegen zij beiden weder in hun wagen en schoten voortreffelijke pijlen af. Dit was niet vruchteloos; het veroorzaakte verstomping van de macht des heiligen, welke verzwakt en niet meer vreeselijk aan het laaien was. Ook werd hij slap op het zien der held Çikaṇḍī ¹⁾, zoodat hij nog maar flauwtjes streed. 2. Hij zwaaide nog slechts met zijn hand naar vorst Yudhiṣṭhira, terwijl hij teekens gaf met zijn gezicht. Dharma's zoon las van het gelaat van den voornamen Bhīṣma, dat die zijn leven gaf aan hem, Yudhiṣṭhira. Immers eertijds, bij de aanvang van den strijd, had hij het aan den koning der Pāṇḍawa's afgestaan. De dappere Çikaṇḍī met prins Arjuna, zoo had hij voorzegd, zou hem den dood aandoen. 3. Daarom beval Yudhiṣṭhira aan Arjuna om voort te rukken en op Bhīṣma aan te vallen, tezamen met de held Çikaṇḍī, en scherpe pijlen op hem af te schieten. Toen schoot Çikaṇḍī keurig snel een pijl op Bhīṣma's borst, maar het baatte niet, zoodat prins Arjuna zijn pijlen afschoot

die onophoudelijk troffen ²⁾. 4. Die faalden niet den val van Bhīṣma uit zijn wagen te veroorzaken; zelfs werden van zijn lijf wel honderd stukken afgereten en overal verspreid. Bloed gudste en tegelijk strooiden de zieners uit den hemel bloemen neer. Borèh verspreidde zich, bestaand uit goudpoeder als een gulden regen met reukwerk en muskus. Het was wonderbaarlijk; men zag slechts zijn handen en gezicht, en oogenblikkelijk ontstonden ³⁾ er zwak hoorbare gebedsformule's.

5. Toen nu de dappere Bhīṣma was gebroken, overwonnen, met pijlen werd beschoten door Çikaṇḍī, toen werd het heele Kaurawa-geslacht vernietigd, opgelost en weggevaagd; niemand deed meer een tegenaanval. Ten val gebracht werden de vorsten; gesneuveld was hun hoofd, Pratīpa, met zijn wagenmenner en zijn paarden tegen Bhīma, Ghaṭotkaca, Dru-pada, Arjuna, Nakula en Sahadéwa. 6. Toen daalde vorst Yudhiṣṭhira van zijnen wagen af en legde zijne wapens neer. Hij kwam de voeten van den heiligen Bhīṣma omarmen; deze herwon het bewustzijn in zeer korten tijd. Daarop traden ook Arjuna

1) Volgens latere Javaansche voorstelling is Çikaṇḍī een vrouw van Arjuna geworden. Hier en in het slot is Çikaṇḍī hermaphrodit.

2) Slechts met moeite vindt men hier de voorstelling terug, dat Bhīṣma zich niet zou verdedigen tegen een vrouw; daarom schuift Arjuna Çikaṇḍī voor zich uit, die

wel weinig uitricht, maar tegen wie Bhīṣma zich niet verweert, zoodat Arjuna de gelegenheid krijgt, Bhīṣma doodelijk te treffen.

3) Lett. werden zij (het gezicht en de handen) verwisseld met, enz.

en prins Nakula naar hem toe, en Sahadé-wa bleef niet achter. Slechts Bhīma met zijn knots bleef staan; zijn woede op den vijand was nog niet bedaard. 7. Toen weenden en klaagden de honderd Kaurawa's bij het staken van den aanval door hun vijand. Zij haastten zich, de voeten van den heilige, die in den strijd bezweken was, te omarmen. Niet aldus Bhīma, die bleef staan, op zijne knots geleund. Hij gaf aan vorst Yudhiṣṭhira een teeken, dat deze hem vervangen zou bij de gezamenlijke hulde. 8. Toen waren alle Pāṇḍawa's en het geheele Kaurawa-geslacht eendrachtig; het was vredig midden op het slagveld. Daar Bhīma geen legersteê van gras wilde gebruiken, verwisselde prins Arjuna dit met zijn pijlen, en „pijlenbed” geheeten in den mond der vorsten was zijn legerstede. Immers een dapper en verheven mensch behoort zijn laatsten adem uit te blazen op een schraag van pijlen¹⁾. 9. Daarna vroegen de Pāṇḍawa's verlof om heen te mogen gaan; de heilige gaf hun ten antwoord: „Heil zij u”. Duryodhana was nog gebleven; hij gaf den heilige water, doch dit werd tot zijn spijt niet aangenomen. Slechts Arjuna moest hem gauw water geven, dat was zijn opdracht. Spoedig kwam Arjuna uitstekend water geven, heilzaam omdat hij het verkregen had door middel van zijn pijl¹⁾.

10. Bhīma stierf langen tijd nog niet: hij wachtte op den dag, waarop de zon haar gang naar het Noorden zou beginnen. Zooals men weet, was hij getroffen op den zevenden der donkere maandhelft van de vijfde maand; sindsdien was hij zeer deer-niswaardig en wekte het medelijden op. Nochtans gaf hij zich aan volmaakte mijmering slechts over, zonder zich te storen

aan de brandende pijn veroorzaakt door de tooverkracht der pijlen (die hem getroffen hadden). Hij hield aan het Nirwāṇa vast, daar hij de heilige syllabe aum als lichaam reeds gekregen had en één geworden was met de essentie van het Niet-zijn.

11. Men zou wel immer kunnen luisteren naar (het verhaal over) den grooten heilige, die zich op het pijlenbed bevond, in het midden van het strijdkamp. Dààr onder den waringin-boom werd hij door vorst Duryodhana verlaten, nadat hij hem gemaand had tot toegeeflijkheid. In plaats dat hij gehoor gaf aan de woorden van den heilige, werd hij hierdoor temeer verbit-terd. Derhalve ging hij terug ter huldiging als legerchef van Droṇa, der brahmanen besten. 12. Toevallig deed zich een slecht omen aan hem voor, dat vast zijn neêrslag in den strijd beteekende: toen Droṇa ingehuldigd werd, regende het 's nachts bloed in de vesting van den Kuru-koning. Ook zakten paarden en groote olifanten in elkaar, alsof ze allen steeds van kracht waren beroofd. „Dat is het teeken, dat zij zullen sterven in den strijd”, zoo spraken zij, die er verstand van hadden²⁾. 13. Dien nacht sliep men er des te slechter door; men was zeer moedeloos, terneergedrukt en wist het zich niet makkelijk te maken. Des morgens trokken ze op, het gelid gesloten, onder luid rumoer en daverend. De beste der brahmanen was van den opmarsch het hoofd. Op het midden van het slagveld aangekomen namen men positie tegenover het leger van de vorsten der Pāṇḍawa's. De beide leger-machten hadden als slagorde: *de woedende olifant*, en vochten als twee met elkaar in botsing komende oceanen.

1) Bij de beschrijving van het pijlenbed en den door Arjuna gereikten drank krijgt men sterk den indruk, dat de dichter nog wel de klok had hooren luiden, maar geen idee had waar de klepel hing. De oude voorstelling is deze, dat Bhīma zoóveel pijlen heeft opgevangen, die van alle kanten in hem zijn blijven steken, dat hij bij zijn val op zijn pijlen lag, zooals een op zijn rug gekeerde egel. Om hem aan een hoofdkussen te helpen, schoot Arjuna toen drie pijlen in den grond, waarop de verslagen strijder het moede hoofd kon laten rusten. — Den volgende

morgen wenschte hij te drinken; slechts Arjuna kon hem water verschaffen door met kracht een pijl in den grond te schieten. Dit was Bhīma een aanleiding, Duryodhana te wijzen op de superioriteit der Pāṇḍawa's.

2) Daar *bh* en *n* in het Balische schrift sterk op elkaar gelijken, heerscht hier onzekerheid of we *naya* dan wel *bhaya* moeten lezen, evenals in Smar. XXII, 2, blijkens Van der Tuuk en Juynboll svv.; de lezing zooals die in de gedrukte teksten voorkomt, ligt wel het meest voor de hand.

14. Ongestoord gewis ging de titanenstrijd zijn gang, en het leger had zich ook hersteld onder commando van den besten der brahmanen. Dooreen lagen gesneuvelden met olifanten, paarden, en wel een milliard in aantal, benevens wagens die wel bergen leken. Toen rukte Bhagadatta voorwaarts, die de slurf was van Suyodhana's olifantslagorde, met Karna en Jayadratha, de onvergelykelijke kern, het tweetal tanden van de opstelling der Kaurawa's.

15. Maar toen prins Arjuna, de slagtang van het gelid der Pāṇḍawa's, zijn pijlen op hen afschoot, werden ze gebroken. En de allerbeste Bhīma deed het hevig regenen van sterke pijlen, geweldig en als door elkaar gestrengeld. Toen werd vernield de bouw van den verwoeden olifant, de opstelling der Kaurawa's. Slechts Droṇa, Jayadratha, en Karna hielden stand en boden het hoofd aan Arjuna's verwoeden aanval.

16. Bhagadatta viel toen aan, terwijl hij zijnen olifant deed storten op het paard van Arjuna. En tegelijk bracht hij een steek toe met zijn onfeilbaar krachtig zwaard, zoodat het doordrong tot het hart van Arjuna. Die werd een oogenblik bewusteloos; terstond in aller ijl werd hij door Krēṣṇa bijgestaan met den Wijayakusuma¹⁾. En inderdaad nam Arjuna ras wraak op Bhagadatta door hem te treffen; die sneuvelde met olifant en kornak.

17. Toen koning Bhagadatta met zijn kornak door Arjuna gesneuveld was, werden de ontelbare soldaten van heel Hāstina bezorgd en moedeloos, getroffen door de pijlen van prins Arjuna²⁾. En Bhīma had hen zeker gansch vernietigd, zoo sloeg hij op hen in en zwaaide met zijn knots, indien de duistere nacht niet ingevallen was. Dus werd de strijd gestaakt en trok men naar zijn legerplaats terug.

18. Daar het de achtste van de donkere maandhelft was, moesten de vorsten in het bivak zich licht verschaffen. Gezellig

was het bij de helden van de Pāṇḍawa's; zij hielden danspartij en praatten luid, terwijl belooning werd geschonken aan wie den vijand had vermorzeld.

Niet aldus het leger van de Kaurawa's; zij waren zeer terneergeslagen bij het zien van den bezorgden Kurupati. Den heelen nacht kon men niet slapen en toch moest bij het krieken van den dag men weer naar het slagveld op en daar positie nemen.

19. Dang hyang Droṇa gelastte vorst Yudhiṣṭhira te zeggen, waarvan afhankelijk zijn leven was³⁾. Die zei: „Als Arjuna en Bhīma weg zijn door tijdens den strijd zich te verwijderen (dan kan men mij gemakkelijk dooden). Immers niets is voor hen te moeilijk; welke geduchte slagorde de vijand ook mocht hebben, hij wordt gewis door hen vernietigd en vermorzeld". Zoo sprak Yudhiṣṭhira, en Droṇa meldde het aan Suyodhana.

20. Daarom richtten de zeven vorsten van Trigarta het woord tot Arjuna, daagden hem uit te vechten in een landschap aan den voet der bergen ten Zuiden van het Kuru-veld. De dappere Arjuna was niet bevreesd, wāt ook de vijand voor had met hem uit te dagen tot den strijd. Aldus bestreed hij hen daar in de verte, door koning Krēṣṇa vergezeld. 21. Zoo ook werd Bhīma uitgedaagd om ten Noorden van het Kuru-veld te strijden tegen tien prinsen, zoons van Dhr̥tarāṣṭra, met andere vorsten-bondgenooten nog. Ook Bhīma nam het maar aan; onttrekken kon hij zich toch niet aan des vijands uitdaging? Dus ging ook hij weg om te strijden tegen de tien prinsen, die hem met wagens overstelpten.

22. Toen werd de beste der brahmanen opgewonden, verlangend naar den dood van den Pāṇḍawa-koning.

Dus vormde hij een onberispelijk gelid, het toppunt van gevaar en ondoordringbaarheid, cakrawyūha⁴⁾ genaamd, die nie-

1) Naam van een geneeskrachtige wonderbloem.

2) Men kan ook vertalen:..... Hāstina ontmoedigd, daar (hun gelederen) waren opgelost, getroffen door.....

3) Lees met C: tutura i.p.v. tuturu. Bovendien is

(a)kumawata niet duidelijk. De beknoptheid, die aan gewrongenheid grenst, maakt de vertaling van deze strophe onzeker.

4) Wiel-slagorde, of werpschijf-gelid.

mand kon vernielen bij afwezigheid van Arjuna en Bhīma. Karna, Droṇa, Kr̥ṣṇa en de Kaurawa's vormden de spaken, terwijl de andere vorsten dienden als velg. 23. Toen werd Yudhiṣṭhira verbijsterd bij het zien, hoe wel de Kaurawa's hun slagorde hadden gemaakt. Immers afwezig waren Arjuna en Bhīma, welke alleen in staat zouden geweest zijn tot de vernietiging van dit gelid. Slechts Abhimanyu, zoon van Arjuna, nam op zich de gelederen van Droṇa te verstrooien. Hij hield zich overtuigd in staat te zijn hen te vernietigen en door te dringen (in het gelid), zoo zeide hij; maar om er dan weer uit te komen, hiervan was hij niet zeker.

24. Daarom beval Yudhiṣṭhira een vreeselijke makarawyūha ¹⁾ te vormen. Dhr̥ṣṭadyumna en Ghaṭotkaca vormden de punten van de scharen, de dappere Sātyaki den bek, Nakula en Sahadēwa de oogen, de zoons der Pāṇḍawa's de voelhorens, Abhimanyu den neus, koning Yudhiṣṭhira den kop en de andere vorsten, in het gelid tot aan de achterhoede, het lichaam en den rug. 25. Vervolgens drong men ras en met geweld Droṇa's slagorde in. Abhimanyu, het inbegrip van dapperheid, vernielde daarvan de structuur, door ze met pijlen te overstelpen ²⁾. De slagorde werd opgelost en weggevaagd door Abhimanyu tot aan de plaats, waar zich Suyodhana bevond. De leeraars Droṇa en Kr̥ṣṇa snelden te hulp, zoodat de vluchtende Suyodhana niet verder nagezet werd.

26. Toen rukte Jayadratha op, de velg in de structuur van Droṇa's slagorde. Hij handelde gelijk een deur, door Abhimanyu in te sluiten, vervolgens sterk te kluisteren. Prins Abhimanyu werd dan ook door velen aangevallen, omsingeld en met pijlen overstelpt. Maar onvervaard viel hij nog des te sterker aan en schoot voortreffelijke pijlen af, die als een regen nederkletterden. 27. En inderdaad verminderde het aantal

sterke vijanden, bijvoorbeeld hij die Kr̥ṣṇa's zoon geheeten was en het gansch geslacht van de Wr̥hadbala's. Ook de dappere Satyaçrawas werd in zijn razernij getroffen, zonder dat hij nog schâ had weten aan te brengen, doordat hij overstelpt met pijlen werd. En een uitstekend held, zoon van den Kurukoning, was gesneuveld, na zwaar lijden, daar hij doorpriemd van pijlen was. Hij was befaamd in het Kurugeslacht, genaamd prins Lakṣmaṇa, lieveling van Suyodhana, 28. Toen werden alle Kaurawa's verwoed; zij schoten onophoudelijk pijlen af; paard en wagenmenner ³⁾, maar vooral Abhimanyu's lichaam, handen, voeten, rug, borst en aangezicht werden door bossen pijlen overstelpt. Abhimanyu ontvlamde des te meer. Hij greep zijn discus en slingerde dien weg, terwijl hij met de stukken van zijn boog er op sloeg. Vol moed deed hij een stormaanval om roem zich te verwerven. Verbitterd wenschte hij te sterven in een handgemeen met Kurupati.

29. Als men ⁴⁾ nu overgaat tot het beschrijven van zijn stormaanval, dan kon hij vergeleken worden met een jongeling die voor het eerst zich op een meisje stort. De flikkering van het scherpe staal werd vereenzelvigd met haar gefronste wenkbrauwen ⁵⁾. „Vast vrouwennagels”, dacht hij, toen zijn borst verwond werd door de pijlen. Zoo ook hield hij het gepiep der wagens en de kreten der olifanten en der paarden voor het gekerm der jonge vrouw. 3. Hij was gelijk een sana-boom, die slechts aan één tak bloeide, aangevallen door die schoonen, die aan het wandelen waren. Zoo was de aard van Abhimanyu, den zoon van Arjuna, toen hij aan alle kanten aangevallen werd door de helpers van Suyodhana. Hij spreidde zijn leeuwenard ten duidelijkste ten toon om de haarwring der vorsten aan te raken. Men mocht op hem inhouden, hem dooden, ja zelfs vernietigen, wanneer een lied (op hem) maar in de ooren klinken bleef. 31. Want hij was jong en als de bloem van den cēmpaka die zich nog niet verzet, de haarwring met een minneklacht te sieren (?) En hij (zijn naam) was ook nog niet gegrift op een kanigara-bloem, omarmd en onder het hoofd geplaatst. Hij werd nu nog te heviger getroffen

1) Kreeftengelid.

2) Gunning in zijn vertaling van vers 23-35 in Album Kern meent, dat Abhimanyu hier met pijlen overstelpt wordt; de tekst laat beide opvattingen toe.

3) Deze twee woorden zijn in het verband niet duidelijke;

in de vertaling werd Gunning gevolgd.

4) Het is opmerkelijk, dat eerst *de dichter* of *men* de vergelijking maakt, maar dan *Abhimanyu zelf* de v. voortzet.

5) Die lang, recht en scherp bijgeschoren en geschilderd worden bij een schoone vrouw.

door de pijlen, zoodat hij slap werd als goudboréh..... die men een nacht heeft blootgesteld aan de open lucht. Zeker zou hij vernietigd worden, getroffen door (der olifanten) tanden, en zoo tot lijk verkeerren, door de afwezigheid van Arjuna, die hem had kunnen liefhebben. 32. Immers hij was onverschrokken en heerlijk om te zien gelijk de Liefdegod die liefde opwekt bij de jonge vrouwen. Alle pijlen werden hem tot tooi; zelfs zijn hoofd was als een standaard waarin men gouden bloempjes steekt. De pijl geheeten „lichaamsbinder” vormde op dezelfde wijze een bloemensnoer over de borst (?). Toen hij geraakt werd aan den slaap, stroomde het bloed als betel-spog dat daaraan was gesmeerd. 33. En daar hij op die bovenmatige wijze dapper was in den strijd, verschaftte hij genot aan wie hem gadesloeg. De kleur van gele verfstof die vermengd met honing was..... lief bij het dooden van den vijand. Toen viel hij, bedekt met pijlen, verbrijzeld, goud in het zand gevallen. Het bloed, dat stroomde uit zijn

wonden, was als suikerstroop, die in een gelen bamboekoker zat, dewelke nu verbrijzeld is. 34. Hoe ook zou hij die is als Kāma niet verbrijzeld worden, aler hij aangevallen was door een schoone, die op de sponde ligt, aan angst ten prooi. Wanneer hij was getroffen door de punt der wenkbrauwen, en het hart van den minzike gesmolten was, dan was er nog verzorging mogelijk. Maar nu was Abhimayu aangetast door niets dan woeste helden in den strijd. Daarom bevond hij zich nu op de tong der schoonen, die droevig zuchtten en tot het luchtruim klaagden. 35. De helden vielen hem nog sterker aan, als drommen bijen die naar des honings zoetheid haken. Hij stoorde zich niet aan het gegons der pijlen, terwijl de pezen van de bogen trillend zoemden, en de onbegaanbare ravijnen tusschen de paarden en de olifanten, gevuld met wapens waren gelijk schuingesneden bamboe. Genoeg, hij sneuvelde, bedolven in den strijd, maar de bekoring van zijn dood bestond hieruit, dat hij najoeg, wat liefelijk is.

ZANG XIV.

1. Bij den dood van Abhimanyu in den strijd

was hij vernietigd en liefelijk om te zien als watermos in een gouden kom..... tijdens den maneschijn, doorgehakt en fijn als een komkommer die is doorgesneden, was de droefheid van de heele strijdmacht van de Pāṇḍawa's zeer groot.

Het werd gevolgd door het ophouden van het gevecht in de verte.

Allen gingen huiswaarts toe; een ieder zocht zijn eigen kampement. En daarenboven was de duisternis inmiddels ingevallen, de nacht van den negenden.

3. Er worde nu verhaald, dat vorst Yudhiṣṭhira bedroefd was bij den dood van den voortreffelijken Abhimanyu. Hoeveel te meer nog Abhimanyu's moeder, genaamd Subhadra; zij viel verscheidene keeren flauw; en rolde op den grond. 4. Maar het toppunt van bedroefdheid was de dochter van Wirāṭa, Uttari genaamd. En daarenboven was zij in den achtsten maand der zwangerschap. Zij zou voorzeker achterblijven en haren echtgenoot niet volgen in den dood. 5. Maar zij, die was afkomstig

uit het Wr̥ṣṇi-geslacht, en telg was van het geslacht der Yadu's, met name Kṣītisundarī, ging uit liefde snel zich tooien, reukwerk gebruiken. Want zij zou volgen haren man, die reeds in het hiernamaals was.

6. Terwijl de heele stad nog weende, kwam toen vorst Kr̥ṣṇa met prins Arjuna, alsof ze het hadden afgesproken: tegelijk met Bhīma. Zij hadden zeer hun best gedaan om machtige vijanden te dooden. 7. Daar viel prins Arjuna in zwijm, toen hem de dood van Abhimanyu, zijnen zoon, gemeld werd. Prins Arjuna, de held der Pāṇḍawa's, zei amok te gaan maken; hij zou dit, zeide hij, tot aan zijn dood vervolgen ¹⁾.

8. Terstond hield koning Kr̥ṣṇa hem hiervan terug. „Dit strijdt met oud gebruik, o heer,” zei hij, „laat dat. De heele Pāṇḍawa-familie deelt uw smart, is diep-bedroefd.” Zoo sprak Kr̥ṣṇa; vandaar dat Arjuna bedaard werd. 9. Hij naderde Yudhiṣṭhira, gaf een voetkus ²⁾ en vroeg, waardoor zijn zoon gesneuveld was. Die gaf ten antwoord: „Hij drong de radslagorde van heer Droṇa in en raakte in

1) Blijkens zijn Woordenlijst s.v. añjur vertaalt Juynboll *inañjurakēn* met verweten worden; we begrijpen deze vertaling niet in het verband, noch kennen we één be-

wijsplaats voor deze beteekenis. Dit komt vaker voor, zonderdat we het elken keer aangeteekend hebben.

2) Lees: *mar̥k angusapi* i.p.v. — *angucapi*.

het nauw. 10. Toen gingen wij er sterk op aandringen, om met ons allen een verwoeden aanval te doen, en wel met hevig ongeduld, ter ontzetting van uw zoon. Maar hij werd in den strijd door Jayadratha vastgehouden, zoodat de Kaurawa's uw zoon overmannen konden." 11. Zoo sprak koning Yudhiṣṭhira; meteen rees Arjuna omhoog om een gelofte af te leggen, Jayadratha in den strijd te zullen dooden. Hij zou zich in de vlammen werpen, als hem dit daags daarop niet lukken mocht. 12. Zoo sprak prins Arjuna; het werd overal bekend. Ook Jayadratha kwam het te hooren door spionnen, die het nauwkeurig wisten. Derhalve vroeg de Sindhu-koning oorlof om naar huis te mogen gaan, doch Droṇa zeide toe, hem te beschermen. 13. Toen was hij niet

meer ongerust, en ging naar zijn bivak terug om bij het gedoofde licht te slapen.

Nu worde weer gesproken van vorst Krēṣṇa, die met Arjuna beraadslaagde. 14. Vorst Krēṣṇa sprak: „Wat denkt gij, Arjuna, te doen? Stellig wordt Jayadratha in den strijd bewaakt. En al wat gij gesproken hebt, heeft hem door uitgezonden spieën al bereikt. 15. Welnu, hier is mijn beste strijdkaros, waarvan de paarden Walāhaka en Abhrapuṣpa heeten, en het achterspan Sukaṇṭha en de sterke Sénya, weergaloos en niet te treffen door de goddelijke wapens. 16. Berijdt dien morgen, Arjuna, opdat het u gelukken moge, Jayadratha in den strijd te dooden. Dāruki zal alles wel in orde maken met het wapen, den cakra benevens de schelp-hoorn Pāñcajanya."

ZANG XV.

1. Zoo ¹⁾ sprak vorst Krēṣṇa tot prins Arjuna. Zij maakten beiden zich gereed, het aangezicht te wasschen en hun devotie te verrichten. Een handvol water plengden zij voor Ćiwa, waarna zij voor een wijl in vroom gepeins verzonken. 2. Toen kreeg de edele Arjuna een gunstbewijs: God Rudra zelf verscheen in menschelijken vorm. Hij keurde goed, dat Jayadratha in den strijd zou sneven: „Ziehier, dit goddelijke wapen van Paçupati moet gij bezigen", sprak hij. 3. Nadat hij zoo gesproken had, verdween hij weer. Verheugd was de voortreffelijke Arjuna en uitgelaten. Ras deelde hij het Krēṣṇa mede, en die sprak: „Heil geworden u!" 4. Zoo spraken Krēṣṇa en prins Arjuna bij nacht; de tijd verstreek.

De maan kwam helder op. Wij spreken over haar, die Abhimanyu mede in den dood zou volgen. Zij nam als dartel afscheid van Uttari, de zwaarbedroefde: 5. „Prinses, dit is het afscheid aan de radelooze Sundari; ik verwijder me nu ver van u. Wees niet bedroefd, oudere zuster, en bedwing uw weenen, want ik volvoer de plicht

van haar die dienstbaar is aan eenen held die is gesneuveld. 6. Wees slechts zoo vriendelijk, mijn asch, nadat ik ben verbrand, als offerande te gebruiken in een fijn boek met stofaarde (?). Het doel is slechts, dat het gegeven worden zal aan machtige natuurminnaars. Zij moeten mijn toestand tot een gedicht verwerken, en dien van mijn man, 7. opdat er een schoon lied van Ćitisundari moge bestaan. Het moge worden afgebeeld op een stuk goud als een versiering op een paviljoen. Dan moet ge kijken naar de kern van het gedicht; daarin zal ik belichaamd zijn, om met u te kunnen spreken ²⁾. 8. En gij moet kijken naar de sâṇā, die aan één tak bloeit. Ik klaag, terwijl ik in het doodskleed ben gewikkeld, slapend op de koude steen. Gij moet mij toespreken met: „draag toch een bloem, gij met het lichaam, ijl als een wolk"; dan zal ik antwoord geven met een gerommel in het Noordwesten; mijn tranen zijn dan regen. 9. En weet, dat mijne vleeschwording zich in den maneschijn bevindt. Nu zal ik heeten tadah-asih, die zich vermeit in het schijnsel van de maan. En als de maan is uitgebluscht, dan volg ik haar ook in den dood; zulks doe ik om bij het opnieuw verschijnen mijn vreugde daaraan te beleven. 10. Wanneer ge mij verlangt te zien, prinses, dan moet ge kijken naar de letters, aan elkaar gereid, op een geurige pudak-

1) Reeds vertaald — met weglating van het „onechte" stuk — door Prof. Kern in Bijdr. Kon. Inst. 3 VIII, 1873; herdrukt in Verspr. Geschr. IX, 1920 bij abuis als Zang

XI, zulks zoowel in de inhoudsopgave als op het schutblad van de verhandeling zelf.

2) Lees: *sapocapan* i.p.v. *capocapan*.

bloem, en aarzel niet om haar te kussen; zeker zullen de letters worden uitgewischt tot tranen."

11. Zoo nam zij afscheid door middel van het heilig vuur. Speelsch vroeg zij als haar leef-tocht om de sirihpruim van Uttari, die merkbaar diep getroffen was, en deerniswekkend klaagde, als moest ook zij het leven missen: 12. „O mijn geliefde Çitisundarī, prinses, gij wilt dus heengaan om Abhimanyu te vergezellen. Gewis zult gij tot uw geluk onafgescheiden zijn van onzen echtgenoot. Weenend blijf ik achter en roep krachteloos tot het luchtruim. 13. Maar mijne klachten moet gij overbrengen aan dien edelen Abhimanyu. Draal niet te roepen uwen broeder. Prinses, indien het mogelijk is, neem dan de wond mijns harten weg. Nu is er niemand die mij kamt wanneer mijn haarwring in wanorde is geraakt. 14. En er is niemand die mijn wenkbrauwen zwart maakt en reinigt. Het groefje in mijn lip zal niemand liefkoozen. Ik zweer, ach, dat ik niets bespot, met mijne liefdedewoorden; ik tracht uw toegenegenheid te winnen, opdat gij mijn tranen af moogt vegen, en luisteren naar wat ik derf. 15. En mijne vreugde bij zijn liefkoozing en vertroosting, die vreugde moet de uwe wezen ten tijde dat gij slaapt; mijn overtuiging is, dat gij begeert omhelsd te worden tijdens het treffen van de liefde; dat moet gij vervolmaken in de sponde. 16. En als gij met uw man weer vleeschgeworden zijt, dan zult ge mij aanschouwen als een koekoek die tot de wolken klaagt, en mijn gejammer moge zich bevinden op een stukgeblazen fluit. En op een gouden lotusbloem vormen mijn tranen een zacht eiland. 17. Wanneer ge rust met Abhimanyu, dan hoort ge mij als cucur die bij lichte maan..... Dan zal ik eraan denken dat gij, mijn liefste, wordt omarmd; bitter moet ik weenen, dat ik achtergebleven ben, maar ik bedwing mijn tranen." 18. Zoo klaagde Uttari tot haar die afscheid nam. Daarop ging Çitisundarī dan henen; daarover zwijgen wij. Alras was zij gekomen bij het lijk van Abhimanyu, en spoedig werden zij verzengd door het goddelijke vuur. 19. We zwijgen over Çitisundarī en haren dood; de tijd verstreek. De zon kwam op. Arjuna maakte zich gereed, tezamen met vorst Krēṣṇa; hen vergezelden Dhrēṣṭadyumna en Çatānika. 20. De Pāṇḍawa's mitsgaders edelen en strijders bewaakten toen Yudhiṣṭhira zorgvuldig. Maar Krēṣṇa en Arjuna gingen in het strijdgewoel, ook Dhrēṣṭadyumna met de scharen van het geslacht der Wrēṣṇi. 21. Zoodra zij waren aangekomen voor den onverschrokken vijand, bleken de Kaurawa's reeds opgesteld in dicht

gelid. Cakra-wyūha was hun slagorde, bewaakt door koning Karṇa, en Sūcīmu-kha, door Çalya verdedigd; 22. daartusschen in de Padmawyūha met Droṇa aan de spits; dáár werd vorst Jayadratha goed bewaard. Het gelid der wapens met veel paarden en de olifanten was achteraan, waar Kurupati zich bevond met helden en soldaten zonder tal. 23. Velen van die dappere scharen waren vazallenkoningen. Zij breidden zich naar alle kanten uit, krioelend in ontelbaren getale, vast wel tien uren diep, en in de lengte menig uur nog daarenboven. 24. Toen volgde de edele Arjuna dit voorbeeld; Dhrēṣṭadyumna moest de vele heldenscharen aanvoeren, waaronder Çatānika de dappere, vorsten en manschappen in overvloed en talrijk aantal. 25. Arjuna trad op als hals der slagorde, als het verdelgend vuur vóór de verbranding van het heelal. Terstond rukten ze in gesloten opstelling vooruit, snel als golven die aan komen rollen, met troepen van een drielal dappere awarūthinī's. 26. Mét klonk Arjuna's schelp-hoorn Déwadatta, en Pāñcajanya, koning Krēṣṇa's kinkhoorn. Het geluid verbreidde zich door het gansche luchtruim heen, zoodat het schrik verwekte in de harten van de vijanden, allen vervaard. 27. Daarop trok Arjuna in een verwoeden aanval voorwaarts; het vijandelijk gelid verstrooide zich, verward, benauwd en radeloos. Ieder die stand hield sneefde reddeloos, werd weggevaagd, met Winda aan het hoofd en den voortreffelijken Anuwinda. 28. De edele Arjuna gaf blijk van speelschen geest; toen machteloos en vol van angst de vijanden gevloden waren, schoot hij een pijl af in den grond, en uit den grond sprong water op. Genoegelijk verfrischten zich daarin de paarden en rustten voor een wijle uit.

29. Toen kwamen weer de Kaurawa's in groot getal; ze achtten dit een gunstige gelegenheid. Dit ziende, rezen Arjuna en Krēṣṇa — die toen nog aan het schertsen waren — op, maakten zich klaar en stegen in den grooten wagen,

waar zij hun krachtige wapens weder klemde in de vuist. 30. Alras rukte de onverschrokken Kurupati op, vol ongeduld, geheel gestoken in een pantser dat hem door Droṇa was gegeven. Toen bleven de voortreffelijke pijlen, de wapens van den edelen Arjuna, van uitwerking verstoken; jammer toch: er was er geen, die Kurupati trof. 31. Op order van vorst Krēṣṇa moest toen Arjuna op Kurupati's strijddarkar en paarden mikken, op zijnen wagenmenner voorts, op boog en pijlen. Verbijzeld werden die op slag, zoodat de koning vlood. 32. Terwijl nu Kurupati ver gevloden was tot in de achterhoede, naderden vorst Krēṣṇa en Arjuna vorst Jayadratha. Hen volgden Sātyaki en de edele Bhīma op dringenden aandrang van Yudhiṣṭhira. 33. Het was een groot succes voor Sātyaki: hij overwon een tegenstander die beroemd was als Jalasandha¹⁾, voorts dappere Kamboja's en een vorst, Ambisa genaamd. Alom verspreid lagen gesneefde helden, op hun strijddarkarssen neergezegen. 34. Toen vielen door de hand van Bhīma: Citrāyuddha, Jayasusēna²⁾, Cārucitra; er waren twee onoverwinnelijken onder: Jayacitra en Citrasēna; Citrākṣa ook, Upacitra, Citradharma, 35. Çatruñjaya, Çaramārga, Dīrghanētra, voorts Çatrūsaha, Suwikarṇa, Rodrakarma en Dussaha met Durwimocana, prins Durmāsana en de bij uitstek dappere Durmada. 36. Dat waren de Korawa's die door Bhīma sneuvelden, met wagenmenners, olifanten, paarden neergetuimeld. Zoo sneefden ze ook door Sātyaki, zoodat de vijand week, verslagen en gevlucht. 37. Toen rukte

Bhūriçrawas voorwaarts met luid krijgsgeschreeuw. Op Sātyaki en niemand anders had hij het gemunt. Vol hoogmoed sprak hij schamper, zonder zich te breidelen: „Foei, Sātyaki, je bent een kind des doods!” 38. „Het treft zeer goed, Bhūriçrawas, dat ik jou tegenkom!” sprak Sātyaki, spannend zijn grooten boog. Bhūriçrawas schoot af, en werd beschoten. Meteen werd beider wagen met de paarden stukgeschoten. 39. Toen stegen ze uit hun schitterenden wagen; luidschreeuwend en met knotsen in de hand begonnen ze een tweegevecht. Jammer dat de beide stokken door de botsing braken; tenslotte worstelden ze met elkaar, verwoed en onversaagd. 40. Maar Sātyaki lag onder, was neergesmaakt nadat hij was gegrepen, en Bhūriçrawas trapte op zijn rug dat het hem pijn deed. Bijna was Candrahāsa³⁾ neergekomen op zijn nek, terwijl hij in zijn machteloosheid werd gescholden en gesmaad, 41. toen Krēṣṇa het zag en Arjuna gelastte aan te leggen op de hand des woedenden Bhūriçrawas, en de arm door Arjuna werd afgeschoten, zoodat Sātyaki op kon komen. 42. Nu smaadde Bhūriçrawas op het slagveld Arjuna: „Snoodaard, gemeene kerel, die verraderlijk aanvalt”, schold hij. Maar Arjuna hernam: „Ik volg jouw voorbeeld, Kaurawa! Vroeger is Abhimanyu omgebracht in strijd met alle recht en regel”. 43. Gezwind stond Sātyaki weer op, vol toorn, en nam zijn wapen op, Mangékabhāma. Zijn tegenaanval was niet vruchteloos; het viel op Bhūriçrawas' nek, zoodat die sneefde jammerlijk en onder luid beklag.

ZANG XVI.

1. Vervolgens na den dood van den voortreffelijken Bhūriçrawas, Somadatta's zoon, door Sātyaki, was Arjuna (zijn tegenstander) Jayadratha des te meer genaderd, terwijl Bhīma den vijand opjoeg en een dollen aanval deed. Toen vielen al de

Kaurawa's den naderenden Arjuna met woede aan en overstelpten hem met hun voortreffelijkste pijlen. Zij hadden Droṇa aan het hoofd, voorts Krēpa, Çalya, Karṇa, Aṣwatthāmā (Droṇa's zoon) en dan de Kuruprinsen. 2. De strijders van het Kaurawa-

1) Eigenlijk: Jarasandha.

2) We scheiden de woorden hier iets anders dan Kern.

3) Naam van Bhūriçrawas' zwaard.

geslacht verschenen en met kracht deden zij het regenen van voorname wapenen. De eerste, die door Bhīma bij zijn aanval met de knots werd doodgeknuppeld, was Çrutāyudha. Een tegenaanval maakten toen Çrutāyu, Ayutāyu en Niyutāyu, die allen een lang leven hadden¹⁾. Zij werden elk getroffen door de sterke pijlen, en sneuvelden, daar Arjuna hen had beschoten.

3. Steeds werden de gelederen der Kaurawa-voorhoede talrijker; als laron's²⁾ deden zij een woesten aanval. De bondgenooten van den vorst der Kaurawa's, die zich met Hāstina verbonden hadden, vielen aan en poogden te omsingelen. Olifanten, paarden en honderdduizenden van vorsten werden door Bhīma en Arjuna gedood in het handgemeen. Dit was den Kuru-prinsen onverschillig; zij zwermde om (den vijand) heen en overstelpten hem voortdurend met hun krachtige strijkarossen. 4. Het was, als werden Bhīma en Arjuna vermoeid van het dooden der vijandelijke helden, die de vlakke vulden. Daarom greep koning Krēṣṇa naar zijn discus en eensklaps had een wonder plaats. De zonnegloed werd eenigszins getemperd doordat Krēṣṇa zijn discus daar naar toe geslingerd had, die zich veranderde in een wolkendeek. Dit deed een duisternis ontstaan alsof de zon in zee gedoken was. 5. Toen riep het leger van de Kaurawa's zege om Arjuna te hoonen, die aan bleef vallen. Ze dachten dat de nacht gevallen was; derhalve riep de vijand tot prins Arjuna, dat hij zich in het vuur moest werpen³⁾. Bij die gelegenheid werd Krēṣṇa's vaardigheid ten toon gespreid; de paarden zette hij aan tot rennen, vliegend als een bliksemstraal, op Jayadratha af, als Indrajāla⁴⁾, terwijl hij alle vijanden voorbij reed. 6. Daarom gelastte Krēṣṇa (aan Prins Arjuna) te

schieten op zijn vijand Jayadratha. Hij mikte met de punt van zijn voortreffelijken pijl op Jayadratha's hals, en in een oogenblik was Çiwa's pijl gevlogen, en trof den hals van Jayadratha; die werd onthoofd. Op Krēṣṇa's last werd het herhaald met nog een opperbsten pijl, opdat (het hoofd van Jayadratha door den tweeden pijl) werd gebracht naar zijn vader.

7. Om te vertellen van zijn vader: die was verdiept in bidden en het bedrijven van ascese in een grot op een verafgelegen berg. Hij hoopte heimelijk op zegen voor de handelwijze van zijn zoon, dat, als hij mocht gegrepen worden, hij, Jayadratha, voor den vijand zich tot honderd zou vermenigvuldigen, opdat hij zijnen tegenstander op zijn beurt zou kunnen grijpen in den strijd, en zoo den vijand overwinnen en vernietigen. Maar daar kwam toen het hoofd te vallen op den schoot des vaders, die schrok omdat hij dit slechts zag.

8. Na Jayadratha's dood scheen toen de zon nogmaals met rooden gloed. Zij was op het punt zich op den berg te zetten, haar stralen waren juist aan het minderen; het was op den tienden van de donkere maandhelft. Nu worde van Suyodhana gesproken; hij was zeer moedeloos, begaf zich weenend naar (Droṇa), der brahmanen besten. Hij meldde hem het groote aantal dooden, van wie Jayadratha en Bhūriçrawas wel de voornaamsten waren. 9. Suyodhana verweet Droṇa, dat deze Jayadratha had weerhouden van naar huis te gaan. In dit geval had men gedurende den strijd voorzichtig met hem moeten zijn, zijn leven in veiligheid brengen en ervoor zorgen. Daarentegen had men hem niet gedekt en in den steek gelaten; Droṇa had niet gepoogd hem te ontzetten! Zoo sprak Suyodhana met Karna,

1) Scheid: *niyutāyu dirgha ring ayu*.

2) Vliegende witte mieren.

3) Omdat hij er niet in geslaagd was, dien dag Jayadratha te vellen; vergelijk Zang XIV, vers 11.

4) Indrajāla = het net van Indra, tooverkunst. Dit

wonderbaarlijks behoort bij de handeling van Krēṣṇa; de gangbare opvatting van de Javanen, zooals blijkt uit de *djarwa* (zie de vertaling van Cohen Stuart in *Verh. Bat. Gen.* deel 27 pag. 65) trekt het echter bij Jayadratha, hetgeen o.i. onjuist is.

koning Çalya en den patih Çakuni. 10. Daarop sprak Droṇa barsch: „Wie toch vermag het, tegen Arjuna te strijden, daar hem de goden immers zoo beminnen! Wien zult gij mij laten bestrijden? Soms Drupada of den koning van Wirāṭa? Maar tegen die vijf lui¹⁾ verzoek ik u een ander last te geven”, sprak Droṇa gegriefd terwijl hij voorwaarts trad.

11. Daarom verzocht Suyodhana met aandrang aan den Zonnestroon, ten strijde op te trekken, om Arjuna's geweld te staan, en in het openbaar den wedstrijd aan te gaan in kracht en deugd en macht. Terstond rees koning Karṇa op om Arjuna in een verwoed gevecht met kracht te staan. Suyodhana was blij en rukte voort met Çakuni, Çalya en de Kaurawa's. 21. Toen Kurupati opgerukt was, maakte het leger een gebulder en rumoer dat overal weergalmde; het rolde voort en deed het overstroomen van de lijken. Opgestapeld lagen doode olifanten en gebroken wagens, paardenlijken, overal verspreid. Want Arjuna en Bhīma stonden aan het hoofd van den verwoeden aanval van Judhiṣṭhira. Suyodhana was gansch verbijsterd toen hij getroffen werd door Dharma's zoon, maar toen ging juist de zon ten onder. 13. Nadat de zon verdwenen was, zette het duister in; de strijders dwarrelden door elkaar. „Wie ben jij daar,” vroeg men, „wat ben jij” en verder „wie daar”; dat was het geroep der strijdenden. Door het noemen van den naam slechts kon men weten, met wien men vocht; men bracht elkander steken toe in het gedrang. Men stond verstomd zijn tegenstander aan te kijken, zonder onmiddellijk te slaan, te steken en te hakken. 14. Voorwaar, de pap der duisternis werd al maar dikker, zwart, en maakte bang wie het zag. Bij die gelegenheid sloegen de helden naar hun tegenstanders in het wilde weg; er

waren er, die de eigen vrienden staken. Ook waren er, die makkers met hun krissen staken; een ander trof zijn bloedverwant, dien hij toevallig voor zich had. Bevreesd om zelf verraderlijk gedood te worden, sloeg men naar links en rechts en hakte er op los. 15. Bij dezen strijd van man tot man was de verwarring groot; in het tastbaar duister stikte menigeen. Toen werden vele groote fakkels en flambouwen aangestoken op de olifanten en de paarden. En bovenal de wagenlampen, die elken vorst in zijne heerlijkheid verlichtten. Zoo werd het licht; duidelijk zichtbaar werden de strijders, die elkander staken, sneden, grepen.

16. De Kaurawa's en ook de dappere Pāṇḍawa's bedienden zich van fakkels dus, die overal verspreid lichtten. Het schouwspel, dat het slagveld bood, werd daardoor des te schooner, hetgeen de heerlijkheid der vorsten nog vermeerderde. De helden rukten voort, de handen voor de oogen, om zich tegen de schelheid van de schittering van de juweelen sieradiën, die hunne oogen trof, te beschermen. Zij werden door de millioenen verblindende wapenen beschenen, die naar den vijand vlogen gelijk bliksemstralen²⁾. 17. Toen werd de strijd een handgemeen tusschen de beide legers, onafgebroken met de paarden en de olifanten in de eerste plaats. Men trof elkander van terzijde en vertrapte (zijn tegenstander); het leger hief een schreeuwen aan en vocht verwoed; men greep elkander beet. De boog van Arjuna veroorzaakte een luid gedruisch, dat samenging met dat van zijn schelphoorn en zijn apenbanier, wat nog vermeerderde het leeuwengebrul van Bhīma, die schreeuwde onder het vellen van de olifanten. 18. Toen viel vorst Karṇa met zijn bloedverwanten aan, genaamd Dhruwa en Jayaratha. Hun trad des windgods zoon, vorst Bhīma, tegemoet, en knuppelde ze dood; ze moesten beiden sneven zonder schā te hebben aangericht. Bhīma werd bovendien in zijn verwoeden aanval vergezeld van Sātyaki, den prins van Çini, die vol verbittering zijn pijlen afschoot. Hoevelen waren er die reeds gesneuveld waren met hun luid brommende olifanten²⁾.

1) Bedoeld worden de vijf Pāṇḍawa's.

2) De strophen 16-18 zijn vermoedelijk een latere toevoeging. Het Oud-Javaansche *ayuta* komt hier reeds voor in zijn Nieuw-Javaanschen vorm *yuta*. Ook *sasanakira*

van strophe 18 moet zeer jong zijn, daar *sanak* reeds het voorvoegsel *sa* in zich bevat, zoodat de toevoeging moet geschied zijn in een tijd, toen men niet meer wist dat *sanak* uit *sa* + *anak* bestaat.

1. Toen rukte Prātipéya aan en richtte een voortreffelijken pijl op Sātyaki in zijne dulle woede; meteen werd hij daardoor omhoog- en weggeslingerd. Toen rukte het negental der zonen Sātyaki's vooruit, die krachtig waren in den strijd en ongemeen heldhaftig. De begaafde Wrēhat-kétu, onder de Wrēṣṇi wijd befaamd, stond aan het hoofd van die heldhaftige strijders.

2. Maar koning Prātipéya, held-in-den-strijd, was uiterst handig en vol kracht. Hij had geen moeite om het negental op pijlen te onthalen, en was bereid te mikken op de prinsen. Vlug viel toen Bhīma aan; hij schoot zijn pijlen af om Prātipéya te dwarsboomen. Dít miste zijn uitwerking niet, en Prātipéya waggelde, toen hij door Bhīma's pijl getroffen werd.

3. Toen richtte zich de dappere Prātipéya op en slingerde een werpspies terug naar Bhīma-séna. En inderdaad werd Bhīma's borst geraakt door die werpspies, zoo machtig, scherp en onafweerbaar. Toen stapte Bhīma toornig uit zijn wagen; te voet hanteerde hij zijn knots, waarmee hij Prātipéya sloeg. Dit faalde niet; en Prātipéya werd vermorzeld met zijn wagenmenner, die dood geknuppeld werd door Bhīma onder strijdgeschreeuw.

4. Op het zien van Prātipéya's dood werden de Kaurawa's verwoed; allen tezamen deden zij een aanval. Zij rukten voort om Bhīma met zijn allen aan te vallen, en schoten machtige pijlen op hem af. Het duurde maar een korten tijd en allen waren doodgeslagen door de knots van Bhīma. Ook werd een neef van koning Karṇa en van Dhr̥tarāṣṭra doodgeslagen en verpletterd.

5. Toen trad de jongere broeder van den dapperen Çakuni naar voren, genaamd Gajākṣa, die zeer moedig was, verzeld van zijn twee broeders Çarabha en Çata-candra, van krachten onweerstaanbaar. Zij lieten het pijlen regenen op Bhīma, maar

het noodlot wilde, dat zij gelijkelijk sneuvelden, doordat een ieder van de drie door Bhīma met een pijl getroffen werd.

6. Zóó moest Suyodhana Bhīma's uitzonderlijken aard aanschouwen. Toen gaf hij Karṇa last om aan te vallen, Bhīma en Arjuna te dooden in den strijd. Karṇa sprak: „Wees niet bezorgd, o vorst, voorzeker zullen Arjuna en Bhīma sneven. Helpers behoeft ge mij niet mee te geven; uw dienaar kan die Pāṇḍawa's alleen wel dooden.”

7. Zoo had Karṇa gesproken; toen sprak de leeraar Kr̥pā met een onverholen glimlach: „Ach, zonnezoon, ik ben beschaamd voor woorden, die beter door een held maar niet vernomen moesten zijn. Nu gij prins Arjuna niet ziet, zijt gij zoo overmoedig om te zeggen, dat hij door u zal overwonnen worden ¹⁾. Was er een antilope ²⁾, zonder hoorns, en wanneer gij een slak tot spreken brengen kondt, dan was het u misschien gelukt ³⁾.”

8. Zoo sprak Kr̥pā; dit maakte koning Karṇa toornig, die naar zijn Candrahāsa greep. „Ach foei,” zei Droṇa's zoon, met het wapen in de hand, op het hooren dat zijn oom zou worden aangevallen en gedood. Toen haastte zich Suyodhana om op te staan en het zwaard van Droṇa's zoon te vatten. Vervolgens zeide hij: „Laat dat; de beide helden mogen zich slechts bekommeren om mij, die die hulp verzoekt.”

9. Ook is de vijand reeds gekomen; laat Karṇa dus vertrekken om den vijand aan te vallen”. Zoo sprak Duryodhana, den zonnezoon verzoekende, de Pāṇḍawa's in dollen aanval aan te tasten en te verstrooien. Toen werden alle helden, die Karṇa tegen kwam, vernietigd en verschrikt, verdelgd zonder geluid te kunnen geven. Plots uitgedoofd waren de fakkels van de Pāṇḍawa's; maar bij de Kaurawa's brandden de fakkels helder.

1) Lees: *yan sor* i.p.v. *tan sor*.

2) Dr. Poerbatjaraka herinnert zich uit een kr̥tabhāsa

de verklaring van *mogha* met *hariṇa*.

3) *Mona* is hier een conjunctief van *mon*, Jav. *lamun*

10. Toen zag Yudhiṣṭhira hoe het leger van de Pāṇḍawa's verdreven werd en overwonnen. Terstond beval hij Arjuna een aanval te formeeren en Karna tegemoet te komen met een sterken pijl. Want zeker zou het leger vluchten, alsof het geen bescherming had; men rende zonder om te kijken. „Daarom, o broeder, doe een aanval en doe Karna sneuvelen; tracht hem met een voornamen pijl te treffen.” 11. Zoo sprak Yudhiṣṭhira, aan Arjuna bevelend om te strijden, maar die vertrok niet dadelijk in zijn onzekerheid. Hij wachtte op een aanwijzing van Krēṣṇa, of hij moest aanvallen of niet; die zou hij

volgen. Ook was het nu de tijd niet om te strijden, in het duister van den nacht, die blindheid tengevolge had. En bovendien was Karna niet oprecht van aard; hij kon bij het vechten wel eens streken hebben. 12. Slechts Bhīma's zoon, Ghaṭotkaca, kon tegen Karna strijden in den nacht. Die was ook uiterst krachtig, onweerstaanbaar, en vertrouwd met alle list, tooverzaken en misleiding. Het was uitgemaakt dat hij, die in de *çāstra's* was volleerd, den vijand met diens weergaloze kracht moest staan. Zoo sprak prins Arjuna tot Krēṣṇa, die goed vond om het op te dragen aan Ghaṭotkaca.

ZANG XVIII.

1. Toen moest Ghaṭotkaca op order van vorst Krēṣṇa strijd aanbinden met vorst Karna, en Arjuna prees zijne kracht daarop. Zoo toegesproken ging hij met een opgeruimd gemoed en vreugd' naar voren, zeggende: „Gelukkig dat gij het uwen dienaar hebt bevolen. 2. Dat ik steeds onafscheidelijk ben van uwe vorstelijke voeten, is om mij op te offeren in tijd van nood, door het leven veil te hebben; dat lijkt mij het beste. Maar het is waarlijk moeilijk om een taak behoorlijk te volvoeren. De gehechtheid¹⁾ zal daarom door mij van nu af aan zonder aarzelen vastgehouden²⁾.” 3. Zoo sprak Ghaṭotkaca, en Krēṣṇa sneed het door het hart, zoodat hij werd verlamd, immers Ghaṭotkaca wist zóó te spreken, dat hij aan het hart de kern ontnam. En bovendien werd het hartewater van zijn oom Arjuna bijna vloeibaar gemaakt op het zien hoe jong Ghaṭotkaca nog was, en toch met Karna strijden moest. 4. Toen zeiden Krēṣṇa en Arjuna: „Wel, aanstonds voor een oogenblik”³⁾. Zij waren echter wel geroerd, omdat zij wisten dat het bevel misplaatst was³⁾. Maar Ghaṭotkaca rukte spoedig snel naar voren, om tegemoet te

treden aan den aanval van den zonnzoon, maar waarlijk, hij hield halt door vrees. 5. En toch waren zijn wapenen uistekend en van elke soort. Enkele kwamen uit zijn handen en andere uit zijn mond te voorschijn, tegelijk met zijn geschreeuw. Zij troffen Karna onophoudelijk, zoodat hij werd verbijsterd alsof hij in een handgemeen geraakt was. Een uitweg zoekend trok men zich terug; opnieuw kwamen de fakkels van het heir der Pāṇḍawa's tevoorschijn in ontelbaren getale.

6. Toen rukte Alēmbana nader met een overstelpend heir van *rāksasa's*. Zijn vader was Jaṭāsura, door Bhīma's hand gesneuveld. Hij kwam zich mengen in het strijdgewoel met zijn zeer dappere reuzensoldaten. De botsing van zijn aanval, eveneens met reuzen⁴⁾, was vreeselijk en vernietigend. 7. Alēmbana moest het in krachten afleggen en sneuvelde alras tegen Ghaṭotkaca, die hem zijn hoofd afhiew, en het naar Suyodhana toe wierp, welke 't van schrik uitschreeuwde. „Ziedaar een hoofd van je eigen soort!” zoo sprak Ghaṭotkaca. 8. Een tegenaanval maakte Alēmbuṣa, de held, zijn jongere broer. Zijn scherpe drietandpijlen flikkerden

1) Tutu schijnt hier de beteekenis te hebben van *gehechtheid, vriendschap*. Ook de beide plaatsen in Juynboll's *Woordenlijst* genoemd: Rām. XXVI, 24, p. 311 regel 10 en 1 v.o. schijnen het best te vertalen te zijn

met *gehechtheid* of *vriendschap*.

2) De vertaling van deze strophe is onzeker.

3) Lees *kaluputan* voor *kalulutan*.

4) Onderdanen van Ghaṭotkaca.

onafgebroken gelijk regen. Maar Ghaṭotkaca stoorde zich niet daaraan; hij werd nog des te dapperder. Meteen werd Alēmbuṣa's hoofd gescheiden van de romp en weggeslingerd ook. 9. Voorts viel Alāyudha ook aan met dichte scharen van titanen en van reuzen. Hij was verwoed over zijns vaders dood door Bhīma, en dien van Kirmira, den grooten titan, die gansch onschuldig was. Daarom was hij verbitterd, doch ook hij moest oogenblikkelijk sneven. 10. Toen viel de titan Çrēṅgawana aan, die welgemaakt was van voorkomen ¹⁾. Hij was het, die gedood had Irawan, den zoon van Arjuna bij Ulupuy. Zijn aanval, samen met titanen, was verwoed. Maar oogenblikkelijk sneefde hij, gestoken door Ghaṭotkaca, tezamen met zijn leger, dat vernietigd werd.

11. Na het sneuvelen der vier geweldenaars die niets hadden bereikt, viel Karṇa nogmaals aan, voortrollend zonder zich aan iets te storen, om het woeden van den edelen, geduchten Ghaṭotkaca te weerhouden. Men botste tegen elkander op, bediende zich van zijn voortreffelijke, groote wapenen.

12. Maar koning Karṇa's leger scheen wel eenigszins het onderspit te delven, trok terug en maakte ruim baan. Ze waren reeds verschrikt, omdat ze werden nagezet door het overstelpend reuzenleger van Ghaṭotkaca, dat leek op Nandaka, den olifant, die een wilden leeuw zag aanvallen. Al wie een tegenaanval deed, werd gedood, geveld, doorstoken, overmand. 13. Dus sloegen ze op de vlucht, zonder weer om te kijken; zwegen van schrik. Het gedruisch van den afmarsch en het gejammer der getroffenen werd hoorbaar. Verslagen werd het heldenleger van de Kaurawa's, vernietigd en ver-

dreven, doordat de Pāṇḍawa's voortdurend weergalooze pijlen schoten. 14. En toen geschiedde, dat de fakkels doofden van het heir der Kaurawa's, dat angstig was. Slechts brandden nog die van het heir der Pāṇḍawa's, dat naar den vijand zocht, die achter was gebleven bij de vlucht. Hun gloed leek wel het Rudra-vuur, maar sterker nog in glans, en vlammend dat het angstig was, alsof het de soldaten en de oversten der Kaurawa's verteren wilde.

15. Maar Karṇa keek het grimmig aan, achtergebleven met zijn wagen. Daarom vernielde hij op zijn beurt den wagen van Ghaṭotkaca. De wagenmenner werd op slag gedood zonder iets bereikt te hebben, tezamen met de paarden, die voorover vielen, terwijl de wagen werd verwoest, versplinterd. 16. Toen vloog Ghaṭotkaca het luchtruim in, en zweefde daar. Hij liep niet meer over den grond, doch zette zich op wolkgevaarten. Toen werd het hart van koning Karṇa door de vrees bevangen; hij werd verward en machteloos op het zien dat Ghaṭotkaca was verdwenen, onzichtbaar. 17. Derhalve schoot hij luk raak scherpe, voorname pijlen af, nu eens naar boven, dan weer naar terzij of wel naar voren, en ook naar achteren, daar hij bevreesd was, in den rug te worden aangavallen. Daarop keek hij nog scherper toe ²⁾, en klemde een puntigen, machtigen pijl met veeren in zijn hand. 18. Geruimen tijd keek koning Karṇa om zich heen, Toen riep Ghaṭotkaca met luide stem vanuit het luchtruim. Met zijn bulderenden stem, die bovendien nog samen ging met donderslagen en het geknetter van het onweer, dat op het slagveld oorverdoovend was, beval hij Karṇa op te passen.

ZANG XIX.

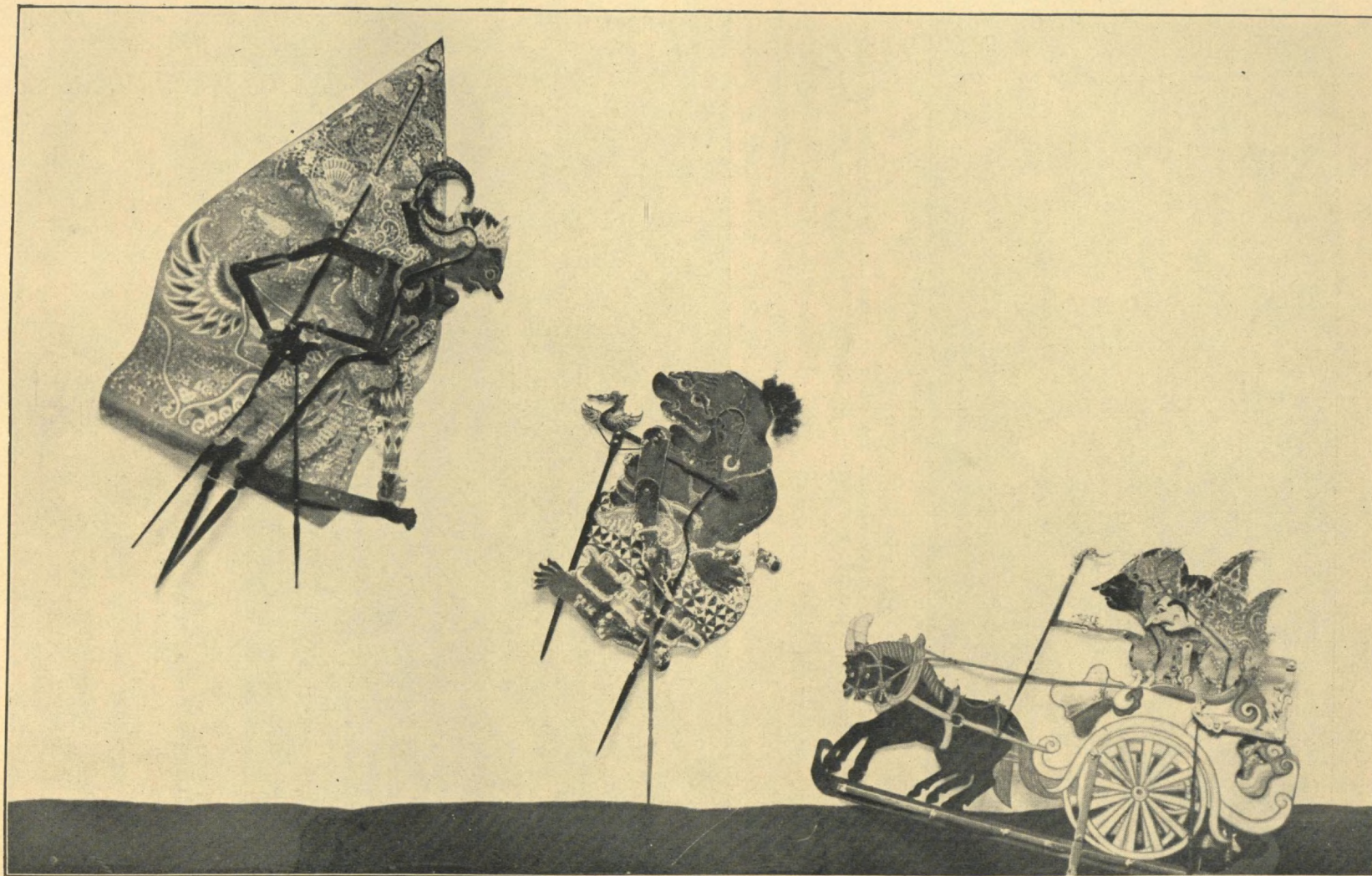
1. De koning van Awangga keek omhoog, en zag een wolkgevaarte boven zich ³⁾. „O, dat zal vast Ghaṭotkaca wel zijn”,

zoo sprak hij bij zich zelf, vervuld van vrees en gansch verbijsterd. „Ach, ik sta op het punt door jou verraderlijk gedood

1) Vermeldenswaardige uitzondering bij titanen.

2) Lees: *amandēṅ* i.p.v. *amandēṅ*.

3) *Mogha* is niet vertaald.

Wayang-opstelling van Z. H. Pakoe Alam VII.

Zang XIX, blz. 36/37. — Nieuw-Javaansche versie. . . . Ghatotkaca wordt gedood, doordat hij aan zijn vijandigen oom, die Karna's pijl overbrengt en de stem van Arimbi nabootst, zijn schuilplaats in de wolken verraad.

Balische teekening in het bezit van Z. H. Mangkoenagoro VII.

Zang XIX, vers 2/5, blz. 37.

Toen nam Ghatotkaca terstond een reuzen-lichaam aan..... zoo zwaar en groot hij was gelijk aan Rudra in zijn Kala-vorm..... Daarom nam Karna zijn werpspies..... En waarlijk werd Ghatotkaca's borst doorboord.

Balische teekening in het bezit van Z. H. Mangkoenagoro VII.

Zang XIX, vers 5/6, blz. 37. — Karna sprong echter weg, verdween — verraderlijke handeling — van het slagveld heimelijk en liet zijn wagen in den steek. Toen kwam de jongeling Ghatotkaca beneden en stierf in Karna's wagen samen met den wagenmenner.

te worden; daarom kijk ik de lucht maar in." Zoo sprak Karna; daarom gelastte hij Ghaṭotkaca te dalen om op beganen grond te strijden. 2. Toen nam Ghaṭotkaca terstond een reuzen-lichaam aan, daar midden in de lucht; zoo zwaar en groot als ware hij de dood op aarde neergedaald. Verwoed stiet hij zijn krijgsgeschreeuw uit, dat de aarde, het luchtruim en den hemel vulde. Hij was gelijk aan Rudra in zijn Kāla-vorm, verlangend te verdelgen het gansche heelal. 3. Op hetzelfde oogenblik beschoot hem Karna met zijn Brahma-pijlen, die met felle vlammen laaiden, maar tot asch verteerden; meteen werd Ghaṭotkaca zichtbaar, het luchtruim des te meer vervullend. Viermaal beschoot vorst Karna hem; hij werd des te geweldiger en liet den gloed van Candrahāsa zien. Woedend en schreeuwend rukte hij voort, om af te snijden Karna's hals.

4. Benauwd was koning Karna door het verdwijnen van al zijn pijlen die hun doel maar misten. „Ach, het is mijn lot door jou te sneuvelen", zoo zei hij bij zich zelf, bevreesd en angstig naar hem kijkend. Daarom nam hij zijn werpspies, toen die juist aan het vlammen was. „Ziehier, o telg der Pāṇḍawa's," riep hij, terwijl hij Ghaṭotkaca trof. 5. En waarlijk werd zijn borst doorboord. Meteen bezwijmde hij en was een oogenblik vertwijfeld. Maar hij was niet bevreesd; hij kwam weer bij en daalde snel om Karna aan te vallen. Ja waarlijk, Bhīma's zoon, die alles op zich nam, wou sterven in een strijd van man tot man. Karna sprong echter weg, verdween — verraderlijke handeling! — van het slagveld heimelijk en liet zijn wagen in den steek. 6. Toen kwam de jongeling (Ghaṭotkaca) beneden en stierf in Karna's wagen samen met den wagenmenner. De vorst der Kaurawa's en het gansche leger van Duryodhana was toen verheugd.

Niet zoo de helden van de Pāṇḍawa's; zij waren sprakeloos en weenden van verdriet en smart. Het is niet noodig te spreken van den voornamen Bhīma en Yudhiṣṭhira; zij maakten zich gereed om aan te vallen, al moesten zij ook bij hun amok sneuvelen. 7. Krēṣṇa alleen was blij en omhelsde Arjuna ¹⁾. Toen was Arjuna niet langer bedroefd ²⁾ over Ghaṭotkaca's sneuvelen in den strijd. Yudhiṣṭhira werd steeds bedroefder, bitter weende hij en deerniswekkend, als hij moest denken aan Ghaṭotkaca's bewaking, in het bijzonder toen hij hem bewaakte bij het bestijgen van den berg ³⁾. 8. Dit maakte hem bedroefd; toch ging hij heen om aan te vallen, al zou hij het onderspit moeten delven. Met Bhīma sprong hij snel vooruit om dood te slaan ontelbare vijanden. De krijgers waren echter moe en slaperig, omdat zij nog niet hadden kunnen rusten. Ook was het middernacht van den elfden van de afnemende maand-helft; het was zóó donker, dat de hoofdelooze spoken zich vertoonden. 9. Derhalve aarzelden de helden aan te vallen, daar zij wel slapen wilden. Slechts de verwoede strijders en de Pāṇḍawa's benevens de koning van Wirāṭa en koning Dru-pada, vergezeld van Dhr̥ṣṭadyumna, zijnen dapperen zoon, rukten met kracht vooruit. Zoo ook de overloopers Durmuka, Dhr̥ṣṭakéṭu en Yuyutsu.

10. Het faalde niet: de strijd werd voortgezet met druk rumoer, en niemand sprak van achteruitgaan. Droṇa rukte vooruit en streed tegen den verwoeden aanval van de Kaurawa's; daardoor vielen de helden-in-den-strijd elkander aan. Wel, door het lange duren van den strijd was men vermoeid geworden, zoodat alles draaide voor de oogen, was slaperig en kon niet duidelijk zien. 11. Nog dieper sliepen de soldaten, allen die in den strijd betrokken waren, bewusteloos in vasten slaap, tot aan de olifanten en de paarden toe; zoo ook de strijders die als legerstede schilden bezigden. Anderen sneden; op hun beurt trachtten te snijden zij die een snede ontvangen hadden; de piekeniers staken elkander met hun

1) Volgens de Jav. overlevering zou Krēṣṇa gewild hebben, dat alleen de afstammeling van Arjuna uit Subhadra de dynastie zou voortzetten.

2) *Mantēn čara* lees: *mantēn lara*. Syang dyah, lees: *sang dyah*.

3) Dit doelt op de episode, beschreven in Adiparwa blz. 146.

pieken. Onwillekeurig werden ze overvallen door den slaap; ze bleven onbewegelijk alsof het een gevecht was op een teekening. 12. Toen sliep de krijgsmacht van de Pāṇḍawa's in het gevecht en ook alle strijders van Duryodhana. Ze droomden van niets anders dan van druk gevecht en ook ijlden ze van strijd. Toen ze een poosje hadden gerust, omstreeks drie uren in de duisternis, verscheen de maan. Nu werden ze weer wakker; met vuur grepen ze naar hun wapenen en gingen weder aan den gang.

13. Toen waren dus de legerscharen in den strijd weder ontwaakt bij de opkomst van de maan; wij willen spreken over de moeder van hem die was gesneuveld in den strijd, de schoone Hiḍimbī. Bedroefd wilde zij volgen haren zoon Ghaṭotkaca, kwam daartoe afscheid nemen van haar „zuster” Dropadī. Haar woorden, die haar bleven stokken in de keel ¹⁾, klonken als twee over elkaar geschuurde bamboestokken en roerden het hart van wie het hoorde. 14. Zij sprak: „Prinses, zie naar het afscheid dezer bedroefde, weenend en medelijdenwekkend. Ik wil mij vèr verwijderen van uwe voeten; kijk mij goed aan en maak u niet bezorgd. Prinses, ik smeeek u om uw overkleed voor uwe dienaressen, ten einde haar tegen den zonneschijn te dekken langs den ganschen weg naar de voorvaderen, opdat ik geen belemmering moge ondervinden bij mijn gang naar den hemel van de Pāṇḍawa's. 15. In het volgende leven, als ik weer mensch mocht worden, moge ik niet gescheiden zijn van u. Indien ik mocht belanden aan de voeten van prins Bhīma, zou het mij aangenaam zijn om bij een ksatriya te dienen. Mijn zoon is dan mijn metgezel bij het zich offeren in den strijd der Pāṇḍawa's, opdat moge verminderen mijn schuld aan hen dáárvor, dat zij met toegenegenheid mijn diensten hebben aangenomen.”

16. Zoo sprak Hiḍimbī bij het afscheidnemen om te sterven, wat medelijden wekte en het hart van Dropadī verbrijzelde. Bedroefd en krachteloos omarmde Dropadī de schoone Hiḍimbī, die oorlof vroeg, zich in het vuur te mogen storten. Want Dropadī had haar nog geen vreugde geschonken als vergelding voor de toewijding van Ghaṭotkaca, die in den strijd gesneuveld was. En zij herinnerde zich nog de reize naar den berg Gandhamadana ²⁾; dat had haar weenen tengevolge. 17. Daarop sprak Dropadī tot Hiḍimbī, die afscheid nam: „Ach mijn schat, mijn hart smelt weg bij het vernemen van wat ge zoo medelijdenwekkend zegt, telkens wanneer ik hieraan denk, dat ik nog niet vergolden heb de toewijding van hem die in den strijd gesneuveld is. Laat staan dat ik zijn goedheid heb vergolden, integendeel, ik ben de oorzaak van zijn dood; dit treft mij in het

hart. 18. Alleen hoop ik — luister daarnaar — dat ge later mijn zuster worden zult, prinses, die mij bijstaat, met uwen zoon, die reeds gestorven is, gesneuveld in den strijd, als tweede. Dan zal ik hem begiftigen met eens kroonprinszen waardigheid, waarbij hij door de Pāṇḍawa's gezalfd zal worden. Wanneer dat is geschied, dan zal mijne vergelding een vasten vorm gevonden hebben.”

19. Zoo sprak Dropadī tot Hiḍimbī, die vóór haar stond om heen te gaan. Nadat zij nog de voeten van Kuntī had afgewischt, vertrok zij en was terstond verdwenen. Er worde niet verteld over den weg; daar was zij reeds gekomen bij haar zoon, gesneuveld in den strijd. Meteen wierp zij zich in de vlammen en werd tot asch, tezamen met den zoon van Bhīma.

20. We spreken niet meer over haar, die zich gestort had in het vuur in het volle slagveld. Er worde weer verteld over den dollen aanval van alle strijders in het handgemeen: zij bliezen krachtig op hun kinkhoorns ieder en de gamēlan klonk onophoudelijk. Dit kon den geest opzweepen van de scharen die vol van krijgslust een verwoeden aanval deden en nogmaals samen troffen.

21. Droṇa rukte vooruit om den verwoeden aanval van de Pāṇḍawa's te keeren. Hem traden in den weg de zoon van Çini en Kṣatradharma, die hunne pijlen op hem losten. Slechts viermaal echter hadden zij hun pijlen en scherpe drietandwapens krachtig afgeschoten, of ieder kreeg een schot van 's vijands voortreffelijke pijlen, die hen natuurlijk doodden, terwijl die helden niets nog hadden uitgericht. 22. Toen nu de vorst van Cēdi tegelijk met Kṣatradharma sneuvelde, werd het klaarlichte dag. De zon gaf steeds meer licht, dat zich verbreidde over het slagveld. De koning van Wirāṭa samen met den koning van Pañcāla deden nu een aanval. Gedekt door zijn drie kleinzoons, die onberispelijke helden waren, was hij onbevreesd. 23. Wel, die drie helden kwamen onstuimig op het slagveld, terwijl zij het van ongetelde pijlen, als gevlochten, deden regenen. Gestuit door de vijandelijke wapenen en gezamenlijk getroffen door drie pijlen, één voor ieder, werden zij krachteloos en moesten sneuvelen; vervolgens

1) Lees hr̥t i. p. v. hr̥k.

2) Adiparwa pag. 146.

rukten Drupada en vorst Wirāṭa voorwaarts om de positie te herstellen. Verbitterd en vertoornd over den dood van zijn drie kleinzons deed vorst Wirāṭa in zijn woede het van ontelbare pijlen regenen. 24. Toen zij vier keer hun pijlen hadden afgeschoten, trof Droṇa hen met goddelijke pijlen. Zij beiden sneuvelden danook zonder iets te hebben uitgericht aan den brahmaan, die in den strijd vergrijsd was. Dhr̥ṣṭadyumna trad naar voren om zijn woorden, zijn gelofte,

te uiten dáár in tegenwoordigheid der helden, en wel dat hem geen zonde treffen zou door een brahmaan te dooden. 25. Daarop viel hij terstond en krachtig aan, tezamen met de Pāṇḍawa's. Op dāṅ hyang Droṇa hadden die strijders het gemunt; hem trachtten zij te omsingelen. Maar zonder effect: de wapens vloeiden weg als druppels water, die op een rotssteen vallen. Droṇa werd nog te woedender; hij hief een krijgsgeschreeuw aan, staande op zijn wagen.

ZANG XX.

1. Toen de brahmaan er vreugde in schiep beschoten te worden en omsingeld, maar zonder dat een pijl hem trof, laat staan hem schā berokkende, gelastte Kr̥ṣṇa Arjuna zijn wapens neer te leggen, en dāṅ hyang Droṇa toe te roepen, dat hij zijn zoon gedood had. 2. En Arjuna moest Droṇa zeggen dat Aṣwatthāmā gesneuveld was, opdat Droṇa zou ophouden, zijn pijlen af te schieten. Zoo sprak Kr̥ṣṇa bevelend; maar Arjuna en Yudhiṣṭhira maakten bezwaar. Zij wilden liever sneven in den strijd dan te liegen tot hun leeraar. 3. Toen zei Bhīma, dat hij bereid was, en sprong met zijn knots. Er was een olifant, genaamd Aṣwatthāmā, van den vorst van Mālawa. Het dier, dat woedend aanviel aan de kant der Kaurawa's, werd door Bhīma gedood, tezamen met zijn koning; daarop vertelde men dit den brahmaan, die zeer bedroefd werd.

4. Toch was hij nog niet zeker, en riep Yudhiṣṭhira zelf toe. Die moest Droṇa naar waarheid zeggen, of inderdaad zijn zoon gesneuveld was. „Het is waar, mijn heer ¹⁾” zoo sprak Yudhiṣṭhira, maar zulks was hem door Kr̥ṣṇa voorgeschreven; „Aṣwatthāmā is gesneuveld”, zei hij, maar in zijn hart bedoelde hij den olifant. 5. Zoo sprak Yudhiṣṭhira tot zijnen leeraar, die ineenzonk. Geheel bewusteloos stortte hij op de bank van zijn juweelen wagen

neer. Toen juichten de hemelsche zieners in de lucht wegens Droṇa's toestand. Met aum-geroep strooiden zij bloemen neer, terwijl zij riepen: „Zeeg' Arjuna!” 6. Alras ging Dhr̥ṣṭadyumna Droṇa met geweld onthoofden. Toen sprak Yudhiṣṭhira hem toe: „Het zou een zonde zijn, hem te onthoofden”. Maar Dhr̥ṣṭadyumna liet zich hieraan niet gelegen liggen, en wierp het hoofd nog des te uitgelatener omhoog. Toen smiet hij het, foei roepend, vóór den vorst der Kaurawa's. 7. Vorst Kurupati schreeuwde het uit, terwijl hij angstig weg sprong, op het zien dat Droṇa's hoofd reeds afgehouden was en van den romp gescheiden. Ook deed het leger van de Pāṇḍawa's gezwind een stormaanval en kwam nader rollen, om alle legerkorpsen van de Kaurawa's plat te trappen. 8. En menigeen stierf onder de olifanten en de paarden, en lag daar tusschen opgestapeld. Het was angstig om te zien, de wagens door de vorsten in den steek gelaten. De guru Kr̥ṣṇa, Karṇa, Çakuni en Çalya vloten met Duryodhana, die nagezet en aangevallen werd.

9. Daar kwam Aṣwatthāmā en vroeg, waarom ze in wanorde vluchtten. Kr̥ṣṇa zei: „Dāṅ hyang Droṇa is dood, onthoofd door Dhr̥ṣṭadyumna, die met zijn hoofd onder den arm liep. Terwijl hij het hoofd omhoog hield, smaadde hij Duryodhana en smiet het naar hem toe.”

10. Daarop viel Aṣwatthāmā aan, waarbij

1) Lees pangēmpwan i.p.v. mahēmpwan.

hij amok maakte om het verlies weer spoedig te herstellen. Op Dhr̥ṣṭadyumna was zijn toorn gericht, die Droṇa het hoofd had afgehouden en zoo onbeschoft geweest was het onder zijn arm te dragen als ware het een werptuig. „Ziehier, sang hyang Nārāyaṇa zal ik gebruiken,” zeide hij. 11. Snel vloog de pijl van Aṣwatthāmā's boogpees. Toen werden alle legerkorpsen van Yudhiṣṭhira vernietigd. Wie maar een wapen in de hand hield, werd gedood, verzengd door het goddelijke vuur, zoodat het leger van de Pāṇḍawa's bevreesd werd, voortgedreven en van kracht beroofd. 12. Toen moest prins Arjuna op last van vorst Yudhiṣṭhira ten strijd om Aṣwatthāmā woedend aan te vallen en het leger van de Pāṇḍawa's weer te doen omkeeren. Maar Arjuna de held had weerzin om langer nog te strijden; hij wilde liever sterven van verdriet over den dood van Droṇa. 13. Immers de menschen zouden stellig zeggen: „Hij heeft gezondigd door het doden van zijn leeraar”. Hierover schaamde Arjuna zich; maar bovendien had Droṇa hem het meeste liefgehad. Hoevele landen zouden hem niet minachten en in opspraak doen geraten: „Hij was ontzettend valsch jegens zijn goeroe”. „Ik wil liever weggaan en mij vestigen in het woud,” zei Arjuna bedroefd. 14. Daarop sprak Bhīma: „Wat zijt ge toch kleinmoedig. Uw plicht verzaakt ge, de overlevering van een adellijk geslacht. Genoeg met wat gij zegt; ik zal alleen Aṣwatthāmā bestrijden”. Zoo sprak Bhīma, en begon verwoesting aan te richten onder de Kaurawa's.

15. Daarop sprak ¹⁾ Sātyaki met ironie tot Dhr̥ṣṭadyumna: „Men denkt van u dat gij amok zoudt maken, en Aṣwatthāmā slaan, gevangen nemen, bemachtigen of afmaken; doe dat dan maar” ²⁾. Vertoord legde Dhr̥ṣṭadyumna meteen zijn pijlen aan; hij wilde amok maken tegen Sātyaki, die nog wel met een knots gewapend was. 16. Toen daalde Bhīma

van zijn wagen af en klemde Sātyaki in de armen. En Dhr̥ṣṭadyumna werd door den dapperen Nakula omarmd. Die twee dreigden elkaar meteen vol woede aan te tasten en te doden. Kr̥ṣṇa en Yudhiṣṭhira weerhielden hen, hetgeen ze weer wat kalmer maakte. 17. Toen het geschil beeindigd was, deden die twee, die zeer bedreven waren op de scherpe wapenen, een verwoeden aanval tegen Aṣwatthāmā, die verwoestend huishield onder de krijgers van de Pāṇḍawa's. Het vuur genaamd Nārāyaṇa, dat in geweldigheid toenam, riep allerlei voorname wapens op. Het slagveld werd daarmee gevuld, terwijl de Pāṇḍawa-soldaten in het nauw werden gebracht en sneuvelden. 18. Toen liet Kr̥ṣṇa de helden nederdalen op den grond en hun voertuig verlaten om een oogenblik te wachten. Zij deden het dadelijk; Bhīma alleen bleef in zijn wagen staan, en werd dan ook omringd van alle kanten door wapens zonder tal. 19. Daarop kwam Arjuna met zijn Waruṇa-pijl Bhīma te hulp. Weg was het goddelijk Nārāyaṇa-vuur, als was het weggevaagd; er bleef niets over. Daarop schoot Aṣwatthāmā andermaal een pijl af, Téjomaya ³⁾ geheeten. Meteen trok Arjuna met Kr̥ṣṇa Bhīma op den grond.

20. Op het zien van het verdwijnen van zijn pijlen werd Aṣwatthāmā nog veel woedender. Hij legde een massa van vuurpijlen aan, hoog als een berg opvlammend. Maar Arjuna, die op zijn beurt schoot met een Brahma-pijl, wist deze te vernietigen; want naar zijn aard is die het afdoende middel om voorname wapens te vernietigen.

21. Daarop werd Aṣwatthāmā beschaamd; hij trok zich terug, ging heimelijk weg om in de bosschen rond te dwalen. Hij zocht zijn toevlucht in een oord van bedevaart, de kluizenarij van Wāgīṣwara, die als vlekkeloos bekend stond. Toen werd het leger van de Kaurawa's verlamd, vernietigd — niemand deed een tegenaanval — door Bhīma, die amok maakte en hen

1) Lees: *piniringan ujar* i.p.v. *piniring inujar*.

2) Regel 2 van dit vers kan alleen zeer vrij worden

vertaald.

3) Uit glans bestaand.

bij séna's of bij pṛtanā's ¹⁾ deed sneuvelen, 22. De slachting onder de vorsten, bondgenooten van de Kaurawa's, nam nog steeds toe. Op zijn beurt nam het leger van de Pāṇḍawa's dat van de Kaurawa's weer onder handen. Toen lagen de gesneuvelden dicht op elkaar en waren opgestapeld in het midden van het slagveld. Het vreeselijke was, dat het een zee van bloed met scherpe krissen als rotsen van koraal ontstaan deed. 23. Bovendien hadden de kapok- en alēsēs-boomen op het slagveld handen als bladeren, en als klimplant kronkelende dan wel afschuwelijk neerhangende darmen, die door de raven aan de takken waren gehangen. De harten vormden dan de vruchten. Het gekras der kraaien, die vliegend nipten van het

bloed was angstaanjagend. 24. En daarbij was het bijna nacht; de zonnestralen zetten zich als het ware op de toppen van de bergen. Derhalve keerden Pāṇḍu's zonen terug om onderdak te zoeken in hun vesting. Zoo ook de strijders van de Kaurawa's, die in hun kamp een goed heenkomen zochten. Dit maakte het slagveld eenzaam en verlaten, waarnaar de zon nog even omkeek.

25. En zeer aangrijpend was het slagveld bij het weggaan van de vorsten. De boomen waren als bedroefde vrouwen, die bij het weggaan des geliefden beefden. Bij wijze van kain hadden ze vlaggedoeken om met bladmotieven, door het bloed, dat het doek bekladde. En zoo gezien was het alsof de koningin der honigzee zich in die boomen had geïncarneerd.

ZANG XXI.

1. Geen aandacht worde meer geschonken aan de vreeselijkheden van het strijdkamp na den ondergang der zon. Wij willen spreken over hem, den Kuru-koning, die juist teruggekeerd was in zijn legerplaats. Hij zocht, wat zijn taktiek moest zijn, tezamen met de vorsten, die zich verzameld hadden in den nacht. In de vergadering werd overlegd, wie aan de beurt moest komen om te worden aangesteld tot legeraanvoerder. 2. Vorst Çalya en vorst Karṇa werden aangewezen als zeer heldhaftig in den strijd; zij waren krachtig. Ook Aṣwatthāmā kwam in aanmerking; hij werd Dhanurdhara²⁾ genoemd. Eindelijk werd men het eens, dat vorst Karṇa de bewaker (bevelhebber) worden zou. „Dat hij zich onzer moog' ontfermen", zeiden de vorsten en het leger. 3. Daarop sprak vorst Suyodhana beleefd tot koning Karṇa: „Broeder, vorst Karṇa, moge uw toegenegenheid tot mij, rampzalige, gehandhaafd worden. Want gij en niemand anders zult door ons nu worden aangesteld om in den strijd

den vijand tegemoet te treden. Bescherm ons³⁾ opdat we uwe toegenegenheid toch steeds vergelden kunnen. 4. Want gij en niemand anders zijt voortdurend de oorzaak geweest van het welzijn van Suyodhana. En uwe woorden van weleer, toen ik weende aan de voeten van den grooten heilige⁴⁾ waren zoo, dat gij zoudt trachten alle aanrukkende vijanden te vernietigen. Dit worde nu door u vervuld om uwen roem te handhaven. Gij zijt de goede toeverlaat in dit gevaar." 5. Zoo sprak Suyodhana; meteen gaf hem de Zonnestroon innemend antwoord: „O vorst, wees niet bezorgd, mijn koning, over al wat gij daar zegt. Voorzeker zal de vijand mét het leger worden weggevaagd en in den strijd gedood door mij, door middel van Wijayadhanuh⁵⁾, den onfeilbare." 6. Zoo sprak de Zonnestroon, hetgeen een groote vreugde van Suyodhana veroorzaakte. Er werd gedacht om de offeranden voor Karṇa's wijding tot opperbevelhebber door⁶⁾ vorst Suyodhana. Wat in dien nacht gebeurde, was, dat allen haastig naar een

1) Legereenheden.

2) Boogschutter = voornaam krijgsman.

3) Of: Bewaar ons; letterlijk: Beschouw ons als iets heiligs.

4) Drona of Bhīṣma, dan wel beiden.

5) Overwinningboog.

6) Of: van.

onderkomen zochten. Spoedig was het overal heel mooi door de overvloed van lampen. 7. In tegenwoordigheid van machtige vorsten werd de Zonnezoon gehuldigd. Kranig was hij, nadat hij van kleeding had gewisseld en gezalfd was, en de sieraden had aangelegd. Çiwaitische en Buddhistische heiligen ¹⁾ deden gebeden en riepen „zege, zege” voor zijn duurzaam heil. Om te beginnen zilver was het offerloon dat men hun gaf, afkomstig van Suyodhana.

8. Al wat benodigd is voor vorsten en voorname legerhoofden was reeds gekomen; ook kleedingstukken waren erbij aanwezig met gaven, goud, zilver enzovoort, etenswaren. Karṇa was zeer voldaan, toen die vereering hem gebracht werd ter versterking in den strijd. Uit zijn geduldig handelen bij het uitkomen in den strijd bleek duidelijk, dat hij zich zeker voelde van zijn zaak. 9. De meening van de menschen met betrekking tot het hart van Karṇa, hun inzicht was, dat hij het begin van vormde. Bij de ontmoeting in het gevecht had hij gezegd te helpen en alleen te durven strijden. Hij had beloofd, dat hij zou opwekken den moed der handelenden, zonder aan gevaar te denken. Waarlijk, het was geschikt dat men zijn streven richtte op 10. Maar de mannen van vorst Karṇa, die altijd angstig waren, wisten geen raad. De slechte voortekenen voor den koning wekten dag en nacht onzekerheid. De woorden van de geleerden en de wichelaars wezen steeds naar slechten afloop. Ze namen aan, dat koning Karṇa bij zijn optreden zijn doel bereiken zou, maar dat was ijdel spel, immers degene die zulks vastgesteld had was nog niet betrouwbaar ²⁾. 11. Deze omstandigheid verduisterde het gemoed der volgelingen van vorst Karṇa. Zoo ook de vrouwen binnen de legerplaats, allen schoonen; ze waren bleek en lieten de haren onopgemaakt, bedroefd, en gaven niet meer om de schoonheid der jasmijnen. Ze legden hare lontar's (haar gedichtjes) neer en grepen vol bedrijvigheid naar krissen, lieten opzettelijk de haarwring los. 12. Wat nog haar vrees vermeerderde, zoodat zij zuchtten vol van droefenis, en steeds maar aan het klagen bleven, dat was, dat zich een droomgezicht had voorgedaan, hoe de vorst zich in een prauw bevond, vergezeld van zoon en van gevolg, een zee wou overvaren, snel naar het midden voer, toen in een oogenblik verdween, verzwolgen in de diepte van de zee. 13. Zoo luidde het verhaal van haar, die haren droom vertelde, hetgeen verdriet veroorzaakte. Dit werd

vermeerderd door een tijding van een dienaar, die juist uit de kraton was gekomen, dat de huizen waren vernield door vuur, met inbegrip van 's konings slaapvertrek. Het tongtong-sein der dorpen klonk den ganschen nacht, tezamen met het weenen van de Çrī ³⁾ van het hof. 14. De mededeeling van wie juist gekomen waren uit de stad aan al de vrouwen wekte de verwarring van wie dachten: hoe zou het, als de vorst zich eens den luister nog herinnert! Gevolg hiervan was een gewezen van de bedroefde vrouwen die met genoeg dachten aan de schoonheid van den vorst. Bij het minnekoozen doet hij de haar aanklevende en warmte-gevende borst afvallen. 15. Hevig was de uitbarsting van verdriet, gevolgd door een vloedgolf van overstromend weenen. De hevigheid der tranen van de schoonen stortte zich op de verhevenheden van de borsten. Het werd vanzelf weer stil in het hart der schoonen, eenzaam en aangetast door vrees. Zij richtten haar geklaag steeds tot Krēṣṇa, om haar tranen te stelpen. 16. De wijze waarop de vorst ⁴⁾ voortdurend fluisterde over het genot van het liefdesspel verried zijn kennis van de opeenvolging der handelingen en het ter sprake brengen van de liefde in de scherts. Hij kende de geheimen van de zaak en was bedreven in het uitvoeren van het volmaakte. Hij werd bezocht door droefheid maar hij deed alsof de liefdesafsprake nog niet afgeloopen was; hij was niet onaantastbaar. 17. En de vrouwen, die nog nieuwelingen waren, nog niet bedreven in het wezen van de liefde, haar hartschoot vlamde op, al werd haar liefde ook gedeeld. Haar wensch was, dat de liefde voortkroop ⁵⁾ als leidster voor het gaan naar het genot, teneinde in den nacht te kunnen komen, zeiden die vrouwen, om haar liefdesverlangen te kunnen genezen.....(?) 18. Het verdorren van de struiken en de jonge blaren door den drogen tijd, bedroefd door het uitblijven van den regen, daarmede kon men vergelijken het ten strijde rukken van vorst Karṇa, dat slapheid ten gevolge had (bij de achtergelaten vrouwen). Er was een bel, die natgerend was, waarvan gehoopt werd dat zij zou doen leven en opvroolijken. Doordat ze droef waren geworden, zouden ze stellig gekorven worden, al stortten zij zich ook in het vuur. 19. Bij het neerdalen van den zon gedroegen zich de schoonen alsof ze zich van het gevaar bewust waren. Ze hielden hun gelach verborgen; de roode lippen van de schoonen gingen nu fluisteren. Druk stopten ze de sâṇā-bloemen in de haarwring die een massa vormde en op de schouders afhing. Het blanketsel van de gezichten verdween in het geheim en snel met medeneming van den geur; dat had de wind gedaan.

1) Zie de opmerking bij Zang I vers 2.

2) Of: voor die bevestiging had men nog geen houvast.

3) Godin der Fortuin.

4) Lees *narendra* i.p.v. *nanendra*.

5) Lees *lūṅga* i.p.v. *luṅgha*.

ZANG XXII.

1. Het werd te lang, wanneer we spraken van den toestand daar; de avondstonden was gekomen, het was na achten. Toen keerden Karna en alle vorsten terug om te gaan slapen in de legerplaats. Eenzaam was de nacht bij het rusten van de menschen door de macht der slaperige oogen. Omdat men op een mogelijke nachtelijke aanval was bedacht, bleef men voortdurend wakker op het hooren van de rumoerige gamēlan-musiek.

2. Nu spreken we over den buitenrand van het slagveld gedurende den nacht; het gaf vrees en ontroering. En bovendien was het toen juist de twaalfde van de vijfde maand, afnemende maanhelft. Hoewel het moeilijk was, ging men toch heimelijk heen om zijn toevlucht te zoeken bij Yudhiṣṭhira. Er waren velen, die beweerden, dat het vorst Yudhiṣṭhira wel zou gelukken, de overwinning te behalen in den strijd. 3. Er waren veel bedroefden vanuit Hāstina, bekoorlijk, man en vrouw met kind(eren), die medelijden wekten. Zorgvuldig droegen ze een bundeltje kleeven bij zich, netjes gevouwen, met een stok. De tocht van hen, geleund op stokken, en waarbij ze werden vergezeld van hun bedienden en voorafgegaan door eene non, was geenszins vroolijk. Verteederd werd het hart van hen, die een prinsesje zagen loopen met een sluier, moe hangende op een oudere dienaars. 4. Het paar dat moeizaam voortging met als derde een bediende, die in de hand de doos met betel droeg, Toen flikkerde de vreugde even op; ze waren lijdzaam; zooveen hadden ze elkaar liefgekoosd; de strekking van hun woorden was om troost te geven. Den weg langs fluisterden ze elkaar vertrouwelijk toe om elkaar door vriendelijke woorden te bemoedigen. „Wees niet boos”; met opzet grepen ze elkander beet en steeds liefkoosden ze elkaar en proefden van elkanders pruim met ingenomenheid. 5. Verteederd en geroerd was het hart van hem die gadesloeg het gaan der jongeren die moe zijn en al weenend voortloopen. Diep aangedaan was men bij het zien van hun langzaam en met moeite loopen, met hun witte kleederen, zichtbaar met diep-rood bloed besmeurd. Vriendelijk en met groot medelijden en innige toegenegenheid was de troost van haren metgezel die haar liefkoosde. Ze hadden juist gerust ¹⁾, keken gedurig om, vermeldten hun misstap; wat nu te doen? 6. Er was een vrouw, juweeltje uit de kraton, meêdoogenwekkend en bedroefd bij het verscheiden van den vorst. Welriekend van de muskus, hetgeen door het gevolg werd waargenomen, slap en vermoeid, als ware zij een wandelende jonge

boomtak. Zij klaagde: „moeder! ach ik; vader de koning! waar moet uw deerniswaardig kind heengaan?” Ten teken dat de weenende prinses was, kan strekken, dat zij werd getroost en door een dienaars gedragen in de slendang.

7. Het zou te veel zijn alles te vermelden. Wij spreken nu over Yudhiṣṭhira, die naar het slagveld ging met koning Krēṣṇa en Arjuna in zijn gezelschap; en uitgekozen waren de scharen die hen volgden. De tocht was aangenaam en ongestoord; als fakkels hadden zij hun pijlen, die schitterend licht gaven. Bloemen, geelgemaakte rijst, korrels en offeranden brachten zij mee; die strooiden zij voortdurend op den grond als huldeblijk. 8. Zij zouden immers uitgaan om het lijk van Droṇa op te sporen, dat achtergelaten was op het slagveld. Dat dit voorheen gescheiden werd van het hoofd, dat wilden zij herstellen, door het te vereenen met het lijf dat in den wagenbak nog lag. Ook wilden zij naar Bhīṣma gaan, die zich in mijmering verdiepte op het pijlenbed; dien beiden wilden zij hun eer betoonen. Want beiden waren machtig en bovendien hun leeraren geweest ²⁾; daarom ging het den Pāṇḍawa's aan het hart.

9. Eenzaam was hun weg waarlangs zij zich naar het Oosten richtten, open vlakke, hellingen en ravijnen, rivieren, trās ³⁾ op zandig terrein, hapa-hapa's ³⁾ in groepjes omringd door (?) katang-katang-gras. Er waren enkele boomen flauw zichtbaar, beneveld, donker in rijen, dof en wazig; steilten waren eng en nauw en hadden scherpe hoeken, dichtbegroeid en nauwelijks te zien. 10. Gelijk de handelingen van de menschen in de stad, zoo was de aard van de bekoorlijkheden in den nacht. De donder wekte de gedachte aan een curing ⁴⁾ van een jeugdige prinses (voor wie een slametan gehouden wordt) nu zij voor het eerst de stonden had gekregen. Een geurige witte sluier, daarmede was de dichtheid van de mist te vergelijken, die de boomen op de open vlakke omhulde. Het gloeien van vuur op de helling van den berg, ginds in de verte, was als gouden borèh op het slagveld.

1) Vertaald als stond er wāhwāryān i. v. p. wanya rwarwan, waarmee wellicht bedoeld wordt: zij vermatten zich in liefde zich te vereenen.

2) Lees guru tatwanira i.p.v. gurutatwa nira.

3) Naam van een gewas.

4) Naam van een muziekinstrument.

1. Koning Yudhiṣṭhira trok voort ; men deed gezamenlijk een poging, het midden van het slagveld te bereiken. De beste prinsen Arjuna en Krēṣṇa liepen voorop en brachten bloemenhulde onder het loopen. Zij vonden reeksen lijken, die overal op het slagveld lagen en hun den weg versperden. Het was zeer moeilijk om te gaan ; de stapels van olifanten, paarden en schoone strijdkarossen werden steeds hooger.

2. Verschillende personen kwam men tegen onderweg ; men trachtte te vragen naar den weg, een piek als stok gebruikende. Er waren er die met hun tulband ongedeerd gebleven waren, met harnas, armband en halsversiering. Hun lijven waren rood, zeer glanzend tot en met het aangezicht. Zij waren blijven leven ; men had hen niet ontdekt, daar zij bedolven waren onder lijken ; zoo gaven ze ten antwoord op een vraag. 3. En wie op handen en voeten liepen, trachtten een weg te vinden en keken uit naar iemand die medelijden zou kunnen hebben. Verbrijzeld was hun lichaam ; hun leven liep gevaar gansch opgeslurpt te worden ; zij droegen vlaggedoek, dat van de natheid glansde. Diep werd hun stem gehoord, toen ze om water vroegen ; dat wekte medelijden. Ze maakten een sēmbah vol dankbaarheid, wanneer hun een sirihpruim gegeven werd, hetgeen diep mededoogen ten gevolge had.

4. Toen vorst Yudhiṣṭhira op het slagveld vorderde, werd het steeds vreeselijker met de lijken. De volheid van de bloedzee werd door het schitteren van het weerlicht zichtbaar. Daar zagen zij de spoken en de geesten, die zich in groepen dol vermaakten. Ze waren dronken ; verzadigd van bloed en vleesch tornden zij strijdlustig tegen elkan- der op. 5. Het slagveld, van groote schoonheid, doch moeilijk te bereiken, was duidelijk te zien door de juweelen rompen der karossen en harnassen, helmen en sieradiën, benevens kronen, oorsieraden, die zeer helderen en lichten glans verspreidden. Zoo werd de nacht tot dag, door het schitteren der wapenen.

1) Lees: *kinēmbanganira hati* i.p.v. *kinēmbangani rahati*.

2) Men vergelijk ook Oudheidkundig Verslag 1930, pag. 142-3.

3) Lees: *katēmu* i.p.v. *kakēmu*.

4) De woorden *sēkar kaki*, hier vertaald met: heilige

6. In het ravijn tusschen de lijkenbergen werd de stroom van bloed gestuit door paardenkadavers. De holten der borstkas- sen van de koningsolifanten maakten de grotten uit ; de wellen werden vertegenwoordigd door het opborrelende bloed. Het gras vormden de knevels, en de steenen : hoofden, terwijl zwaarden en pijlen te beschouwen waren als opgroeiende alang- alang-spruiten. En het slijk was dan de rottende etter ; de uitvloeiende faeces van de lijken waren een bron van vermiljoen.

7. Daar hielden de zeer vromen halt, volhardend in ascese. Als bidstok gebruikten zij een hand met harten ¹⁾ bij wijze van bloemen, en merg bij wijze van sandelpoe- der. Als kastekoord droegen zij darmen en als rozekrans de glanzende tanden, terwijl als lingga oogen werden gebruikt. Zoo hurkten zij in het bloed, standvastig wachtend op de nederdaling van god Bhairawa ²⁾. 8. Die prees hen onophoudelijk en riep: zege, zege; dit werd vernomen door Yudhiṣṭhira. Die wensch betrof het welzijn van Yudhiṣṭhira en het slagen van zijn plan. Want Bhairawa was zéér tevreden dat de Pāṇḍawa's vrij- willig hem vereering brachten. „Wie toch is vromer wel dan gij ?” zei hij ; ook was hij aan de zijde van de Pāṇḍawa's.

9. Ten slotte werd het lijk van Droṇa aangetroffen in een wagen ; en het hoofd werd ook gevonden ³⁾; men ging het halen op (een schaal met) heilige bloemen ⁴⁾. Zij ⁵⁾ gaven zich de meeste moeite, hun hulde en eerbied aan den leeraar te betuigen, deemoedig hem te naderen en de añjali te maken. Zij vroegen nederig vergiffenis voor al hun handelingen, en daarop deden zij een loflied hooren :

10. „Voortreffelijk heer aller brahma- nen, dit is het eerbetoon van ons verdool- den op het pad van domheid en van schan- de. Wij smeeken te ontvangen de gave als ambrosia, aan de voeten van den verheven

bloemen, vindt men ook Ghaṭotkacāçraya, Lontar Bat. 847 folio 61 verso 2; Kāmandaka, Lontar Bat. 510 folio 14 recto 4; een manta, Lontar Bat. 204 pag. 12 regel 2.

5) Yudhiṣṭhira c.s.

leeraar, die volleerd is in de wéda's. Voor de euvele daden van ons, Pāṇḍawa's, die ons vergrepen hebben aan den leeraar, moogt gij vergiffenis ons schenken, opdat wij niet ter helle varen. 11. Want gij en niemand anders zijt de machtige Pácupati, de Toevlucht dezer gansche wereld; gij zijt de kern der hoogste waarheid, het eindpunt van het grove en het fijne; gij doet u voor als niet te vatten, alomvattend, hebt waarlijk geen gelijke in uw mysterieuzen aard. Gij zijt de vorm van Buddha en de vorm van Ćiwa, die, zichtbaar geworden, der wereld heil bewerkt."

12. Aldus was hun gebed; vervolgens deden zij in alle stilte eerbiedig en met bloemen hem van hun hulde blijken. Ten slotte namen zij oorlof om heen te mogen gaan, toen middernacht al was verstreken. Zij waren bang dat reeds de dag zou komen; zij spraken van de sterren, waarmee zij zich steeds vergewisten van den tijd. De heilige Bhīṣma en geen ander was het, tot wien zij zich door een ingeving richtten.

13. Toen troffen zij daar inderdaad den heilige ook aan; het onderhoud was levendig. Mooie bloemen, mantra's en japa's werden steeds door hen gebezigd met Krēṣṇa. Hij die vereerd werd, verklaarde verheugd te zijn op het zien der komst Yudhiṣṭhira's. Dit bleek hieruit, dat hij verslapte in zijn mijmering en oogenblikkelijk ophield met zijn overpeinzing ¹⁾. 14. Toen trad Yudhiṣṭhira naar voren om af te wisschen het stof der voeten van den heilige. „Luister naar het geween van uwen kleinzoon, voortreffelijkste van de heiligen. Hij smeekt u om vergiffenis voor zijn wandaden; voorwaar hij was zeer slecht, dat hij zich in den strijd gestort heeft tegen den leeraar; terecht wordt dit later gelaakt, en komen wij in opspraak bij de groote menigte.

15. Wat aangaat Droṇa's dood, die maakt mij diep beschaamd. Wel is het op zijn bevel geschied, maar toch was dit wel wat misleidend en onaangenaam. Want ongetwijfeld word ik aangewezen als zondaar en zeker treft mij schuld. Dit nu kwelt steeds het hart van uwen kleinzoon, o groote heilige. 16. Derhalve wil ik smeeke aan de voeten van den voornamen heilige; moge dit worden verhoord. Deel mij het middel mee, om zoo het mogelijk is aan zonde en wangedrag te ontkomen, want grenzeloos is de verwarring van mijn hart. Wie toch zal later na uw dood zich over mij ontfermen?"

17. Zoo smeekte vorst Yudhiṣṭhira tot den voornamen heilige; die gaf den vorst een wenk. Hij kuste Dharma's zoon; hiertoe was hij in staat door de intreê van zijn kracht ²⁾. „O mijn kleinzoon, wees niet bang; hoe zou straf u treffen? Ook is het toch beschikking van het Noodlot dat de Kaurawa-partij zal ondergaan. 18. En het is toch duidelijk, mijn beste kleinzoon, dat gij zult zegepralen en beschermer van de wereld worden. Krēṣṇa en Arjuna zijn uwe helpers; zet voort den vreeselijken strijd." Aldus sprak hij bedaard doch met nadruk; liefkoozend gelastte hij daarop de Pāṇḍawa's naar huis te gaan. Hij vreesde dat zijn hart bij het zich richten tot het ondenkbaar Ledig zou gebonden worden. 19. Gerust waren toen zij, die gunsten zich verworven hadden; zij maakten allen tegelijk vol eerbied een sēmbah. Na het stof der voeten van den besten heilige gebruikt te hebben als reinigingsmiddel, keerden zij weer naar het legerkamp; als hadden zij gebaad in de beste badplaats, werden zij atgehaald door hunne troepen. Allen waren verheugd en opgewekt, maakten zich klaar om op te rukken bij het verdwijnen van de duisternis.

ZANG XXIV.

1. Toen het dag werd, trok koning Yudhiṣṭhira ten strijde met zijn leger,

1) Lees *marēn ayoga* i.p.v. *marēṇa yoga*.

2) Hij was voordien n.l. voortdurend krachteloos. Lees: *sēgēr* i.p.v. *sēgēh*, onthaal, dat hier geen zin heeft.

strijders en vorsten in dichte drommen. Ze stelden zich in dichte rijen op; het gelid was stevig en paraat. Terwijl het moorden reeds zijn gang ging, bleef men in het gelid, compact en ondoordringbaar als de onbewegelijke zee. (2) Buitengewoon was de bedrijvigheid der helden-strijders; niemand trok terug. Alle vorsten-helden raakten verwoed in het handgemeen en streden tegelijk. Hoeveel duizenden soldaten werden niet gevangen genomen met olifanten

en met wagens. Er kwam een berg van lijken en een zee van bloed, die steeds meer ondoorwaadbaar werd door overvolheid. 3. Er worde niet uitvoerig van den strijd verhaald; het was als de botsing van twee bergen. Een vollen dag lang was men slaags en sloeg elkander vreeselijk neer. Ten slotte werden alle helden-in-den-strijd vermoeid en uitgeput. Ze hielden op met vechten; bij den ondergang der zon trokken zij haastig terug en gingen uiteen.

ZANG XXV.

1. Er worde niet gesproken over den toestand der vijf Pāṇḍawa's; luistert naar Suyodhana, die thuis was aangekomen. Hij overlegde met de vorsten en het leger, sprak onder drinkgelag wat nu wel de tactiek moest zijn. Toen vroeg vorst Karna aan den Kuru-vorst een wagenman, die geschikt zou zijn voor steun in het gevaar. Deze moest eenigermate Krēṣṇa evenaren — was zijn wensch — opdat hij, Karna, met volle kracht kon strijden. 2. „Alleen de Madra-koning, Çalya, is daarvoor geschikt”, zoo sprak Karna, en Çalya werd daartoe voortdurend aangezocht in tegenwoordigheid der vorsten. Voorzeker zou de vijand vernietigd worden door vorst Karna, indien men hem zijn wensch inwilligde. Daarom keek Kurupati Çalya aan en richtte zich beleefd tot hem. Alle mogelijke zoete woorden gebruikte hij voor die smeekbede; het was belachelijk! 3. Boos werd vorst Çalya; hij vatte het op als puren hoon van Karna. „Wat, moet hij met zoo iets aan „komen zetten?!” (zei hij), stond op en was op het punt naar huis te gaan uit groote verontwaardiging. Koning Duryodhana was

echter op zijn hoede; hartroerend smeekte hij om medelijden, terwijl hij Çalya omarmde. Zijn tranenstroomen sneden door het hart, terwijl hij om ontferming smeekte en zich vernederde¹⁾. 4. Een tweestrijd maakte zich van koning Çalya meester²⁾ en eindelijk pas gaf hij gehoor aan het smeeken van koning Suyodhana. Slechts eischte hij van koning Karna dit: „Vorst Karna mag gedurende den strijd geen kleineerende woorden uiten, o vorst”, sprak hij nadrukkelijk tot Kurupati³⁾. Nadat hem dit was toegezegd, werd Kurupati blij, en overlaadde Çalya met geschenken en met spijsen.

5. Er worde verder niet gesproken over hun handelingen in den nacht; wij keeren tot de vorsten van de Pāṇḍawa's terug. Het behaagde hun, na over het bevel te hebben overlegd, zich in de eenzaamheid terug te trekken om het algemeene welzijn te bevorderen. Vereering en devotie en lichaamsreiniging verrichtten zij, met prevelgebed en meditatie. Zij maakten zich bij het verdwijnen van den nacht gereed en wieschen het gezicht, reinigden zich terwijl alle vorsten zich alreeds hadden getooid.

ZANG XXVI.

1. De dag brak daarop aan, de trommen, bekkens en klaroenen klonken met een luid gedaver. De oorlogsbekkens donderden terwijl de troepen zich verzamelden; ze

trokken voorwaarts onder luid geschreeuw, betwistten aan elkaar den voorrang. De vorsten hadden zich al uitgedost in groot ornaat en reden voort in ongeëvenaarde

1) Lees *kasor* i.p.v. *katon* (vergelijk Arjunawiwāha XII, 14).

2) Lees *koluyan*; Juynboll's „teleurgesteld” lijkt minder

juist van nuance.

3) Lees *alpaka* i.p.v. *alpāna*; de vertaling van regel 2 en 3 is dan nog niet geheel zeker.

strijdkarossen. Koning Yudhiṣṭhira voor-
aan, Bhīma, Nakula en Arjuna rukten
voorwaarts aan de spits. 2. Het was alsof de
aarde spleet, zóó vol was het van de men-
schenmenigten, die zich in drommen moei-
lijk voortbewogen, geen ruimte lieten en een
luid gedruisch veroorzaakten. Het strijd-
lustig leger was gelijk een zee van vuur, die
het heelal verslond bij het oplaaieren. Bij
aankomst op het slagveld was het vol solda-
ten, tot aan de flanken der bergwouden toe.
Zij allen maakten zich gereed in hun gele-
deren; zij sloten zich aaneen, terwijl weer
anderen zich van hen scheidden om den
vijand op te zoeken, en allen juichten luid.

3. Vorst Krēṣṇa sprak tot Arjuna :
„Welk middel denkt gij toe te passen, nu
gij vorst Karna hebt tot tegenstander, die
nu juist onaantastbaar is, zeer krachtig en
begaafd? Daarbij komt nog, dat de sterke
Çalya vast en zeker zijn wagenmenner
wordt. Bezin u ¹⁾ op een slagorde en treed
bezonnen tegen hem in het strijdperk; sta
dus niet stil”. 4. Zoo sprak Janārdana;
prins Arjuna antwoordde snel: „Uw woor-
den zijn volkomen juist. Nu dacht ik, dat
gij de halvemaan-slagorde zoude formeeren.

De aard van Karna is bekend; gewis valt
hij onstuimig aan om woest en steeds met
spoed dan op te dringen. Hij worde bij zijn
aankomst om amok te maken spoedig over-
weldigd; men trachte hem te krijgen en
gezamenlijk te lijf te gaan en wij zullen ons
best doen hem te overstelpen”.

5. Die woorden van prins Arjuna ver-
wierven goedkeuring; de ontelbare karos-
sen en de olifanten moesten zich toen op-
stellen. Aan het hoofd der rechter punt der
vaste halvemaan-slagorde stond prins
Bhīma. Op de linker prins Sātyaki, Arjuna
vooraan en in het midden Dharma's zoon.
Nakula en Yuyutsu stelden zich op; ook
Sahadēwa had zich klaargemaakt. 6. Hun
opstelling was nu reeds vast; de vorsten
moesten vlug hun plaatsen innemen. De
dichtheid van het heir was ongemeen; de
Zuider- en de Noorder-einden waren
nauwelijks te zien door grooten afstand. Als
voorpost gold een deel, dat een lakṣa, een
koti telde, klaar en overal strijdvaardig. Een
enkele werd voor vijand aangezien, omdat
hij wat te ver naar voren was gegaan; een
ander werd onzichtbaar.

ZANG XXVII.

1. Nu worde dan verhaald van vorst
Karna. Hij had zijn slagorde reeds op-
gesteld, daar hij vroeg in den morgen
opgetrokken was. De menigte der vorsten
leek een woud, waarvan de dichtheid werd
gevormd door de talrijke wapens die de
ruimte vulden. Er kwamen steeds meer
mensen nog tevoorschijn, hun aantal nam
maar toe, zoodat zij snel, zoover het ge-
zichtsvermogen reikte, zich hadden uit-
gestrekt en alles vulden. Het leger schitter-
de gelijk een berg, die bij zonsondergang
beschenen wordt door zonnestralen, wat
vreesaanjagend was. 2. Vorst Kurupati had
de kreeft als slagorde, volmaakte opstelling
van Karna, uitgespreid. Karna, geen ander,
was de snuit, terwijl zijn zoon steeds bij
hem bleef. Wat nu betreft de sterke rechter
schaar, die werd bezet door Durmukha den

woesten, machtigen, met Angçuman den
held. Çakuni en de dappere Sudharma
waren op de linker. 3. Wat nu betreft den
nek, Vorst Kurupati nam hier plaats, om-
ringd door niet te tellen prinsen. Lichaam,
staart en rug werden bezet door vorsten en
door helden, die geweldig dapper waren.
Soldaten, olifanten en karossen waren als
een stortzee, die opklimt tot den voet eens
grooten bergs, de vorsten zouden dan de
spartelende visschen zijn die, naar zich
begrijpen laat, de lust en aandrang tot den
strijd verhoogden.

4. Toen sprak vorst Karna, zich tot
Çalya richtende, niet zonder zelfverheer-
lijking: „O vorst, het groote leger van de
Pāṇḍawa's, in het gelid geschaard — hoe-
zeer, ach, is dat te beklagen! Want aan-
stonds zal het door mij een berg van lijken
worden. En waar bevindt zich nu de plaats

1) Lees: ingēt-ingētēn i.p.v. ingēt-ingitēn.

van hem die Arjuna geheeten is, die met zijn broers vernietigd moet? 5. Ik begeer hen vlug tot brij te maken in den strijd en schimmen te doen worden. Zij zullen stellig door mijn pijlen tot kerrie stukgestooten worden; zij zullen zeker fijngemalen worden als het binnenst' van den pisangstam. Let op, of niet de zee van bloed zal wassen en rood mijn pijlen zullen zien. Nooit neem ik plaats meer op den leeuwenzetel en men mag het mij doen boeten, als dat niet in vervulling gaat; verachten mag de wereld mij."

6. Zoo sprak Karna; met tegenzin door deze woorden gaf vorst Çalya hem ten antwoord: „Och foei, wat zijt gij toch laatlunkend; gij schimpt maar zonder acht te slaan op wat een ander denkt. Praat niet te veel, ga maar gauw strijden met uw vijand dáár. Ik wil graag zien, wie door u sneven als laron's die zich storten in het vuur. 7. Hoe zou ik er niet om lachen als gij zegt uw vijand, die geweldig dappere helden, tot pap te zullen maken! Hoe zou dat waar zijn; het is toch grootspraak! Integendeel, gij zult door Bhīma en Arjuna gekookt worden. Ik zie al dat uw hart zoo aanstonds omgewoeld zal worden door de pijlen, der tong des doods ten prooi. Foei, foei, voorzeker zal uw lichaam later de korst zijn in den helleketel; let op mijn woorden!" 8. Zoo sprak Çalya; vorst Karna hoorde het woedend aan en kon niet anders dan in toorn ontsteken. Maar Çalya maakte hem nog meer beschaamd, zoodat hij in een pijnlijke positie raakte. Want ter vergadering had hij beloofd, zich neer te leggen bij wat Çalya zei. Hij ergerde zich dan ook, maar moest er zich aan houden; toen maakte hij zich klaar om op te trekken.

19. Karna vertrok; zijn strijddarkos was fraai door onberispelijke diamanten, waarvan de glans zich overal verspreidde. Hij sprong in het oog gelijk de zon, zijn kroon had hij reeds op, en stevig tooide hij zich met schitterende sieraden. Speelsch keek hij zijn vijanden aan, gelijk in vlammen

staande wouden en gebergten dan wel een vuurzee die oplaait. Hij liet zijn wagen sneller rijden, spande zijn boog, die angst-aanjagend kraakte. 10. De vorsten allen met hun wagens altogader drongen om te handelen, met vorst Duryodhana en Çakuni, tezamen met de scharen helden. Hun opgewonden aanval leek wel op vulkanische uitbarstingen of bergstortingen, terwijl de troepen aanstormden gelijk neerrollende rotsblokken. Voorts vielen duizend woedende olifanten alverpletterend aan; en wat door hen betreden werd, geraakte in verstrooiing en beroering. 11. Toen moest Yudhiṣṭhira's voorhoede het ook wel afleggen; ze werd gegrepen, nagezet, verstrooid, vertrappt. Uiteen gejaagd, hield niemand stand; een ieder, dien de vijand aantrof, werd met het mes bewerkt; het gelid werd door den aanval omgedraaid. Tienduizenden, ja honderdduizenden, van de eigen troepen afgesneden, maakten, aanstormend van ter zijde een tegenaanval, alsof zij de achterhoede waren¹⁾. Men werd omsingeld, overvallen, platgedrukt, gemalen, in het nauw gebracht door het overwicht van vreeselijke helden. 12. Men raakte vluchtend des te meer nog uit elkaar uit groote vrees voor den verwoeden aanval van den onverschrokken zonnezoon. Want sedert hij den reuzen-zoon van Bhīma had gedood, was er nog niemand, die tegen hem opgekomen was. Nu was hij als de Dood, die vurig pijlen afschiet om den vijand te vernietigen, vlammend van toorn. Dapper verwoestte hij de slagorde als maakte hij de wereld in een oogenblik tot pap of deed den Méru nederstorten.

13. Toen spoorden de Paṇḍāwā's schreeuwend tot een tegenaanval aan om koen te strijden en den vijand te verpletteren. Koning Yudhiṣṭhira en alle vorsten rukten op, terwijl hun pijlen onophoudelijk vlogen. Madri's zonen drongen er bij het geslacht der Yadu's en Çikāṇḍi op aan, toch op te passen²⁾. Luid lachte Arjuna; het kraken van zijn boog weerklonk als hij

1) Deze voet is niet erg duidelijk; de vertaling is niet meer dan een gissing.

2) Of: Madri's zonen deden hun best; de familie der Yadu's en Çikāṇḍi waren op hun hoede.

gespannen werd. 14. Snel sprong Bhīma vooruit, terwijl hij, onder krijgsgeschreeuw aanrukkend, zijn knots naar links en rechts deed zwaaien. Zwaar woog de woede van den onweerstaanbaren Bhīma, die half verblind en zonder vrees verwoede amok

maakte. Allen, die hij aanviel, werden neergestooten, weggeslingerd, omvergeworpen, verspreid, verdelgd, geslagen, opgestapeld, verbrijzeld en geschud door zijn bergen van pijlen, die onweerstaanbaar rolden als golven angstaanjagend.

ZANG XXVIII.

1. Vorst Karna werd omsingeld en in 't nauw gebracht; men gunde hem geen tijd, door hem met krachtige pijlen te beschieten van nabij. Doch onverschrokken hield hij stand, blikte naar links en rechts, en gaf door wenken orders aan zijn leger, dat zwaar gehavend teruggebde. Toen rende Bhīma ijlings voorwaarts in een stormaanval, en Karna zag hoe hij karossen, olifanten nedermaaide; hij rukte uit elkaar en sloeg tot pap wat hij maar voor zich had en onderhanden nam; tegen den grond smakte hij het met zijn knots. 2. Maar Karna, Sūrya's zoon, deed een verwoeden tegenaanval, nog bijgestaan door Susēna uit de zevende Gaṇa. Ook vorst Suyodhana en de voornaamste sterke helden stróómden toe (om Karna bij te staan).

De heldenstrijders van den vorst der Pāṇḍawa's spanden zich in, een woesten aanval te ontketenen, meer dan tevoren ¹⁾. Alom was 't uitspansel vervuld van pijlen die tegen elkander botsten; de bliksem-schichten knetterden oorverdoovend. 3. De twee partijen in hun gesloten slagorde ontmoetten toen elkander in hun worste-

ling, en raakten in een strijd van man tot man. Sommige strijders werden tot stilstand genoopt door een vloedstroom van vijanden en deïnsden terug, doch met vereende krachten hielden anderen stand en maaiden hunne tegenstanders neer. In dolle woede en met inspanning van alle krachten tastten ze elkander aan; nu eens drong met geweld de eene partij naar voren, dan weer de andere, terwijl ze in het wilde staken. Velen ontvingen gapende verwondingen, doordat ze elkaar de borsten openreten; ze rukten elkaar de longen uit het lijf. 4. Het slagveld was verschrikkelijk; beide partijen leden verliezen en brachten ze den ander toe, nog afgezien van de gekwetsten die zich pijnlijk terugtrokken. En menig een van de voornaamste helden werd overmand: Susēna kwam te vallen door de hand van Sātyaki. Yudhiṣṭhira trad in het strijdperk met vorst Karna; hun beider machtgloed laaide op. Ze deïnsden achteruit en vielen toen elkaar weer aan; de tegenstander van vorst Karna werd door een pijl getroffen.

ZANG XXIX.

1. Toen Karna week, zette het heir der Pāṇḍawa's hem na. In een lawine vielen ruiters en olifanten op hem als een bergstorting. Over den afstand van één roep week 't leger van de Kaurawa's terug; ze werden voortgestuwd en onder den voet geloopt. De gelederen waren opgelost; ze stroomden terug, wanhopig door de pijn der steken, zochten hun toevlucht in 't (ontoegankelijk) ravijn. 2. Hierdoor geraakten Duryodhana, Çakuni en Karna in

een moeilijke positie, legden het af en zochten de ruimte op. Aṣwatthāmā, Jayawikāṭa en Duççāsana geraakten hierdoor zichtbaar. Ze werden achtervolgd door Bhīma, die hen met kracht beschoot, hen grimmig hoonde en met zijn vinger dreigend naar ze wees. Hij sprak toen slechte woorden tot den koning der Kuru's, dien hij uitschold. 3. „Kom, houd toch stand, Duryodhana, jij zoon van dien ellendigen blindeman. Je vlucht, je bent beschaamd, bevreesd om mijn gezicht te zien en houdt

1) Of: hun aantal aan het front nam toe.

je schuil uit angst. Ziehier je vijand die verlangt, je hals in het strijdperk af te snijden. Foei, kijk eens om, maak een sēmbah voor mij, jij kreng dat nog verlangt te leven!" 4. Zoo sprak Bhīma; Duryodhana werd boos en schoot voortdurend pijlen op hem af, terwijl hij terug zei: „Jij schaamteloos zwijn, vol hoogmoed en boosaardigheid. Dat komt ervan, omdat je een echte boschreus bent, uitvaagsel van het heelal. Komaan, ik schaam me, jou te doden, want dan zegt men maar, dat ik me verontreinigd heb!" 5. Zoo sprak Duryodhana; toen mikte hij op Bhīma met een voortreffelijken pijl. Doch Bhīma antwoordde door 't afschieten van uiterst tooverkrachtige Bhārgawa-pijlen. Toen werd de pees van Kurupati's boog kapot geschoten, en ook zijn bovenarm zou vast getroffen zijn, als hij niet snel daarop zich teruggetrokken had.

6. Behoedzaam naderde prins Duççāsana en spande zijnen machtigen boog. Zijn uiterst tooverkrachtige bhalla-pijlen vlogen snel en schitterend (door de lucht). Bhīma viel achterover op zijn zitvlak, maar kwam alras weer tot bezinning, stond op en schoot terug. Een tweegevecht ontstond; ze waren zóó verwoed, dat ze elkander in het nauw poogden te brengen en in strijd met goed fatsoen onder te krijgen; stof warrelde op. 7. Beiden waren ongemeen heldhaftig, beschoten elkander wederkeerig en volhardden moedig. Beider bogen braken; daarop namen ze andere bogen ter hand en spanden die. Toen nam Bhīma de houding van een strijder aan, strekte de (linker) wijsvinger dreigend uit, kwam naar voren en riep „foei"; hij hield zijn knots in de andere hand. Toen sprak hij, terwijl dat hij beschoten werd, en onvervaard zijns tegenstander's boog vastgreep: 8. „Och jij zwijn van een Duççāsana, vuilak, dat je mij toch nog weerstand bieden wilt. Ik ben erg blij, dat ik je vind; ik zal je ontweiden op het slagveld, bereid je daar maar op voor." Zoo sprak Bhīma en kwam rechtstreeks op hem af om hem te slaan. Dapper viel hij fluks aan, trok hem recht tegemoet,

en sprong over een olifant. 9. Duççāsana was echter op zijn hoede, zoodat zijn strijdkaros alleen maar werd verbrijzeld. Hij antwoordde door met zijn spies te stooten en zijnerzijds terug te schelden: „O zoo, dit is mijn slaaf, die weggelopen was, die dolleman; geef hem toch wat te eten! Hij is boos, dat ik indertijd bijna die slet van een vrouw van hem gehad heb!" 10. Zoo sprak Duççāsana, stond op het punt om weg te vluchten, maar werd gepakt, bij het haar gegrepen, doch sloeg met armen en beenen om zich heen; toen werd hij door elkaar gerammeld. Zijn gelaat was gezwollen, en verwond als hij was, werd hij nog uitgescholden ook, en kreeg voortdurend stooten met de knie. Op zijn beurt trachtte hij Bhīma nog te grijpen, maar die hield hem voortdurend onder met zijn knie. Duççāsana bleef zich zoo dapper mogelijk gedragen ¹⁾.

11. Toen mengden vorst Duryodhana en patih Çakuni zich in den strijd en sprongen verontwaardigd naderbij. En alle Kaurawa's deden ijlings een stormaanval, om Bhīma met zijn allen te bestoken. Bhīma versaaigde niet, maar lachte en hield stand, terwijl ze hem van alle kanten aanvielen. Arjuna, Nakula en Sahadéwa snelden hem te hulp. 12. Luid sprak toen Bhīma, zonder zich te storen om wat er voorviel om hem heen: „Gij alle helden, en de goden bovenal, ziet hier hoe Bhīma zijn gelofte op 't slagveld wil inlossen. Duççāsana's bloed, dat wil ik slurpen; ziet toe! En verder zal het nu voor het laatst zijn, dat Draupadi heur haren los laat hangen. Berust jij daar maar in, Duççāsana, en proef de vrucht van je gestâge slechtheid. Foei dat je nog tegenpartelt en je niet rustig houdt terwijl je wordt afgemaakt, ellendige hond die je bent. Wat beeld je je wel in? je wil je euvel daden zeker voortzetten! Dat blijkt wel hieruit, dat je weer òp probeert te komen!" 14. Aldus sprak Bhīma kort en bondig, omvatte hem met de armen, kreeg zijn buik te pakken en reet dien open. Toen

1) Lees atahēn i.p.v. atahēr.

raakte prins Duççāsana bezwijmd, terwijl zijn stukgereten borst werd opengerukt. Het leek alsof hij (in zijn stuiptrekkingen) nog onverschrokken, grimmig en verbitterd toesloeg, alsof hij bijten wilde. Bhīma slurpte zijn bloed, terwijl Duççāsana nog in den blinde om zich henen schopte, spartelde, greep en aan het stuiptrekken was.

15. Afgrijselijk was het schouwspel, hoe hij het bloed dronk van Duççāsana, en met zijn volle kracht het ingewand uittrok. Het was alsof hij wilde laten zien, hoe hij op een moment al zijn verlangens kon verwerken. Zijn haar kon vergeleken worden met een roode wolk, zijn oogen met de zon, zoo alverlichtend, zijn boeren met den donder, en met den bliksem zijn smakken van tevredenheid. 16. Gansch rood besmeurd met bloed, gelijk hij was, kon men hem vergelijken met de wolken, rood door de zon gekleurd. Men kon Bhīma slechts houden voor een oprijzenden berg, zooals hij trots voortschreed. Toen gooide hij het lijk telkens omhoog, en ving het weder op, met kreten die op een reeks van donderslagen leken. „Hier heb je je helper” — en met die woorden slingerde hij het lijk naar vorst Duryodhana.

17. De Kaurawa-troepen hadden het toen verloren; ze vloden weg, vol angst en vrees, nog nagezet en opgejaagd, terwijl Karna de Zonnestroon en de andere vorsten zich terugtrokken. Het ging gepaard met aardbeving, donderslagen, storm en donkerzwarte wolken. Het rommelde in het duister; er lag een bleke bank van glans in het luchtruim, dat werd doorkliefd van bliksemstralen. 18. Prins Arjuna ging met zijn wagen terug naar Dharma's zoon Yudhiṣṭhira, en Bhīma kwam te voet aanloopen; hij lachte en manoeuvreerde behendig met zijn knots. Yudhiṣṭhira ging hem met vriendelijke woorden en een beminnelijke glimlach tegemoet. Allerlei drank en vruchten waren in overvloed reeds klaargezet. 19. Zij toefden onder den grooten wringin-boom, hielden een druk gesprek, en keken naar de voetknechts, paarden en olifanten die zich in groot getal huiswaarts begaven en vol vreugd beschutten de plekken zochten. De strijders haastten zich blijkbaar, elkander voor te komen, vermoeid als ze waren, en voor den zonnebrand beducht. Ze richtten zich naar het gewapper van de vanen en hielden hun vlaggen in het oog.

ZANG XXX.

1. „Daar zijn dan nu de Pāṇḍawa's uiteengejaagd en overwonnen, vernietigd en verdelgd door Karna,” sprak Çalya tot Karna met ironie, zoodat die meer dan woedend werd. Meteen viel Karna met zijn leger aan, tezamen met de Kaurawa's, die hevig schreeuwden. De tegenstanders schrokken allemaal, werden uiteengejaagd door dezen aanval, bevreesd en nagezet, in opschudding gebracht en neergemaaid. 2. Bij duizend' en tienduizenden hielden zij stand met kracht, zwenkten en deden een tegenaanval, maar kwamen in het gedrang en moesten zich weer ras verstrooien. Nog sterker gudste toen het zweet; ze bleven allen staan, vlak bij elkaar met luid gekletter, terwijl ze niets dan „ach” slechts zeiden. Ze moesten wel hun plaats verlaten, vielen in hoopen over elkaar, stonden weer

op, ontvingen slagen op het hoofd en houwden, en gaven nederig zich over. Bij koti's en bij arwuda's nam het aantal af; weer anderen poogden onkenbaar zich te maken door zich onder den vijand te vermengen zonder ontdekt te worden. 3. Nakula en Sahadéwa hadden tegenslag doordat Karna en Yuyutsu hun strijddarkos verbrijzeld hadden. Çikandi wist geen raad, doordat zijn vaandel haken bleef, en Sātyaki sloeg de angst om het hart. Prins Dhr̥ṣṭadyumna wist geen raad, en vluchtte in het wilde weg met alle heldenscharen. Veel helden sneefden in den strijd; en vorsten werden onverwachts op slag gedood door Karna.

4. Yudhiṣṭhira spande zich in, terstond een tegenaanval te ontketen, tezamen met zijn troepen, en zich met inspanning van alle kracht te weren. Zijn pijlen, twintig

duizend wel, verpletterden den vijand die op stapels lag; zij stortten zich maar steeds weer op hen af en beukten ze. Zijn krijgsgeschreeuw stiet Bhīma uit, terwijl hij het luchtruim met zijn pijlen vulde; met hem hield Arjuna gelijken tred. Rotsblokken vlogen op, vier koṭi's wel; terwijl zijn vele kletterende pijlen zich tot een berg opstapelden. 5. Vorst Karna werd tot staan gebracht; zoo ook Duryodhana, getroffen door een pijl, maar toegegeven moet, dat zij zich dapper hielden. Al knarsend kwam de strijddarkar van Arjuna te staan vlak tegenover die van Karna, zoo dat ze elkaar te zien bekwamen. En al de heldenstrijders stonden hun man in het gevecht, zoodat tweekampen zich ontwikkelden. En de soldaten vochten ¹⁾ aan den voet der bergen, weer anderen in de wouden, de ravijnen en de beddingen der stroomen.

6. Nu worde dan verhaald van Karna's strijd met Arjuna al op de strijddarkarssen, met Krēṣṇa en Čalya als de wagenmenners. Zij leken allebei bezeten door Rudra; verglansend en schitterend, nog des te meer tot flikkering gebracht door wapenen, die schurend langs elkander vlogen, zoodat er vonkenregens wegspatten. Als of zij voor een oogenblik verdwenen waren met de wereld, zóó streden zij hun tweegevecht. 7. Hun beider strijd was ongemeen gevaarlijk en in hooge mate angstaanjagend, zeer boven-

menschelijk en vreesverwekkend. Het luchtruim was geheel gevuld met pijlen, de zon verduisterde en leek te dwalen, toen zij zich verwijderde naar het Westen. De goden keken toe; met luid gedruisch moesten ze vluchten voor de wapenen, naar alle kanten in verwarring. De goddelijke ziener Nārada, die als een zwaluw vloog, werd zeer bevreesd; zijn muts van boom-schors raakte los en werd hem van het hoofd geslagen.

8. Door tooverspreuken riep vorst Karna een vreeselijken wind tevoorschijn, die snel was, wervelend en daverend. De pijlen werden weggevaagd en meegesleurd, met snelheid weggeslingerd, meegesleept, in massa door elkaar gekronkeld, en vielen in de zee. Het water van den oceaan geraakte aan het borrelen alsof het werd gekookt, zoodat de visschen stierven, uitgeroeid. Anantabhogā, vorst der slangen, werd opgeschrikt door de hitte van het water ten gevolge van de pijlen. 9. Maar beide strijders waren woedend dat hun afgeschoten pijlen al hun kracht verloren. Immers, helaas! bij het samentreffen misten ze elkaar of werden allebei versplinterd. Standvastig zette Karna toen de tanden op elkaar en nam zijn pijlen van onberispelijke kracht. De boog, dien hij met onverdeelde aandacht spande, was Sang Hyang Wijayadhanu en geen ander.

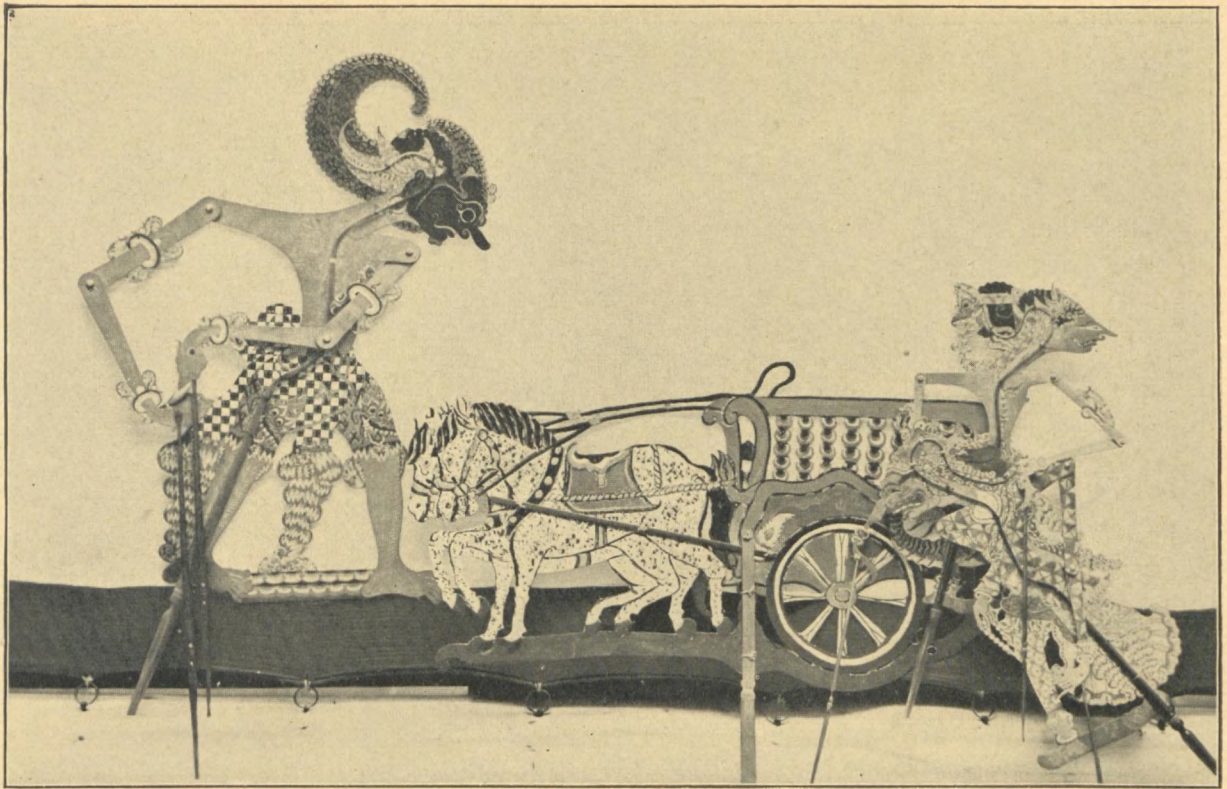
ZANG XXXI.

1. Zoodra vorst Karna den overwinningsboog ter hand genomen had, vlogen onfeilbare pijlen onophoudelijk in onafgebroken stroom, en overstelpend dicht op elkaar, van Karna's boog als was het een snelle waterval. 2. Meer dan verschrikkelijke pijlen kwamen tevoorschijn in verschillende gedaanten, volledig: nārāca, bhallaçara, kangka, warāhakarna, kṣurapra, sāyaka, ook vuur en Bhṛgu-pijlen; voorts rotsgevaarten, slangenpijlen en nog windpijlen; 3. behalve dat de uiterst vreeselijke spoken, hoofden, rompen, armen, voeten en andere lichaamsdeelen, in het bij-

1) Lees *pékāprang* i.p.v. *pékāmrang*.

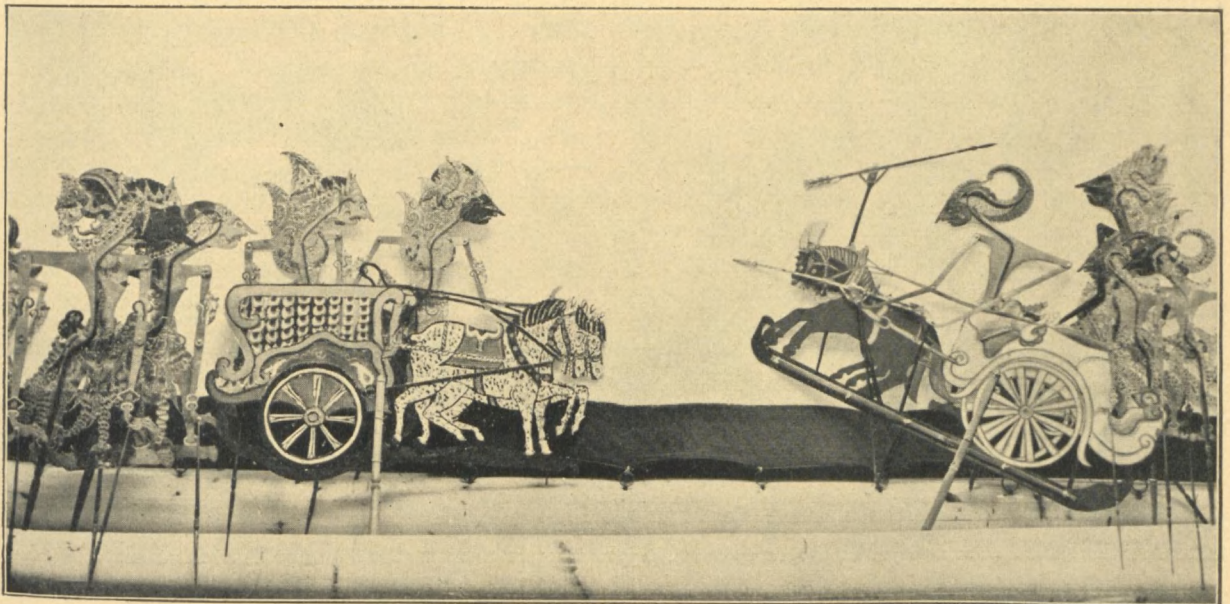
zonder daemons, duivels met wapens en in Kāla's vorm. Ze spuwden schroeïend vuur, ze vraten lijken, dronken het bloed. 4. Steeds werd het voller en opeens vielen ze in scharen aan onder het zwaaien van hun pieken. Verwoed verslonden zij de menschen, vermeesterden hen plotseling, vermaalden puike wapenen tusschen hun tanden. Weer anderen vlogen door de lucht die heelemaal gevuld was, door lichte kleur opvallend, in dichte drommen. Ze vochten zonder aanzien des persoons, ze weken af van hun gebied en zetten goden na.

5. Maar Arjuna greep naar een pijl met goddelijke kracht, brahmāstra, die het ver-

Wayang-opstelling van Z. H. Pakoe Alam VII.

Zang XX, blz. 39. — Bhima deelt aan Drona den dood van Aśwatthama mede.

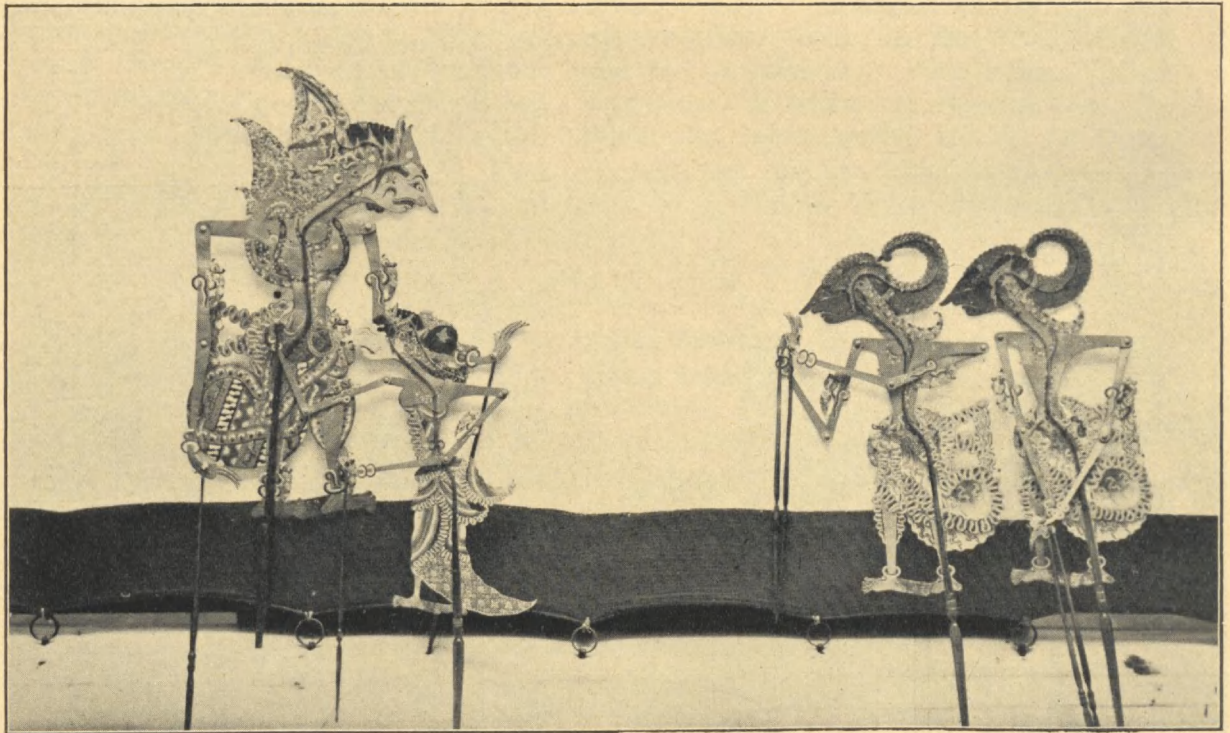
Wayang-opstelling van Z. H. Pakoe Alam VII.

Zang XXXI, vers 16, blz. 53. — Strijd tusschen Arjuna en Karna.

Balische teekening in het bezit van het Kon. Bat. Gen.

Zang XXXI, vs. 24: „..... nu is de beurt aan mij, kijk, je gaat dood”.

Wajang-opstelling van Z.H. Pakoe Alam VII.

Zang XXXVI — XXXVII, blz. 58/9. — Nakula's bede aan Çalya en de droefheid van Satyawati.

mogen had, voortreffelijke pijlen af te weren. En Krēṣṇa gaf hem het bevel, zich zeer te haasten, want het gillen van de zienerscharen in de lucht was oorverdovend. 6. Meteen schoot Arjuna zijn machtige pijlen af, bij duizend' en tienduizenden. Die slaagden in het vernietigen der wangedochten door ze te verdeelen, op te slorpen. Verbrijzeld werden ze en gebroken, vermolmd, maar waren niet bevreesd en grepen in het wilde naar lijken. In dichte drommen vielen ze aan, ze klaptten, gonsden, sloegen. 7. Verwonderd spande Arjuna zich eindelijk ten tweeden male in. Toen kwam een pijl van goddelijken glans tevoorschijn, uit giftig vuur bestaand, en vlamde het allerwegen op; de spoken werden in een rooden gloed gezet en vluchtten angstig heen. Tot asch verbrand kwamen ze weer tevoorschijn, maar sloegen op de vlucht, en werden nagezet, zoodat niets overbleef.

8. Toen bleek, dat het ten einde liep met wereld en Sumēru, want vuur ging naar verscheiden plaatsen, die ontoegankelijk en moeilijk te bereiken waren. Hemel en aarde werden overstelp, verbrand. Dit maakte dat de rēṣischaren gilden om de strijders toe te roepen: 9. „Hé Arjuna en Karṇa, gij beiden, maakt uw pijlen krachteloos. Het blijkt dat de wereld zal vernietigd worden door ulieden wanneer gij zoo voortgaat. Čiwa zal zeker toornig op u zijn. Gij moest u liever van listen maar bedienen!” 10. Zoo spraken de rēṣi's, terwijl ze een bloemenregen neder deden dalen. Het tweetal kwam tot rust en deed zijn best, de pijlen krachteloos te maken. Meteen omklemden ze met kracht hun overscherpe pijlen. Ze waren even vaardig bij het pogen om elkaar te treffen en werden nooit in 't nauw gebracht.

11. Vorst Krēṣṇa en vorst Čalya waren volleerde wagenmenners. Snel wisselden ze een verwoeden blik; als dansers zwaaiden ze met de armen en tegelijk draaiden de

wagens. En bovendien vingen de paarden aan, elkaar te bijten bij de ontmoeting en hinnikten. De wagens gingen achteruit, onafgebroken draaiend, terwijl de zijden schampten. 12. Een aardbeving ontstond; de aarde werd gespleten door de wagenbakken. De bergen werden stukgescheurd en stortten neer, de zee werd mede heen en weer geschud en zwaar beroerd door het samentreffen van de opperwapenen.

Dit werd nog erger door het verschijnen van een verschrikkelijk grooten slang, 13. die op de heele wereld was bekend als Ardhawalika ¹⁾ en niet anders. Hij ²⁾ voelde zich genoopt om mee te strijden aan den kant van Karṇa, daar hij van ouds op Arjuna vertoornd was. Derhalve nam hij spoedig plaats in Karṇa's pijl. 14. Vorst Karṇa ging zóó in zijn woestheid op, dat hij hem niet had aan zien komen. Standvastig legde hij zijn besten pijl aan die juist aan het vlammen was, de kern van „Overwinningsboog”, het puik van alle wapenen. De hals van Arjuna, daar was hij op gericht, met algeheele aandacht. 15. Vorst Čalya ³⁾ maakte hem toen juist opmerkzaam: „Je doet verkeerd; je schiet wel wat te hoog, zoodat je pijl zijn uitwerking zal missen.” Zoo sprak hij; Karṇa gaf hem snel ten antwoord: „Wel neen, het is niet verkeerd, kijk maar, zoo gaat hij zeker dood.”

16. Zoo sprak vorst Karṇa, en Krēṣṇa werd behoedzaam. Hij gaf den wagen een benedenwaartschen stoot; die zakte een elleboog in den grond en kwam tot stilstand. Juist toen trof het goddelijke wapen, en raakte den kroon van Arjuna, die verbrijzeld weggeslingerd werd. 17. Vorst Arjuna ontstak in gramschap en siste van woede. Meteen bond hij zijn haar weer op, dat in de war geraakt was door het voortreffelijke wapen; met den witzijden haarband was het al weer opgebonden. Vervolgens deed hij al zijn best, een weergaloozen boog te spannen.

1) Zie voor deze episode ook Hazeu in Bijdr. Kon. Inst. 49, 1898, 175-204: De Nāga Arddhawalika bij de Javanen.

2) De slang hier mannelijk gedacht als bij de Hindu's.

3) In „Het Verraad van Čalya in het Bhārata-Yuddha”, T.B.G. LXXII, 1932, pag. 596-617 onderwerpt (Prof.) Dr. J. Gonda de volgende episode aan een vergelijkend onderzoek.

18. Maar Karna was geërgerd, toen hem de slang toesprak: „Zeg Karna, leg je pijl weer aan, en haast je niet. Zooeven was ik meegekomen, maar het is door u mislukt. Maar nu moet je me niet verkeerd behandelen.” 19. Zoo sprak de slang en deed zijn best, te melden hoe hij heette. Maar Karna sprak hem vol verachting toe en gaf hem order, heen te gaan: „Ach wat jij, ga weg en doe zooals je wilt met je vijand; het is mij nog nooit gebeurd dat ik om hulp vroeg terwijl ik aan het strijden was.” 20. Zoo sprak Karna; snel vluchtte de angstwekkend groote slang. In woede sperde hij zijn vreeselijken bek wijd open en was verschrikkelijk. Hij wilde Arjuna opeten, en gierde rechtstreeks op hem af. Zijn tong was blauw-groen als saffier, en vlammend was het gif. 21. Prins Arjuna beseftte dat zijn vijand Ardawalika en geen ander was. Ook had Kršna hem nog gelast om op te passen. Toen werd den slang de kop van het lijf gescheiden door een pijl, zoodat hij stierf. Het lichaam, stukgereten door den pijl, leek op een berg die viel; verschrikkelijk.

22. Voorwaarts trok Arjuna en legde andermaal zijn boog weer aan. Toen hij

zijn pijl afschoot, had hij geluk. De spaken van den wagen van vorst Karna werden verbrijzeld, en de pooten van de paarden werden afgeschoten. Dit feit was namelijk een gevolg van een vervloeking, vroeger uitgesproken. 23. Vorst Karna trok zich niet terug, maar greep zijn boog al hijgend in de hand. Prins Arjuna vreesde met schrik, dat hem een pijl ten tweeden male treffen zou. Hij rukte grimmig voorwaarts, den boog, waarover hij de mantra's had gepreveld, in de vuist geklemd. Het goddelijke wapen Paçupati had hij in de hand, dat met een tooverspreuk gewijd was. 24. Vertoornsd ging Arjuna vorst Karna smaden: „Ach jij, nietswaardige daemon, viezik, kijk dit wapen nu eens aan. Berust maar in je lot, nu is de beurt aan mij, kijk, je gaat dood. Als je bang bent voor den dood, maak dan maar ijlings een sēmbah, vooruit!” 25. Zoo sprak hij onder het aanleggen van een vlammen pijl. Karna deed zijn best, zijn aandacht saâm te trekken op zijn tooverkrachtigen pijl. Terwijl hij aan het bidden was, werd hij in den hals getroffen en zeeg achterover neer. Onwrikbaar met een wrokkend hart viel hij als echte held daar in zijn strijddaros.

ZANG XXXII.

1. Bij Karna's dood week het leger van de Kaurawa's ontzet terug. Nagezet en achtervolgd verdwenen ze in de wouden en daalden angstig af in de ravijnen en de beddingen van de rivieren. Het ging gepaard met een aardbeving; wolken verspreidden zich overal en het regende allerwegen bloed. De glans leek op een liggend lijk, en het onweer dreunde als ware het gewezen. 2. Zoo ging het met hem, die in den strijd gesneuveld was; wég was hij met al zijne bekoorlijkheid. Zijn tanden zijn met de çrīdānta-bloemen in een wedijver, en weg is het zwart der halfgeloken oogen. Bleek en verheven wordt het aangezicht; van glans beroofd en gapende vertoont de zware wonde zich. Alleen de helden-in-den-strijd vermeten zich, het

tot het einde vol te houden op het strijdtooneel. 3. Het leek wel of de zon zachtken liefkoosde den gevallen zoon. Daarom was rood het lichaam van den Zonnegod, bezoedeld met het bloed van zijnen zoon. De roode wolken zouden het bebloede draagkleed zijn, zeiden de menschen. Een wolk, die ver verwijderd was, scheidde zich af, en men vergeleek die toen met hem, die indertijd was weggevlucht. 4. Bij Karna's dood schenen de liefelijke wolken mee te willen sterven. Ze maakten zich gereed den dood te vinden en beweend te worden door het gebulder van de zee. Die wolken wekten den indruk genotvol paard te rijden in een snellen gang. Van tijd tot tijd werden ze door bliksems doorkliefd, en hun die het zagen, ging het door merg en been, hun hart verslapte.

ZANG XXXIII.

1. Om kort te gaan : na Karṇa's dood dolven de Kaurawa's het onderspit. Ze werden neergeveld, verstrooid, als in een bosch de dieren worden uiteengejaagd, verschroeid door Arjuna als door een vuur. Ze waren bijna verdelgd, en allen zouden weggedreven en overwonnen zijn, als ze waren nagezet tot in het kampement. De Kaurawa's zouden zijn uitgeroeid, wanneer de zon niet was ondergegaan, die als het ware medelijden had met hen die in verwarring vluchtten. 2. Alle troepen keerden weer naar hun kwartier, al jammerend, en wisten het zich maar niet geriefelijk te maken, door dat hun vrienden en familieleden, hun oudere en hun jongere broers gesneuveld waren ; derhalve waren zij verschrikt, beangst. Ze koesterden het plan, zich te verschuilen in de bergen en de wouden, en heimelijk uit vrees te vluchten. Maar wat hen nog weerhield van het vlieden was de omstandigheid, dat vorst Duryodhana nog niet gesneuveld was. 3. Duryodhana was evenwel de eerste, die den moed had laten zinken ; hij stond op het punt, den strijd maar op te geven. Want zij, op wie hij al zijn hoop gevestigd had als bond-

genoot, waren gesneuveld en gebroken : Bhiṣma, Droṇa, Jayadratha, Karṇa en Bhūriṣrawas waren vernietigd en gestorven. Gedaan was het met verwanten en familieleden, die de oogen hadden moeten sluiten ; slechts weinigen die over waren, niet eens een kwart.

4. Derhalve sprak Duryodhana tot zijnen pathi Çakuni, die onafscheidelijk dicht bij hem was : „Welke tactiek zal ons het best bekomen, vader, om ons ten goede te behoeden ? Bezin u op bedrog in 't vechten om de vijanden te doden ; koester geen valsche schaamte. Het zal ons lot zijn om verdelgd te worden wanneer wij onverschillig blijven en niet om zien naar een listige tactiek. 5. Wanneer wij hen toch openlijk aantasten moeten in den strijd, dan zou het heel jammer zijn, wanneer nog één van ons zou moeten sterven. U moest nu maar heengaan en een middel zoeken dat ons baten kan. Gebruik misleiding en bedrog, al wat hun ondergang bewerken kan. Denk aan het geval eertijds met het lakhuis, en hoe zij in de bosschen zich verstaken toen wij hen met het dobbelen bestreden hadden”.

ZANG XXXIV.

1. Zoo sprak Duryodhana, en Çakuni gaf kalm en met eerbied ten antwoord : „Houdt mij ten goede wat des vorsten dienaar zegt ; ik zal uw woorden niet weerstreven. Ja zeker, als wij maar iets wisten te verzinnen, geheimen van bedrog en list toe konden passen ! Ook is het reeds te krap, te laat, o Vorst, wanneer ge hun verwoeden aanval niet tegemoet treedt in den strijd. 2. Daar is immers vorst Çalya nog, een goede bondgenoot voor u, een steun-in-den-strijd. Hij is een onbaatzuchtig vorst, dapper en vol kracht, voorspoedig, heeft zich beroemd gemaakt en wordt geprezen in de drie werelden. Welk vijand sneeft niet door hem bij de ontmoeting in den strijd ! Het komt er slechts op aan, in hoever hij ons liefheeft dan wel geen sympathie

heeft jegens ons, en dat is zeker lastig om te weet te komen. 3. Maar kennelijk is hecht zijn sympathie voor u ; aan het volgende kunt gij het toetsen : Wie heeft als hij tot Nakula die tot uw vijanden behoort, eene verhouding als oom ? Toch is zijn hart niet omgedraaid om zich van u af te scheiden ¹⁾ en over te lopen. De moeilijkheid is slechts hierin gelegen, dat hij zijn leven geeft aan de vijf Pāṇḍawa's. 4. Daarom moet gij hem smeecken om erbarming, hem als het ware dwingen en bewerken met uw tranen ; ook moet gij hem verzoeken, eerlijk in den strijd te zijn. Blinde gehoorzaamheid als voor de goden moet gij koesteren voor de voorwaarden

¹⁾ Lees *malih-maliha saha* (van *sah* + conjunctief suffix).

die hij stellen mocht om het leger aan te voeren, immers hij is een toevlucht en een steun voor hen die strijden. Stellig zult gij, o vorst, den vijand overwinnen, wanneer zijn volle sympathie u toebehoort. Immers hij is ten volle Rudra's incarnatie, krachtig en energiek, vol mededoogen met de toevluchtlozen".

5. Zoo luidde Çakuni's advies; Duryodhana keurde het goed, ging er gretig op in. Toen ging Duryodhana naar Çalya toe en sprak beleefd tot hem: „Vader, ach, wil mij uw zoon roemruchtig maken; stel mij uw leeuwenmoed ten dienste. Gij moet der troepen opperbevelhebber zijn om mijne vijanden te dooden".

ZANG XXXV.

1. Talrijk waren de woorden van Duryodhana, die koning Çalya vol eerbied om ontferming smeekte. Maar deze gaf voorzichtig hem ten antwoord: „Niet zoo, mijn vorstelijke heer! Hoe zou ik, dwaas, een toevlucht kunnen vormen in den strijd? Ik ben immers ontbloot van kracht, nietig van macht, en heb te weinig invloed! 2. Ik zal desnoods mijn leven inzetten, wanneer gij mijne hoogst eerbiedige woorden aangenomen hebt: gij moet u namelijk verstaan met gene vorsten, Pāṇḍu's zonen, dan zult gij zeker voorspoed vinden, terwijl het geluk dan duurzaam is. 3. Wanneer zij echter weigeren, dan kunt gij op mij rekenen, dan hoeft ge mij niet bij te staan om hen te dooden in den strijd. Al zochten zij zich te verbergen en namen tot Çiwa de wijk, dan zou ik ze wel vinden en wel grijpen en dan stierven ze!" 4. Zoo sprak vorst Çalya, en beleefd gaf hem Duryodhana ten antwoord: „Al wat gij zegt is juist, o vorst. Maar het is nu wel erg laat; het ware beter, als dit eerder was bedacht. Denk toch aan het verdriet van hen, die hun verwanten hebben zien sneuvelen".

5. Zoo spraken die twee vorsten, die elkander trachtten te overtuigen. De zoon van Droṇa, Aṣwatthāmā, sprak ten slotte, rood van kwaadheid: „Hoor nu toch die partijdigheid van koning Çalya! Hij moet en zal sympathiseeren met die schoften van een Pāṇḍawa's, onze opgeblazen vijanden. 6. Kijk maar hoe Arjuna volstrekt den dood had moeten vinden gisteren door toedoen van vorst Karṇa, daar hij reeds zuiver had gemikt. Maar Çalya, toen zijn wagenmenner, die hinderde hem door te twijfelen.

Toen bukte Arjuna, en het schot was mis, daar Arjuna den wenk begrepen had. 7. Kortom, hij zal zijn sympathie den vijanden van onzen vorst steeds blijven schenken. Het spreekt ook van zelf: hij is toch oom van Nakula! Het was wel zoo goed, als hij maar heelemaal en duidelijk overgelopen was; hij is toch in gedragingen een vijand terwijl hij bondgenoot is!"

8. Zoo sprak Aṣwatthāmā; vorst Çalya rees omhoog. Hij was zoo woedend, dat hij wel in had willen hakken op hem, die hem met woorden aangevallen had. „Foei, schaam je toch, brahmanenzoon, hoe durf je je zoo te vermeten?! Ik zie, dat ik je zeker dood zal maken. 9. Hoe zou de sympathie van Çalya met den vorst van Hāstina niet zuiver zijn? Het is voor mij niet moeilijk om hem in den strijd te laten winnen. Maar wat ik op het oog heb is de duurzaamheid van zijn geluk. En zou ik waarlijk nog een ridder zijn, wanneer ik het zwijgen deed tot dezen stand van zaken? 10. Jij schreeuwt nu wel heel hard en gispt mijn welgemeende woorden, alsof je heusch een dappere bent, dat je zoo'n praatjes hebt. Pas jij maar op, want met mijn wapen zal ik je vernietigen. Als je bevreesd bent voor den dood, werp je dan maar aan mijn schoeisel".

11. „Foei, Çalya, sla me maar, en wijk niet terug. Ik ben erg blij je vaardigheid te zien. Nu komt een einde aan jouw leven, waarin je zwelgde in de zonde. Ver afschuw wordt je ziel in de Yamaloka door mijn toedoen. 12. Wanneer Duryodhana nog eenigen prijs stelt op jou, dan ga ik weg, om niet te zien, hoe jij ten strijd oprukt. Ik

verafschuw het, den dood te zien van een nietswaardig zwakkeling. Het zal mij toch gelukken, mijnen vorst de overwinning te bezorgen !"

13. Zoo sprak Aṣwatthāmā ; ze waren beiden woedend in hun ruzie. Ze waren uiterst dapper, allebei, zoodat men zei, dat ze den vorm van Rudra hadden aangenomen. En inderdaad verdween hun eigen lichaamsvorm en namen ze Rudra's ge-

stalte aan. Het was alsof ze de drie werelden verzengen wilden en vernietigen. 14. In de vergadering ontstond toen een verward rumoer, een daverend gedruisch. Ze vatten smekend de twee twistenden om hunne voeten. Duryodhana hield ze met aandrang tegen en bond hun op het hart, om vriendelijk te zijn. Toen beiden weer tot rust gekomen waren, ging Aṣwatthāmā heen.

ZANG XXXVI.

1. Zoo was nu vastgesteld en uitgemaakt, dat Çalya opperbevelhebber zou zijn. Men had ervoor geijverd, dat Çalya werd gezalfd, zoodat het onafwendbaar was. Het bericht verspreidde zich en kwam ter oore aan de Pāṇḍawa's. Zonder verwijl verzamelden die zich om te overleggen, hoe of zij hem bestrijden zouden. 2. Van koning Krēṣṇa was de list afkomstig, om Nakula te sturen, die er dan heen zou gaan en zich zou vergewissen van wat besloten was ten aanzien van vorst Çalya. Om kort te gaan, hij was vertrokken ; we keeren weer met het verhaal tot vorst Çalya. Die werd met eerbetuigingen als overstroomd, bestaande uit hemelvoorwerpen ; al wat hij wilde werd verwezenlijkt. 3. Aan alle kanten klonken heilgebeden, en in het bijzonder werd met luid rumoer op de kinkhoorns geblazen. De priesters en aṣṭāsani stonden tezamen op om heilgebeden uit te spreken voor zijne overwinning. De onberispelijke ceremoniën van eerbetoon waren alle volbracht ; de nacht was reeds ver voortgeschreden. De helden keerden terug naar hun bivak, en poogden het oog te sluiten, maar dat was lastig en onwillig.

4. Maar Çalya zuchtte op zijn gang terug, diep peinzende. Hij was bezorgd dat hij nu met de Pāṇḍawa's moest strijden, want Nakula was als een kind des huizes ; dat maakte hem benard, zijn toegenegenheid voor dat naë familielid.

5. Hij kwam in de vergaderzaal der helden, een zaal die aan een kratonzaal gelijk was. Hoewel oorspronkelijk een open vlakte, bekoorde zij toch door hare gebouwen, in aller ijl daar opgetrokken.

Een haag van levend groen was de ommuring ; de deur met een hoog dak was als een hooge poort. De groote ¹⁾ audientieplaats werd nagebootst door de inrichting van de bivakken. 6. De boomen in de stad verscholen zich in de omwikkeling van eenen lichten mist. De djatiboom, die den waringin moest vervangen, had medelijden met oudere en jongere broeders in den vorm van katang-katang-gras. Nog des te minder kwamen ze daardoor in aanraking met de liefelijkheid der haremvrouwen. (?) Het was alsof die boomen met hun droge hart naar vrucht verlangden ; zoo is hun aard (?). 7. Het gyang-gyang-gras was nog niet heelemaal verdwenen van het erf, maar slap, getroffen door den wind. Het zag er uit als bijna dood door hevig lijden ; de sprietten wenkten tegen elkaar met hunne wimpels. De tèrong-bloem was geurig en zou het hart van een verliefde nog wel verkwikken kunnen. Maar daar was toch geen middel voor, doordat de cucur steeds maar weende. 8. De inrichting was zoo, dat men zich kon verbeelden, hoe het heele Madra-hof zich had verplaatst. Immers alle grooten waren weder bij elkaar en ook de haremvrouwen. Het verschil was dit, dat het vol was met wapenen, gelijk een zee bij vloed op alle plaatsen overstrooming doet ontstaan. De gamēlan's en gong's weerklonken heviger nog dan het klotsen van de golven.

9. Kortom, toen hij was thuisgekomen, gingen de begeleiders weer terug. De koning met zijn dienaar, drager van de sirihdoos, ging zijn vertrekken binnen. Hij werd verwelkomd door zijn gemalin : de dienaressen kwamen naderbij. Zij wieschen hem de voeten en gaven schoone kleeren met de spijzen die al waren klaargemaakt. 10. Maar al die lekkernijen konden hem maar niet bekoren ; hij kon maar aan niets anders denken dan aan het feit, dat

1) Lees gōng i.p.v. jōng.

hij (tegen zijn zin) zijn vijand zou moeten verdelen en vernietigen.

Toen schrok hij op de komst van Nakula, die onverwachts zijn voeten kwam omvatten. Een lievelingspatih van vorst Çalya was het, die hem had aangediend. 11. Toen sprak de aangekomene: „Vorst, sla mijn eerbetuiging gade; ik ben krachteloos en niets kan mij meer schelen; ik wilde sterven op het hooren van het bericht dat gij wilt ¹⁾ strijden met de Pāṇḍawa's. Immers gij zijt nu opperbevelhebber, o vorst, zoo zegt de triomfante massa. 12. Nu heb ik mij vast voorgenomen om te sterven aan uw voeten, want als ik mij in het openbaar vermeet met u te strijden, dan maak ik mij aan een zeer groote zonde schuldig, die als gebrek aan eerbied jegens den leeraar wordt gebrandmerkt. Komaan, steek dus uw dolk in mijnen hals”.

13. „Ach jongen, ik weet geen raad op het hooren van jouw woorden. Waarom zou ik met jou geen medelijden hebben? De diepte mijner liefde is als van de zee. En Kurupati heeft nu eenmaal zoo gewild; hij dwong me met zijn tranen. Dit heeft gemaakt, dat ik ongelukkig ben, en word gekweld, doordat ik niet ben opgewassen (tegen dergelijken aandrang). 14. En daarenboven overstelpt hij me nadrukkelijk met lofbetuigingen, geschenken. Ik voel mij daardoor aangetrokken, word zelfs door groote vreugde overstroomd. Ik ware kennelijk slecht en laag indien ik weigerde, de zijde koos van de ondankbaren. Ik sterf nog liever in den strijd dan dat men mij een ongemeen slecht mensch zou noemen. 15. Daarom zal ik mijn kracht aan Kurupati terbeschikking stellen. Mijn leven sta ik af

aan jou, mijn lieveling, aanvaard dat maar. Dat vorst Yudhiṣṭhira met mij zal strijden, slechts dat is mijn verzoek, met sang hyang pustaka als wapen — dat is mijn stervensweg. 16. Dat het met mij zoo is gesteld, dat komt doordat ik onaantastbaar in den strijd ben, door groote gunst van Rudra, uiterst ondenkbaar en onmeetbaar. Van alle mogelijke wapens de vereende kracht, waarmee men yakṣa's zelfs en asura's heeft kunnen dooden, die blijkt slechts machteloos te zijn, wanneer ze afgeschoten worden tegen mijn niet te kwetsen borst. 17. En je moet weten hoe Bhaṭāra Guru mij beloofd heeft dat mijn dood slechts kan veroorzaakt worden door een mensch, die zich geheel wijdt aan de wetenschap en sterk is in de leer, en die gehecht is aan geloften en gebeden, die dapper is met als zijn zwaard het boek, waarmee hij doodt zijn zes inwendige vijanden ²⁾. Die zal voor mij aanleiding zijn te sterven en terug te gaan naar Rudra's hemel. 18. Ik heb je niets meer te vertellen, jongen, keer daarom maar terug. Wat ik je meegedeeld heb, moet je onderweg maar goed beschermen en bedekken”. Zoo sprak vorst Çalya; prins Nakula bleef weigeren, maar moest wel (weggaan).

Om kort te gaan, prins Nakula ging terug, zooals ze hadden afgesproken, maar was bedroefd en weende steeds. 19. Van zijn terugkeer worde niet gesproken; daar was hij al weer thuis gekomen bij de zijnen. Al wat vorst Çalya hem gezegd had, bracht hij over aan Yudhiṣṭhira. Krēṣṇa en Arjuna, die waren zeer verheugd; zij hadden in hun hart niets meer te twijfelen, daar het goed gedijen van de overwinning reeds stevig in hun handen lag.

ZANG XXXVII.

1. Toen Nakula was heengegaan, bleef Çalya achter, aan doffe smart ten prooi, vol diep verdriet en met verpletterd innerlijk. Hij trachtte de vorstin in haar weekheid te troosten, daar zij bedroefd was en onrustig, zuchtend en krachteloos. Zij voelde zich benard, niet daar zij bang was voor

den dood, wanneer de koning eens mocht sneuvelen, doch slechts wijl zij volop genoot en nog geenszins verzadigd was van liefde wederkeurig; dit deed haar tranen vloeien. 2. Hoe zou het hart van een verliefde niet worden aangedaan en medelijden koesteren, wanneer hij zag, hoezeer be-

1) Lees mahyun i.p.v. mahyan.

1) Te weten begeerte, toorn, hebzucht, overmoed, dwaling en nijd.

droefd zij was en hoe bekoorlijk? De wolk zou worden opgelost tot regen, overal verbreid, verdeeld in kleine stukjes, uit droefenis om hare losgeraakte haarwring. De kidang, die voornemens was het bosch binnen te gaan, zou stellig weder opschorten zijn plan, bezorgd voor haar bedroefde blikken. Hoe zou een hommel durven gonzen, wanneer hij haar stem hoorde, die het hart ontroert en pijnlijk snijdt? 3. En welke paṇḍan-bloem zou niet worden aangetast door smart op het zien van hare kuit, die als bliksemstralen schitterden? De jonge bladeren van den açoka werden slap en voelden zich bezwaard bij het verlangend denken aan haar schoone middel, onbedekt. Vermoeid omkronkelde de gadungspruit de lucht, verliefd op het zien, hoe zij daar zat, leunende op haar arm. Het buitenste omhulsel van de ivoorkokosnoot zou stellig ten ontijde droog geworden zijn, als het verwijderd was van hare borsten, na gehoord te hebben, dat (deze zóó volrond waren, dat) een gleuf ertusschen op te merken was. 4. De zoogenaamde maan-onderhet-kleed, (zóó waren de borsten) omdat ze zoo verrukkelijk glansden en schitterden. Vorst Çalya handelde gelijk de maansteen ¹⁾ in zijn uitingen van liefkoozing, zijn parelen van liefelijke woorden. Hij, die te troosten poogde, moest wel meeweenen; maar wat is toch de reden, dat de zaak is omgedraaid? De schoone weende onbedwingbaar, terwijl zij zich afwendde van den vorst bij zijne poging om haar te vertroosten.

5. „Zuster, waarom zijt gij uwe bezinning zoo geheel verloren en fronst vol heftigheid uw wenkbrauwen? Het heeft in het geheel geen zin, dat gij uw oorbellen verbrijzelt en uwe haarwring losmaakt, waarvan de bloemen uit elkander vliegen. Uw liefelijke blikken ²⁾ maakt ge met opzet dof, hartstochtelijk mishandelt ge uw lippen. Misschien doet uwe schoonheid onder voor die van Ratih ³⁾, dat gij u zoo ten doode ongelukkig voelt. Wat is toch mijn vergrijp, o moeder, dat ge niet spreekt tot mij? Ik heb mijn best gedaan, uw dienaar steeds te zijn in het bekoorlijke. Ik schenk u bloemen en bewaak uw schoonheid dag en nacht zonder ooit achteloos te zijn ⁴⁾. Verder zijn al uw orders steeds door mij volvoerd, zoo ook het regelen en geurig maken der versieringen van uwe haarwring. Telkens wanneer uw haarwring losgeraakt was, maakte ik ze weer in orde, met jeugdige wirāga-bloemen. 7. Hoeveel te

meer, als ik geen zorg droeg voor uw schoonheid, dan zoudt ge mij nimmer de ware liefde schenken. Geef mij een weinig van den glans van uwen lach, en richt tot mij uw blikken; ik ben bedreven in het opbeuren. Nog des te sterker bij het losgaan van het kleed, kort voor de ware handeling, daardoor kunt gij u overtuigen, dat ik bereid ben te sterven; (zóó aangenaam is het!) Begiftig met uw middel mij als gunstbewijs; voorzeker zal ik streven naar genot, zoodat ge in een roes geraakt. 8. Maar wellicht hebt ge verder geen genegenheid voor mij, wel wetende, dat ik gelijk ben aan een medelijdenwekkend dichter, die verstoken is van boeken ⁵⁾. Ik heb nog geen gedicht geleverd, en schiet te kort in de beschrijving van de liefde, geen acht slaand op wat is genotvol, en toch ben ik ronddwalend met een doek als tasch ⁶⁾, al dolend door de bergen, zonder schaamte, voortdurend zwerfend voor de schoonheid. Dat is mijn fout, vorstin, dat ik tekortschiet in het schrijven van een lied en een kunstdicht. 9. Daarom wil uw broeder sterven door naar de zee te gaan, dat zou mij aangenamer zijn, wanneer ik sterf. Ge moet mijn lijk bedekken met bloemen en jonge bladeren, de hommels moeten mij bezoeken, omarmen en beweenen. Men moet mij zetten midden in de honigzee bij het uitdragen van het lijk; ik zal mij boven water houden met (?) sâṇā-bloemen, naar alle kanten uitgespreid. Laat ik maar teruggaan naar den hemel van Kāma, opdat ik bij mijn wedergeboorte begeerd word door de schoonen”.

10. Zoo sprak de vorst, en de vorstin antwoordde aangedaan, bevend en stroef: „O koning, hierom ben ik, uw dienaar, onrustig en verdrietig, benard en radeloos. Ik vrees den dood niet, als de vorst eens kwam te sterven uit liefde voor de Pāṇḍawa's, maar heb nog niet genoeg aan het zitten bij u om u te bedienen, vanwege uw bekoorlijkheid bij het liefkoozen. 11. Hoe lang reeds heeft de strijd geduurd? Ik troost mijzelf, door concentratie der gedachten te beoefenen, om de genegenheid der godheid af te smeeken. Ik heb gehoopt hierop, dat onze koning ongedeerd zou zijn en onverlet, de overwinning in den strijd behalen. Maar na de komst van Nakula, waarop kan ik nu nog hopen? Men kan wel zeggen, dat de zaak bedorven is. Het is voor mij veel beter, dat ik eerder stierf, opdat ik u niet sterven zie”.

Zang XXXVIII.

1. Zoo sprak de koningin; zij greep een dolk, (en richtte zich dien op de borst) maar Çalya

trachtte haar te omarmen: „Ach mijn prinses Satyawatī, mijn schat, mijn ziel, wees toch bedaard

1) Candra-kānta = maan-geliefde.

2) Lees: manisniku ng mata i.p.v. manis ni kūṅg mata.

3) Lees lēwih i.p.v. lēpih.

4) Lees kulēm tak-aruruh i.p.v. kulēmta karuruh.

5) Of: niet bedreven is in het schrijven.

6) Lees midēr akasang i.p.v. midēra ka sang.

Hoe zou ik toch de waarheid hebben gezegd aan Nakula! Dat was voor mij alleen bij wijze van een vriendelijk onthaal. En bovendien, hoe zou men aan mijn leven een einde kunnen maken dat is toch wel te ongerijmd. 2. En welke daemon, titan, yakṣa is in staat mij in het strijdperk tegemoet te treden?! Laat staan een mensch, hoe zou hij mij slechts durven aankijken?! Kortom, het valt mij niet bezwaarlijk, de overwinning te behalen en de vijanden te doden. Maar wij moeten letten (of: wachten) op de beschikking van het lot; derhalve, moedertje, maak je niet ongerust; daarmee basta. 3. Als gij het goedvindt, laten wij teruggaan naar de verblijfplaats van de goden. Daar wij een sterfelijk lichaam hebben, moeten wij den dood eens ondergaan. Daar zullen wij genieten met zijn beiden van de bekoorlijkheden van het verblijf van Indra. Hoeveel te meer, als wij weer jong geworden zijn: dan zullen wij de liefde tot haar volle recht doen komen. 4. Daar er voor ons geen kans is, van elkaar te worden afgescheiden, zullen wij immer bij elkander zijn. Als gij een bloem mocht worden, lieve, dan moge ik een hommel wezen, om uw bekoorlijkheden te bezoeken. En als ge een jonge spruit mocht worden, getroffen door den wind, prinses, dan worde ik een gaḍung-rank teneinde u te omarmen. Laat ik u vergezellen op iederen gang, waarheen ook maar, bij het genieten van bekoorlijkheden, en laten wij bezongen worden in een lied en in een kunstdicht. 5. Want waar vindt men een andere juweelen vrouw, zoo schoon als gij? En gij zijt zeer ervaren in het genezen en mijn hart verfrissen om de bekoorlijkheden te beschrijven. Nu is Saraswatī verdwenen, godin der wijsheid, daar zij zich schaamde, dat zij onderdoet voor u in het begrijpen. Voorts is zij bang voor uwe liefelijkheid, wat aangaat het genot dat een voldoening schenkt aan alle eischen van een minnaar. 6. God Brahma, die bedreven was, uw liefelijkheid nog te veriningen, zou, naar ik geloof, voorzeker sterven op het zien van u, daar hij verliefd zou worden. Hoeveel te meer nog in den slaap; hoe zoudt gij geworden zijn Het wezen van wat men verlangt van eene neergedaalde Cṛī, de tastbaarheid van uw bekoring, is als de god der liefde. 7. Voor hem die niet kan slagen in het overwinnen van de bekoorlijkheden¹⁾, is uwe schoonheid het eind van alle praten. Ja zelfs een dichterkoning zou zijn folianten laten liggen. Gewis zullen de bloemen van açoka en van tañjung ontoereikend zijn wanneer men ze aaneenrijgt; de berg zal nederstorten en de zee opdrogen, wanneer men met alle geweld u daarmee vergelijken wil. 8. Om kort te gaan, hoe zou ik van u mij kunnen scheiden? En als gij zoudt

sterven, dan besluit ik ook te sterven. Maar als uw schoonheid nog bestaat, hoe zou ik dan ooit eindigen, verliefd te zijn op u? Zou het kunnen gebeuren, dat een hommel wegvloog en een bloem verliet, om naar de maan zich te begeven?"

9. Zoo sprak de vorst met liefelijke woorden: hij was bedreven in het troosten, afgewisseld met verhalen en met liedjes onder een glimlach; hij was bedreven in het opwekken. Het genot van de cohabitatie volgens de kāmantantra, het hoogst gevoel, veroorzaakt toegenegenheid. Zoo onafgebroken was zijn troosten om haar te bedaren en weer vroolijk te doen worden, waarbij hij haar in slaap probeerde te doen vallen. 10. De koningin voelde zich loom na het volvoeren van de ware handeling, slap en vermoeid en bevend. Daarenboven had zij weinig slechts geslapen, en ongemerkt wilden de oogen dichtvallen. „He, lieve hemel! ik wil niet slapen”, zoo dacht zij, omdat zij bang was, dat zij zou verlaten worden. Bewusteloos geworden, droomde zij lekker te baden in de godenrivier. 11. Maar toen zij sliep, was zij geklemd tegen zijn armen als hoofdkussen.

Daar sloeg de klok van zevenen, als om te wekken. De vorst werd wakker, wist geen raad, en dacht aan haar, die op zijn arm te slapen lag: „wanneer zij wakker wordt, dan zal zij stellig klagen en met tranen mij omarmen.” 12. Daarom trok hij voorzichtig zich een beetje terug, en maakte langzaam zijn arm weer los. Toevallig lag het kleed half onder haar, was lastig om haar heen geslagen. Derhalve sneed hij het maar door met zijn dolkmes zonder het jammer te vinden, en ging heen. De rest (van het kleed) hing naar beneden; dit maakte hij toen weer in orde om haar te bedekken. 13. Hij voelde zich belemmerd in het weggaan, was zichzelf niet meester, kwam steeds terug om haar te naderen. Zijn pruim tabak bij het sirih kauwen gaf hij haar in de hand; om zijne toegenegenheid te laten zien deed hij het boek, dat als een pop behandeld werd, aan hare borsten rusten. Dat boek had hij bevochtigd met zijn tranen, als waren dat de eigen tranen (van dat kind), dat weenend achtergebleven was. 14. En hij voorzag het ook van een liedje, een weergaav' van zijn droeve klachten. Hij dwong het kind: „zeg aan je moeder, dat je stilletjes verlaten door je vader bent. Vader is ten strijde opgetrokken, moeder, zoo zegt vader, om te streven naar de bestendigheid van het genot met u. Hij zou zich schamen als Ratih geen eerbied blijken deed voor uwe schoonheid, die als een caṇḍi is voor de verliefden.”

15. Zoo was de korte inhoud van zijn woorden, die hij op het boek had neergeschreven. Inmiddels maakte hij in orde de wirāga-bloemen, zoo ook de losgeraakte haarwrong, waarvan de bloemen, campaka's en ook mēnur's, die overal lagen verspreid, door hem weer op de juiste plaats

1) D.w.z. die niet in staat is, de bekoorlijkheden te beschrijven.

werden gebracht. Nu hare schoonheid weer geregeld was, hield zij hem als het ware in zijn weggaan tegen, dwarsboomde hem. 16. En daarenboven was de schoonheid der vorstin nog des te bovenmenselijker, ja goddelijk fijn, door het schitteren van de lamp, die als het ware haar opwachting bij haar maakte, en hare schoonheid nog vermeerderde. Dit nu verbrijzelde het hart des vorsten; van kracht beroofd werd hij gebonden door zijn liefde en medegevoel. Hij wist geen

raad, gestrikt door zijne liefde en geperst door de bekoring. 17. Ten slotte ging hij weg, al zuchtende, en keek gedurig om, al smakkend met de lippen. Hij had de schoone lief, hetgeen zijn tranen vloeien deed, die hij voortdurend moest afwisschen. Bij het gaan geleeke het wel, of hij werd tegengehouden; na elken stap, dien hij gedaan had, bleef hij staan. Hij ware niet ten strijde opgetrokken, wanneer hij niet zijn woord gestand had willen doen.

ZANG XXXIX.

1. Zoo had zich koning Çalya heimelijk en ongemerkt naar buiten begeven, was doorgelopen en tenslotte op de aloen-aloen aangekomen, waar hij zijn legerscharen vond, reeds opgesteld en lang al klaar, op hem slechts wachtende. De olifanten en de paarden stonden reeds in het gelid; het was er vol van beste wapenen, die bij de hand gehouden werden. 2. De vorsten, die hem zouden volgen, kwamen aan, om hem hun opwachting te maken, met hunne krijgers, oorlogsgereedschap en voertuigen, die reeds geregeld en heel mooi gerangschikt waren. De instrumenten van muziek, gamēlan, pauken en kinkhoorns, weergalmden onder luid rumoer, tezamen met het daverend luidruchtig roepen van de opgewonden helden.

3. Reeds eerder, bij den dood van koning Karṇa, was iedereen verschrikt; zich ongemerkt onttrekken aan den strijd, dat had men wel gewild, niet wetend, wat te doen, bevreesd en bevend. Maar nu Çalya beloofd had om het leger te beschermen, nu wilde men wel weer zich inspannen, den vijand te verdelen. 4. Vorst Çalya was verheugd te zien, dat zijn soldaten waren voorbereid, zich op te offeren. Inmiddels had hij zich gereedgemaakt: hij droeg zijn kroon, harnas en helm tot nekbescherming. Brahmanen, rēṣi's, priesters van de buddhistische gezindte en de çiwaitische, brachten hem gezamenlijk hun zegewenschen onder het gedreun. Wijwater, daarbij uitgegoten, was volmaakt gelijk aan amrēta.

ZANG XL.

1. Nadat vorst Çalya zich in bonte kleding had gestoken, trok hij te velde in zijn strijddarkos, als ware hij de Zon al op den Opgangsberg, met het geflikker van de wapenen bij wijze van diepe schittering. De dichtheid van de vaandels vormde zijn bedekking, zooals een wolk de zon bedekt; de daverende gamēlan kon vergeleken worden met den donder. De uitgestrektheid van het leger werd dan gelijkgesteld met zonnegloed, die vijanden vernietigt, zooals deze compacte duisternis tot in het niet verdwijnen doet. 2. Hij was reeds midden op het slagveld aangekomen en stelde de onaantastbare woudslagorde op. Zijn streven was daarbij gericht op het omringen van Duryodhana met krijgers en de oversten die daarbij behoorden. Het was gelijk een zee bij vloed, die zich verheft om de aarde te overstroomen, zooals bij de vernietiging der wereld. De helden die Duryodhana bewaakten waren allen kundig en onstuimig in hun felle kracht.

3. Toen het volkomen dag geworden was, kwam het leger van de Pāṇḍawa's in dichte drommen aan; ze waren alom tegenwoordig als een neergestorte hemel. De dapperen begonnen toen met kracht weerstand te bieden en met volharding op te dringen, voort te stuwen. Harmonisch gaat de strijd zijn gang; men grijpt elkander aan, stoot toe en raakt in dolle woede handgemeen; voorwaar, men deinst niet terug. Het aantal neemt bij duizend af, tienduizenden, zelfs arwuda's; men tracht zijn tegenstander des te harder neer te slaan en schrikt er niet van terug, om op elkander aan te dringen.

4. Al Kurupati's jongere broeders deden toen een uitval, wilden zoo gaarne medestrijden en zich mengen in het gedrang. Ze spanden hunne bogen vol van uitgelaatenheid, en overvielen met hun olifanten en hun wagens den vijand, dien zij overstelpten met een dichten pijlenregen. De troepen van de Pāṇḍawa's dolven het

onderspit, ze werden platgedrukt, vermoeid en krachteloos; zwaar hadden ze het te verduren. Voortgedreven trokken ze zich terug, en nagezet deinsden ze af, al wijken-de hun toevlucht zoekend aan de voeten van de Pāṇḍawa's.

5. Vol toorn deed Bhīma toen een uitval, en trachtte te herstellen wat verloren ging, door met zijn knots te zwaaien. De vijand werd vernietigd en uiteengejaagd, de strijd-karossen en de koningsolifanten werden platgeslagen en verbrijzeld. En daaren-boven deed ook Arjuna nog mee om het uitspansel te vullen door het doen samen-treffen van de pijlen, zoodat het heele luchtruim daarvan werd vervuld. Het leger was heel blij en rukte weer vol vreugde voorwaarts op het aanschouwen hoe de vijand werd verpletterd en vernietigd.

6. Het leger van de Kaurawa's was krach-teloos, wist zich geen raad, sloeg op de vlucht, en werd verpletterd en vernietigd zonder om te kijken. Ze kregen vizioenen¹⁾ van den dood van Karna, zoodat zij wenschten weg te schuilen in ontoegankelijke streken. „Ik zou blij zijn,” dachten ze, „als ik bleef leven, en kon ontsnappen aan het treffen van de wapenen.” Ze werden on-verschillig en hadden geen vertrouwen dat de vorst Çalya nog in staat zou zijn den toestand te herstellen.

7. Toen bleef vorst Çalya ongedekt al-leen, verlaten door de krijgsknechts en hun oversten. Hij was gelijk een hoofdstut bij het bezwijken van een dijk, die glad wordt weggeslingerd. Toen ving hij aan, den

stormaanval van Bhīma en Arjuna te staan en hen met woede te bestrijden. Met allerlei zeer vreeselijke wapenen verweerde hij zich tegen hen, die waren als een laaiend vuur. 8. Vorst Çalya leek in tooverkracht de mindere te zijn; bij het samentreffen bot-sten de pijlen tegen elkander op, al dwar-relend en sidderend. Daarom greep Çalya toen de rudra-roṣa-pijl, die plotseling vol-maakt was; de tooverformulen waren er reeds over uitgesproken. Bhuta's en daitya's yakṣa's, asura's kwamen tevoorschijn in groot getal en vulden het luchtruim boor-devol. Ze kwamen om de scharen van de vijanden te pakken, kauwen, buigen, met hen zich te vermengen en hen op te slokken.

9. Voorzeker zouden de soldaten van de Pāṇḍawa's tegader opgegeten zijn door het dānawa-wapen, indien niet Krēṣṇa tijdig aan de strijders had verboden, de wapens te hanteeren. Immers hun aard is deze, dat zij niet pijnigen hen die de wa-pens hebben neergelegd en zich vreedzaam gedragen. Klets boem, men geloofde het, kruiste vol eerbied²⁾ de armen over de borst en hield met neergebogen hoofd met vechten op.

10. „Als niet Yudhiṣṭhira vorst Çalya doodt, dan zal de strijd geen einde hebben, immers hoe kan de rudra-roṣa-pijl, de machtige, vernietigd worden?” zoo spra-ken nadrukkelijk de goden. Maar vorst Yudhiṣṭhira was zacht van aard, van inborst teederhartig en geneigd om te vergeven. Daarom drong Krēṣṇa smeekend bij hem aan, dat hij zou strijden³⁾.

ZANG XLI.

1. „O vorst en koning Dharmaputra, zie hoe de wereld wordt vernietigd en ten einde loopt. Uw vijand, koning Çalya, is zeer krachtig. Wie durft hem in den strijd te staan, 2. nu hij gebruik maakt van een allervreeselijkst wapen? Slechts gij alleen kunt dit vernietigen; ook hebt gij Nakula reeds uitgezonden; het ware vruchteloos wanneer ge nu uw opzet varen liet.

3. Wanneer ge met alle geweld zachtaardig zijn wilt, dan kunt ge beter U terug-trekken naar de bosschen om daar ascese te bedrijven, en voortaan het heilige vuur te onderhouden. Dat zou nog vruchtbaar zijn als overgang tot het hiernamaals! 4. Ik zou mij schamen om de wereld te zien ondergaan doordat gij niet in staat zijt ze te hoeden. Waart

1) Vertaald alsof er stond *twan twan* voor *ton ton*.

2) Lees *mabukuh* i.p.v. *mabukut*.

3) *Angasih-asih* en *apinta kāsih* worden maar eenmaal vertaald met smeekend.

gij er niet, dan zou ik zelf in dezen strijd graag leider zijn".

5. Zoo sprak Krēṣṇa; Yudhiṣṭhira schrok eensklaps op: „o Vorst, waarom zou ik niet willen, want slechts de vorst is de beschermer dezer wereld! 6. Mij hield alleen maar tegen, dat vorst Čalya eigenlijk gelijk is aan mijn vader. Nochtans, hij is te

ver gegaan in het overtreden van den dharma, en het ware slecht, wanneer ik onder die omstandigheden werkeloos bleef stilzitten". 7. Zoo sprak Yudhiṣṭhira, stond op, en trok zijn wapenrusting aan. Zijne zachtmoedigheid vlood uit de diepte van zijn hart; daarvoor kwam in de plaats een woede die oplaaide als een berg van vuur.

ZANG XLII.

1. Yudhiṣṭhira vertrok, op zijn van goud gemaakten wagen. En eensklaps vonden de helden hun bezinning weer en rukten voorwaarts vol vertrouwen. Gēṇḍing's en gong's donderden, de gubar's kletterden onder luid gejuich en roepen. De wagens, paarden, olifanten maakten geknars en luid gedaver bij hun opmarsch; het donderde met helsch geweld. 2. Talrijk en dicht opeen in het luchtruim waren de pijlen van Yudhiṣṭhira in dichte drommen. Kapotgereten, stukgemaakt, vernield werden de wagens, paarden, olifanten van het heir der Kaurawa's, dat fijngewreven werd. Maar de reuzen van pijlen waren in bestaan gebleven, verschrikkelijk en dreigend. In dichte drommen overal verspreid, vermeerderden ze nog voortdurend, kwamen te voorschijn met hun velen, al bijtende en kauwende.

3. Toen nam de toorn van vorst Yudhiṣṭhira nog toe, en schoot hij met gedonder zijn verschrikkelijke pijlen af. En Nakula, Sahadéwa, Bhīma en Arjuna schoten gezamenlijk en tegelijk hun pijlen af. Alle vorsten in leidende posities dwarrelden in dichte drommen door elkaar, als wolken die voorbij gedreven kwamen en de zon op middaghoogte overdekten.

4. Al werd hij aangevallen en omsingeld, vorst Čalya bleef gerust en onbevreesd. Hij ging niet heen, bleef op zijn stuk, hoewel hij werd getroffen door de voortreffelijke pijlen die hem overstelpten. Wie hem te na kwam, werd teruggejaagd, door reuzen-wapenen verjaagd en opgevreten, als laron's die zich storten in de vlammen

van een machtig vuur.

5. Toen drong Krēṣṇa er bij Yudhiṣṭhira op aan, dat hij zijn boek zou afschieten. Ten slotte kwam Yudhiṣṭhira weer tot bezinning, en hij was blij, dat men zijn aandacht erop vestigde. Meteen nam hij het wapen, het boek kalimahoṣadha, ter hand. De mantra's waren er reeds over uitgesproken, zoodat het tooverkrachtig was geworden; het was nu een vlammeende werpspies geworden. 6. De glans ervan, die vuur geleeke, vlamde op en deed tot asch verbranden de reuzen-pijlen in den vorm van daitya-koningen. En bovendien was de aard der vlammen mantra en samādhi, die ten slotte vuur geworden waren. Čalya wist, dat dát zijn einde was, maar was niet bang. Hij drong nog des te moediger naar voren, en blindelings schoot hij een stortvloed van voortreffelijke pijlen af, stikvol. 7. Hij paste alle listen toe als laatsten slag¹⁾, bijvoorbeeld bergen van vuur en slangenstrikken, gekronkeld en als gevlochten. Zij retten het leger der voetknechten stuk; niemand vermocht hem aan te kijken gedurende zijn verwoeden aanval, als den Doodsgod op het einde van een wereldtijdperk, die hongerig de wereld wil verslinden.

8. Hij werd toen snel getroffen door het voortreffelijke wapen, gevormd door het boek, dat aan kwam flikkeren. Het schitterde omdat het een slagwapen was van goud en van juweel, en plantte zich in 's konings borst. Het was als een regenboog die het uitspuited bloed des vorsten dronk²⁾.

1) Lees *pamahuwus* i.p.v. *pama huwus*.

2) Volgens de Javaansche voorstelling, dat een regenboog met een kop aan iedere kant het water van Javazee

en Indischen Oceaan opslurpt en dan als regen weder neer doet dalen; vergelijk Bulletin de l'Ecole Française d'Extrême Orient, tome XXXI, 1931, No. 3/4, pag. 486.

Zijn tooverkracht, verzeld van Çalya's ziel, ging terug naar de verblijfplaats van de goden.

9. De vorst bleek weer een god te worden; donder weergalmde overal. De aarde beefde en glanszuilen stonden in het lucht-

ruim onder zacht gedonder. Hoewel de zon in het zenith stond, was het toch donker, en er viel een zachte regen. Talrijk waren de goede teekenen voor hem die zijnen plicht gedaan had, bij het terugkeeren naar het hemelsche verblijf.

ZANG XLIII.

1. Er worde nu gezwogen van den dood van Koning Çalya, den held-in-den-strijd. De troepen vluchtten naar alle kanten en werden achternagezet; er was er geen, die een tegenaanval dorst te doen. Vorst Kurupati zou zich teruggetrokken hebben, maar het was al te laat; hij werd van alle kanten aangevallen. Hij wist geen raad, stelde zijn leven op het spel door woedend aan te vallen, gezamenlijk met al zijn jongere broers. 2. Zij schoten uitstekende pijlen af, zoodat de lucht er vol van was, gevuld, stikvol. Het leek, als werd de vijand weggevaagd, vernietigd zonder dat ook iets maar overbleef. Maar Arjuna weerde het af met zijn verschrikkelijken orkaanpijl Caṇḍānila. Een wervelwind voerde de pijlen weg, zoodat ze weggevaagd te gronde gingen, hun doel gansch misten. 3. De Kaurawa's werden daarover razend; ze kwamen er op inhakken met grimmige gezichten, en traden onbevreesd naar voren. Maar Bhīma, zonder zich daaraan te storen, hield stevig stand. Op hun beurt werden nu de Kaurawa's verpletterd door knots Lohita. Ze sneuvelden bij twee, bij vijf, bij tien wel tegelijk, vermorzeld en verpletterd. 4. Suyodhana was haast getroffen, maar weerde het behendig af. Hij sprong en rende weg, zoodat men hem niet

grijpen kon, ontsnapte en zocht bevreesd het leven zich te redden.

Maar Çakuni, die zeer bevreesd was, werd bij het haar gegrepen. Hij huilde en jammerde toen Bhīma hem uitschold en hem de volle portie gaf van smadende bewoordingen: 5. „Ach, kerel, zwijg, jij hond van allerslechtst, gemeenst en laagst allooi; je was nooit zat van het berokkenen van smart door listen en bedrog. De pijn, die ik jou nu op mijn beurt zal berokkenen is stellig maar gering; de dienaren van Yama pas zullen de hevigheid bepalen van jouw lijden.”

6. Zoo sprak Bhīma, en gaf een flinken schop aan Çakuni. Vermorzeld lag het lijk van ārya Çakuni, toen hij een dracht van Bhīma's knots gekregen had. Om kort te gaan, Bhīma slurpte met gretigheid zijn bloed, en had hem deerlijk toegetakeld. Hij wierp de stukken naar vijf richtingen des winds, ver weg naar alle kanten.

7. De vijand was verslagen, de lijken hadden zich als bergen opgestapeld. De bloedstroom donderde als ware hij een oceaan, zoo uitgestrekt en diep. Door het ontsnappen van Suyodhana was het werk nog niet voleindigd. Men ging het spoor na om hem op te zoeken, doch kon hem maar niet vinden, en wachtte daarom verder maar.

ZANG XLIV ¹⁾.

1. Na het ontsnappen van Duryodhana, trokken de vijf Paṇḍāwā's met het leger terug en zochten rust. Er worde nu verteld van haar, dēwī Satyawatī, aan wie de dood van Çalya in den strijd werd meegedeeld. Immers een oud, vertrouwd dienaar was het eerbiedig komen melden

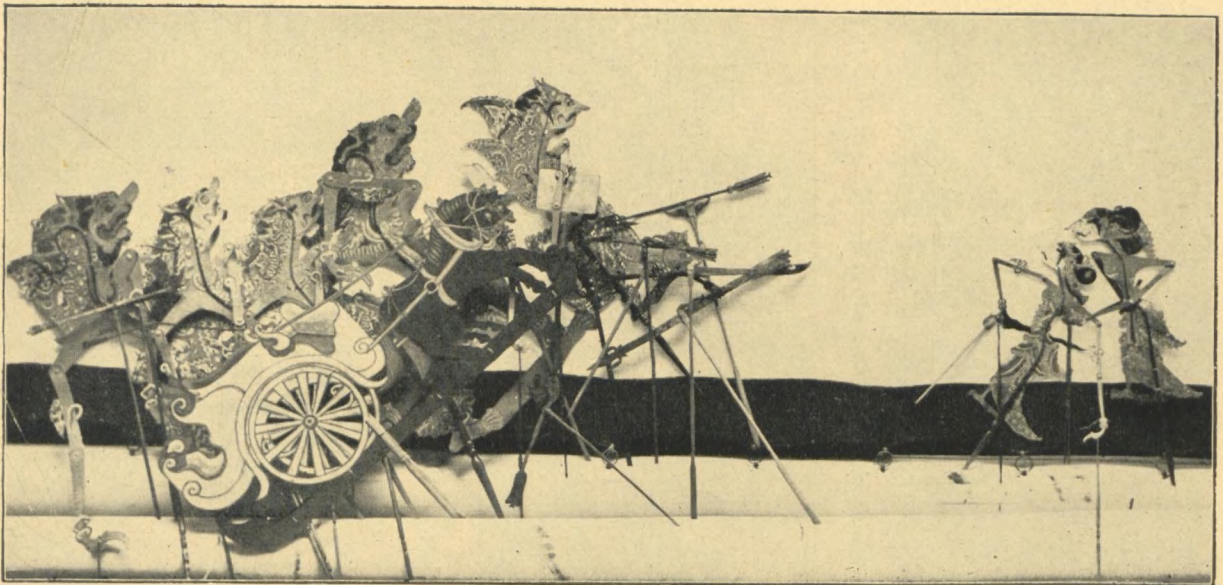
haar, geheel naar waarheid. Daar hij zich had onttrokken aan den strijd en onder lijken zich begraven had, in neergebogen houding, was hij den dood ontsnapt. 2. Beknopt was zijn verslag; onmiddellijk daarop begon de heele stad te dreunen en allen weenden luid. Dēwī Satyawatī was het onmogelijk, een woord te uiten; zij beefde door de schudding van haar smart. Ten prooi aan hevige ontroering, vermocht zij niets te zien van

¹⁾ Reeds in vertaling opgenomen in Djawa I, 1921 blz. 115-117.

Balische teekening in het bezit van het Kon. Bat Gen.

Zang XLIII, vs. 5. „Ach, kerel, zwijg, jij hond van allerslechtst, gemeent en laagst allooi !”

Wajang-opstelling van Z.H. Pakoe Alam VII.

Zang XLIV — XLV, blz. 65/6. — Zelfmoord van Satyawati bij het vinden van Çalya's lijk.

Zang XLIX, vers 3, blz. 70. — Welaan, Suyodhana zou niet doodgaan, zoo had hij gezegd, wanneer hij niet de hoofden van 5 Pandawa's had gehad als voetkussen.

Zang L, vers 11, blz. 71. — Het was Dhr̥ṣṭadyumna in de eerste plaats, die was vermoord geworden.

Zang L, vers 13, blz. 72. — Derhalve had Aṣwatthama woedend aangevallen als de neergedaalde dood.
(Teekeningen uit een Balische lontar in het bezit van het Java Instituut).

het gebeuren om haar heen, versuft door het verdriet haars harten. Bewusteloos viel zij in zwijm, onkundig van het gejammer van de minnen en het gekrijt der dienaressen. 3. Het oogenblik, dat zij in slaap gevallen was, toen was haar ziel verdwenen, zoo meende zij. Wel had zij oogenschijnlijk nog een lichaam, doch inderdaad was het ontzield, immers haar hart was meegegaan met haren koning, toen die ten strijde trok. Zooeven het vernemen van de tijding, dat de vorst gesneuveld was, had bijkans haar een plotselingen dood doen sterven, als had zij haast, hem hemelwaarts te volgen, nog zonder zich te hoeven dooden met de kris. 4. Zij kwam weer bij door de vertroosting, en maakte haar losgeraakte kain weder in orde. Heur haren waren losgeraakt, al had zij zelve ze niet losgemaakt, alsof zij haar verzochten om te volgen naar het slagveld. Den dolk, dien zielberoover, waardoor zij zich aanstonds met den geliefde kon vereenigen, hield zij steeds in de hand geklemd. Toen vertrok zij met den wagen, snel als de wind, die haar ongeduld bevredigen kon. 5. Zij stoorde zich niet aan het weenen van de gansche stad, die in hare bedrukking dringend verzocht om mede te gaan. Slechts ééne dienaress ging mee, haar lieveling, Sugandhikā geheeten.

Toen zij bijna het midden van het slagveld had bereikt, brak plotseling haar wagen, als ware het om haar gemoed te kwellen. Zich dwingende te loopen, ging zij toen wankelend te voet, al leunend op haar dienaress. 6. En daarenboven was de weg bezwaarlijk: bergen van lijken, waarvan de ruggen werden gevormd door paardenkrengen opeengestapeld. Bloed was de rivier, die, vlietend, watervallen vormend, zich stortte in ravijnen, door welke zij voortdurend waadde. Pieken en pijlen waren het grint, niet te begaan door de rotsblokken van karossenrompen. Haar weg vervolgde zij door steeds behendig hare voeten neer te zetten op de schilden, terwijl zij een gebroken piek als stok gebruikte. 7. Ach, hoe durfde de koningin de vreeselijke verschrikkingen te aanschouwen? Immers zij was gewoon, van wat haar hart behaagde, te genieten, en zich in een luisterrijke omgeving te bevinden. Maar al wat zij nu zag en hoorde, was, wat door het hart gevreesd werd en verafschuwd. En toch volvoerde zij het, vastbesloten om het lijk van koning Çalya met eigen oogen te aanschouwen. 8. Stijf, vermoeid, bevend en krachteloos waren haar voeten, die daarbij struikelden over de slappe lijken. Maar zij viel niet, hoewel zij steeds uitgleed bij het neerzetten harer voeten op de hoofden, die heen en weder schommelden. Daar zij vermoeid was, ging zij zitten om te rusten op een olifantenlijk, gelijk een platte steen met scheuren als een rots. Dáár, aan den oever van de bloedrivier, ver-

scheurd van harte, dompelde zij haar kuit in het vocht. 9. Een vaandel, dat nog in zijn standdaard stond, beschutte haar voor zonnegloed; zij zag het voor een boom aan op een bergrug; de kraaien, die luid krijschten onder elkaar, beschouwde zij als liefelijke koekoeks, die de smart verzachtten van het hart; de walgelijke lijkenstank werd door haar opgevat als bloemengeur; de adem der gewonden en de stroomen bloeds verwarde zij met zachte streeling van den wind¹⁾. 10. Ja zelfs de klotsende oceaan van bloed zag zij voor een verrukkelijke zee aan, met de wapens als eilanden, vol bonte bloemen, bestaande uit de wapperende franjes van de vlaggen; visschen waren dan de blinkende sipi-siping's, Moluksche krabben de buikbanden, armsnoeren en halskettingen; discuspunten waren als garnalen langs de rotsen, aan alle kanten in het rif van krissen. 11. Zij werd getroffen in het hart op het aanschouwen van een vaandel, dat wapperend gelijk een zeil de richting volgde van de wind. Zij, trouwe gade, die haar man zocht, kwam zich zelve voor als een koopvaarder, met als schip een schild en als koopgoederen haar leven, om haar geliefde in den dood te volgen. Doel van haar vaart was om als winst de meest volmaakte trouw aan haren echtgenoot zich te verwerven en een zalig verblijf in het hiernamaals te erlangen. Helaas, zij leed schipbreuk, haar vaartuig botste en tornde op tegen een olifantenkreng, en zonk tot hare groote smart, o ramp! 12. Alsof dit alles had gediend tot de vertroosting van haar bedroefde hart, ging zij weer zoeken in het rond naar haar geliefden echtgenoot. Naar ieder lijk op een strijdswagen en van een boog voorzien, begaf zij zich, doch vruchteloos: hij was het niet. Zij keek nauwlettend naar een ieder heldenkoning, die in volle uitrusting was gesneuveld, maar hun luister was niet eens een kwart van dien van koning Çalya; zij konden slechts te vergelijken zijn met zijne dienaren. 13. Bijna had de koningin geen moed meer om nog voort te gaan, daar hij, tot wien zij zich met hare hulde wilde richten, niet te vinden was. Derhalve was zij vastbesloten om zich dood te steken, terwijl zij zich het harte reinigde onder het roepen van den naam van haar geliefden man. Maar ten langen leste kreeg de godheid medelijden met haar, en toonde haar de plaats van hem, naar wien zij zocht. Derhalve spande zij zich in, om voort te gaan, zich richtend naar de plaats van hem, waar een lichtstraal zich vertoonde. 14. Toen viel een bloemenregen neer, verspreid met (Indra's) regenboog, die den versierden wagen overstelpte. Het was, alsof de donder weende, met de regendruppelen als tranen, vol rouw over des konings dood. Welnu, dit wa-

1) Lees *siriring* i.p.v. *siniring*.

ren de kenteekens, waarnaar de koningin zich richtte, totdat zij de gestalte van haar echtgenoot aanschouwde. Het was, of hij haar groette met zijn oogen, of hij haar zijdelings aankeek, bekoorlijk door zijn schitterende tanden. 15. Toen slaakte zij een gil en zij omvatte de voeten van den gesneuvelde, die heimelijk haar op de sponde had verlaten. Zij wist niet wat te doen: nu eens sloeg zij hem heftig met de vlakke hand, dan weer trok zij hem tot zich op haar schoot, terwijl zij zich tot hem vooroverboog. Zij bracht zijn lippen steeds maar in beweging en streek over zijn oogen, doch tevergeefs, daar deze niet meer konden blikken. Voorts trachtte zij zijn wond te heelen met haar sirihpruim, die zij voortdurend bezigde als medicijn. 16. „Ach vorst, begroet uw dienaar; waarom toch blijft gij zwijgen? Gij spreekt niet tot mij, hulpelooze; wie anders zal mij, ongelukkige, beminnen? Met moeite heb ik uwe plaats op dit slagveld gezocht; nu ik u vind, keert meteen u af

van mij en ziet mij niet. Moogt gij nu medelijden hebben met mijn weenen, geef mij straks antwoord en wees niet onwillig. 17. Ik weet nu wel, mijn beste, dat ge mij niet waarlijk liefhadt, al hebt ge mij geliefkoosd en geveleid. Uw woorden droppelden als honig, maar inderdaad was dat slechts uiterlijk, en kwam niet uit het hart. Dit blijkt hieruit, dat gij zoo mededoogenloos toen waart, heimelijk weg te gaan, terwijl ik sliep. Voorzeker zijt gij hemelwaarts gegaan; welnu, ik zal u volgen, of gij mij nu aanspreekt of niet. 18. Alleen verzoek ik u, mij af te halen bij de schommelende brug, die wiegelt als men er over gaat. Daar ben ik ongerust, bevreesd en angstig om te loopen, indien gij er niet zijt om mij te beschermen. Ook al verlustigdet gij u in het liefkoozen der godinnen, laat dit dan voor een oogeblik en wees niet wreed. Heb verder medelij met mij, wie slechts de dood nog rest, terwijl ik op mijn tocht steeds weer verdwaal.”

ZANG XLV.

1. Het zou al te langdradig worden, te verhalen van het geklaag van Satyawatī. Haar smart nam in bergzwaarte toe. Ook bleek, dat zij op niemand meer te wachten had. Derhalve maakte zij zich haastig klaar om te gaan sterven. 2. Vlammen deed haar dolk, dien zij voortdurend klemde in haar hand. Hij was reeds uit de scheê getrokken, schitterend. Ze stootte dien zich in de borst, zonder versagen. 3. Als vermiljoen zoo rood, stroomde het bloed. Zij stierf niet dadelijk, steunde nog lang. Zij wenkte steeds Sugandhikā, en sprak tot haar: „Zuster, keer terug naar Madra's hof, en deel den lieden mede, hoe nu mijn einde is. 4. Richt een verzoek tot groote dichters, opdat mijn smart in een gedicht bezongen wordt, en aangehoord door minnenden, waardoor zij dus mijn lot zich kunnen voorstellen. Het moge hun het harte roeren en de tranen vloeiden doen.” 5. Zoo sprak de lijdende met zachte stem en telkens afgebroken, zoodat men na moest denken om de beteekenis van hare woorden goed te vatten. Aandoenlijk was dan ook het antwoord van de dienaar: 6. „Mijn koningin, hoe zou ik van u kunnen scheiden? Ik vergezel u, ware het ook naar een volgend leven. Wie zoudt gij water laten halen voor het wasschen, wanneer ik, prinses, niet uwe voeten wiesch? 7. Derhalve wacht op mij in het

luchtruim; ik zal u begeleiden op uw moeizame reis¹⁾. Glad zijn de wolken door de glanzende regens; de bliksems strengelen zich wellicht om uw kuit. 8. En als gij dan den regenboog bestijgt, volg dien dan niet, want hij is uitermate wankel en bewegelijk. Het ware een geluk, wanneer de vorst u wilde tegemoetgaan. Maar mocht gij hem niet vinden, ach, wat een ongeluk voor u!” 9. Zoo jammerde de dienaar hartroerend. Zij trok den dolk, die in de borst der koningin nog stak, en trof zichzelf ermee; zij stierf op het oogeblik. Haar lijk lag onafscheidelijk aan het voeteneinde der vorstin. 10. Zonder bezwaar volgde haar ziel dan ook die der vorstin. Des vorsten ziel begroette haar vol vreugde. Vol ongeduld stond hij te wachten op een ontroerend schoone wolk, met hemelnymfen, goddelijke ziensers en godenscharen. 11. Hij nam de koningin op schoot; vervolgens keerden ze weer hemelwaarts, gezeten in een schoonen godenwagen. Zij kwamen in den hemel, vol luisterrijke heerlijkheid; de bouwsels glansden schitterend; alles was van juweel. 12. Toen was de koningin voldaan; zij werd van vreugde overstroomd, die haar doortintelde; volop genoot zij er. Het gevoel van afkeer, dat zij vroeger had, toen zij nog mensch was, had zij hier niet meer; zij was opeens weer jong geworden.

ZANG XLVI.

1. Om kort te gaan, na den dood van de beroemde vorstin, die ten voorbeeld strekt aan edele vrouwen, was er nieuws omtrent Suyodhana, dat aan de Pāṇḍawa's beleefd werd meegedeeld. Hij had zich

namelijk verscholen midden in den bodem van een rivier, die diep en kolkend was. Hij was gelijk een visch die zich in het water kan bevinden zonder te stikken, als

1) Lees *anginkin* i.p.v. *angiskin*.

gevolg van de volmaaktheid zijner onwankelbare mijmering. 2. De Pāṇḍawa's waren verblijd, begaven zich terstond op weg met hunne troepen, door Krēṣṇa vergezeld, wiens woorden steeds gehoorzaamd werden en gevolgd als het eenige verhevene. Grimmig snoof Bhīma en ging te voet, zonder een wagen te berijden. Het gejuich der menschen bulderde en klonk vol zelfbewustzijn; onder het spelen der muziek trokken ze op hem af ¹⁾).

3. Wij melden niet, hoe zij waren gegaan; zij kwamen spoedig op de plaats, waar Kurupati zich bevond. Bhīma lachte luidkeels en wees met zijn vinger naar hem, die als een boetedoener zat te prevelen: „Ach foei jij allerlaagste laagstaande, jij treedt met voeten wat een held betaamt. Dan ben je toch geen krijgsman, als je je verschuilt ²⁾ en bang bent voor den dood! hoe kun je je verbeelden te ontsnappen! 4. Al ware het de onderwereld en al ware het de hemel, waarheen je ook maar gaan mocht om je leven nog te rekken —, al was het een god, een daitya of een rākṣasa die jou zou dapper maken — ik zal je stellig grijpen. Van nul en geener waarde is die rivier, geenszins de moeite waard dat jij je toevlucht dáár gezocht hebt om je te verschuilen in het water. Kom wees een ferme kerel en vang op mijn knots, die jou van het leven zal berooven; schik jij je daar maar in.”

5. Zoo sprak Bhīma; Suyodhana schrok op en stapte onverschrokken aan den kant. „Ach wat, ben jij daar, voortreffelijke Bhīma! de wijze waarop ik mij toeleg op mijn japa draagt in hooge mate vrucht; slechts jouw komst is wat door mij nog werd verwacht, en ik zal mij niet bezondigen door jou te slaan, want jij bent een onreine rākṣasa, Hidimbī's man, bekend als een gemeene kerel. 6. Laat jij je leger maar naar voren trekken en valt mij met zijn allen aan, dan zul je zien, dat ik niet wijk. Vul de gelederen maar aan, al was het met koṭi's en met lakṣa's van wagens

en van olifanten, vraag hulp aan yakṣascharen en aan asura's. Geheel alleen en zonder helper zal ik jou dooden, en jullie allemaal zal ik verbrijzelen. Berust jij daar maar in, jij die benauwd bent om te sterven; je zult nu zeker opgevreten worden door de honden”.

7. Zoo had Suyodhana gesproken, en Krēṣṇa gaf ten antwoord: „Wat zegt ge toch, Suyodhana? Dat alle Pāṇḍawa's gezamenlijk op u aanvallen zouden, dat zal niet gaan, dat wordt niet toegestaan in eenig çāsana ³⁾. Wacht eventjes, zoek hulp van wagens en van olifanten. Zoo niet, kies u dan een van ons uit om een tweegevecht te voeren!”

8. „Ja goed, vorst Krēṣṇa, wie anders toch dan Bhīma zou als mijn tegenstander aangewezen worden? Immers Yudhiṣṭhira is een asceet; Nakula en zijn jongere broer zijn nog maar knapen. Wanneer het Arjuna mocht zijn, dan is er onderscheid in de bewapening, en bovendien is hij verwijfd, doordat hij in een wagen rijdt. Slechts Bhīma is geschikt om te doorstaan de slagen van mijn knots, en zoo zijn lot van sterven te ondergaan”.

9. Zoo sprak Duryodhana; toen kwam vorst Baladèwa aan, geriefelijk in een karos. Hij kwam terug van bedevaart, was overal op zijn gemak naartoe gegaan en had gepleisterd waar hij wilde. Nu wenschte hij hun knotsgevecht te aanschouwen, derhalve was hij teruggekeerd van zijn afzondering. Het was bericht van Nārada, waardoor hij zich tot komen voelde aangetrokken.

10. Suyodhana was zeer verheugd op het aanschouwen van zijn guru. Immers Bhīma en hij waren beiden door hem onderricht in het hanteeren van de knots Yudhiṣṭhira heette hem welkom met vorst Krēṣṇa, die hem goed ontving. Zoo ook al de Wrēṣṇi- en Yādawa-familieleden heetten hem welkom. 11. „Gelukkig dat gij daar gekomen zijt, o vorst, als vrucht van mijn voortdurend prevelen. Aanschouw uw beide leerlingen, o vorst; moogt gij ge-

1) Lees *bēk ghor kumwa..... lumurug i.p.v. kum-wang..... lumuru.*

2) Lees *hōt i.p.v. hāt.*

3) Heilig boek van goddelijk en menselijk recht.

tuige zijn van hunnen strijd." Zoo sprak Yudhiṣṭhira; Baladéwa keurde het goed, knikte en glimlachte. De beide strijders maakten toen een añjali voor hem, verzochten oorlof en verkregen dit.

12. Nadat Duryodhana zich van een kroon, een harnas en een nekkap had voorzien, trad hij moedig naar voren. Bhīma trad hem daarbij tegemoet; ze sloegen op elkander los, niet zacht. Maar geen van beiden werd geraakt, omdat zij zeer bedreven waren in het pareeren. De grond slechts en de boomen werden gehamerd en geslagen, zoodat ze scheurden door de uitschietende slagen. 13. De beide tegenstanders waren op listen wel bedacht; hun strijd deed denken aan de strengeling van twee olifanten¹⁾ die elkaar bevechten. Voort-

durend letten zij goed op, en wisten zich eraan te onttrekken, al draaiend in een kring, zooals de zee toen die gekarnd werd. Ze sprongen steeds maar op en neer en sloegen op elkander los als golven in de branding; het tegen elkander komen van de knotsen daverde gelijk het klotsen tegen de flank der bergen. 14. Het vuur steeg vlammend op, oplaaiend bij het afweren van de knotsen door het slaan. De bergen verkeerden in opschudding en barstten uit; het water van de zee werd als het ware uitgeschept. In opschudding verkeerden leeuwen, beren, olifanten en tijgers, die verspreid naar alle kanten vluchtten. Ze waren bang door de manier waarop de strijders het bosch neersloegen bij hun aanval²⁾, waarbij vernield werd al wat was getroffen.

ZANG XLVII.

1. Terwijl ze elkander sloegen, druk worstelend, en trachtend om elkander te omvatten, even behendig, elkander nazetend al draaiende in een kring, spraken de toeschouwers: „Wie is Bhīma en wie Suyodhana?“, want het was niet duidelijk te zien, daar ze onophoudelijk en zonder rusten tot één werden, verward en door elkander gestrengeld waren.

2. Toen keek Prins Arjuna verbaasd naar hun manier van vechten, en vroeg: „Wie zal verliezen en wie winnen?“ Gespannen antwoordde vorst Krēṣṇa, met zekerheid en naar zijn beste weten, waarbij het toekomstig geluk der Pāṇḍawa's weer hoofdzaak was van wat hij zeide: 3. „O beste Arjuna, kijk, ik zal u zeggen: wie toch zou evenaren Bhīma's kracht in uithoudingsvermogen en in aanvalsdwang? Suyodhana is evenwel heel handig om zijn vijand binnen bereik te houden, en ondoorgrondelijk. Het komt er slechts op aan, wie vol kan houden om getroffen te

worden; wie misslaat, kan zich niet meer dekken. 4. Ik ben beducht, dat als uw broeder eerlijk vecht, hij het verliezen zal, doordat hij niet den moed heeft om te slaan³⁾ beneden den navel. Derhalve moest ge hem een goeden raad doen toekomen: de Çāsana's nu maar te veronachtzamen bij het vechten met de knots. 5. Is het niet zijn gelofte van eertijds, meermalen uitgesproken en gehoord, om te verbrijzelen de dij van Kurupati in den strijd? Nu is de gunstige gelegenheid, en bovendien moet ge zijn streken hem betaald zetten, wat dan tot vrucht zal hebben de zegepraal als resultaat van het strijden — zoo is het.”

6. Zoo sprak vorst Krēṣṇa; dit vond bij Arjuna instemming en eerbiediging. Toen poogde hij om zijdelings de aandacht van zijn ouderen broer te trekken. En eindelijk keek die ook om; terstond werd hem een teeken gegeven, dat hij zag: Arjuna sloeg op zijn dij; dat was de wijze, waarop hij zijn aandacht trok.

ZANG XLVIII.

1. Bhīma werd weer opgewekt, toen hij den wenk van Arjuna begrepen had, zoo-

1) Of: slangen.

dat hij opnieuw naar een gelegenheid uit-

2) Lees: paughruk i.p.v. pahruk.

3) Lees tēkāmupuh i i.p.v. tēkápupuhi.

keek om hem te treffen. Moedig doorstond hij slagen links en rechts, terwijl ze in de rondte draaiden, elkander achtereenvolgend. Hij zou zeker zijn vijand te slim af zijn; dat hield hij steeds in het oog.

2. Suyodhana wist zich geen raad toen hij werd achternagezet, nabij gehouden en vervolgd. Krampachtig en vermoeid door 't slaan, trilde hij en was verzwakt. Hij wilde wegspringen om zich te herstellen¹⁾ op een afstand. Verbrijzeld werd zijn dij, en hij ontving op slinksche wijze een lagen slag, doordat hem geen tijd gegund was.

3. Meteen viel hij als de Mèru die donderend neerstort. Voortdurend gudste het bloed en vloeide, niet te stelpen.

Bhīma schold hem geweldig uit en allerheftigst. Vol toorn vertrapte hij den kroon van hem, die in den strijd was overwonnen.

4. „Ach foei, Suyodhana, proef nu de vrucht van je slecht handelen. Dit is mijn wraak voor jouw gedrag om mij zoo dikwijls te bedriegen. Mijn dood had je op het oog toen je me wegstuurde naar het groote woud. Wel, proef nu het resultaat van je geslepen oogmerken.” 5. Zoo schold hij hem, terwijl hij hem voortdurend op het hoofd sloeg. Hij liet niet los de haar-wrong van hem, die in doodsangst verkeerde en aan het haar getrokken werd. De rēṣi-scharen in het luchtruim waren blij en juichten enthousiast. Voortdurend riepen zij victorie! en overstelpten hem met bloemenregens.

6. Slechts Baladéwa maakte zich eenig verwijt. Hij billijkte Bhīma's oneerlijk strijden niet. Hij was van oordeel, dat de aanwezigheid van den getuige van nul en geener waarde was geweest. Wanneer hij zweeg over den strijd, dan was dat zonde.

7. Ook had hij medelijden met den toestand van Suyodhana, dat hij gevallen was, zijn dij verbrijzeld door de knots, en dat hij steeds werd uitgescholden, geschopt en bij het haar getrokken. Suyodhana liet deerniswekkend het hoofd maar hangen

en wekte een griezeling in het water van het hart. 8. Dit griede Baladéwa en hij sprak tot Bhīma: „Bhīma, het is me wat moois, wat jij daar doet. Van wat voor leerboek voor de helden maak jij wel gebruik, dat je naar hartelust slaat met de knots, dat het jou vrij zou staan te slaan tot nog beneden den navel? 9. Kortom, je mag het leerboek van den wapenhandel niet overtreden. Ik hier de held ben wel in staat die fout weer goed te maken. Wacht, kom maar op tegen het treffen van mijn ploeg-ijzer. Je dood zal het gevolg zijn van je oneerlijk vechten”.

10. Zoodra vorst Baladéwa dit gezegd had, in woede plots ontstoken, hief hij vol ongeduld zijn ploegschaar op. Maar Krēṣṇa had de tegenwoordigheid van geest, hem te omvâmen om hem tegen te houden. Voorts was hij erop bedacht, hem het wapen te ontrukken en hem te kalmeeren:

11. „O vorst, mijn oudere broeder, maak geen ruzie voor niets. Gij moet op Bhīma's overwinning geen aanmerkingen maken. Bhīma heeft voortreffelijk gehandeld: hij wenschte te verwezenlijken zijn woorden toen hij zijn geloften deed. 12. En Kurupati is getroffen door den vloek eens heiligen van vroeger. Maitréya is de naam van hem die diep gegriefd is door de euveldaad van Kurupati: „Suyodhana, je bent te ver gegaan met je minachten van mij. Bhīma zal in den strijd jouw dij verbrijzelen²⁾”.

13. Dit is nu het resultaat van de vervloeking door dien heilige. En Draupadī heeft hem vroeger ook vervloekt, doordat hij zijn ongemanierdheid en verwaandheid volgde. Wel, dit is nu de vrucht van zijn hoogmoed en zijn slecht gedrag. 14. Het gezegde van den rēṣi, wiens woorden in vervulling gaan, komt uit. En evenzoo een eerlijke vrouw bereikt ook steeds haar doel. Om kort te gaan, mijn oudere broer, verzet u niet met alle geweld, want het is zijn goed recht volgens de bevelen van de godheid.”

1) Lees *sajya* van *saji* = zich klaarmaken, i.e. herstellen, i.p.v. *sujya*.

2) Deze vervloeking slaat op Zang X vers 6.

ZANG XLIX.

1. Zoo had Krěšna gesproken; hoe zou Baladéwa hem niet gehoorzamen? „Mijn jongere broeder, wat zou ik kunnen zeggen op uw woorden, die het gedrag van Bhīma billijken? Maar het kan toch inderdaad een slechte wijze van te vechten worden genoemd, dat hij maar strijdt zonder daarbij den regel op te volgen. Suyodhana, die is een held en strijdt oprecht; met vrucht sterft hij als waarlijk dapper man.” 2. Zoo luidde Baladéwa's oordeel; vervolgens keerde hij naar huis, gevolgd door al de Yādawa's. Dat was op het verzoek van Krěšna, die nu alleen bleef bij de Pāṇḍawa's.

Krěšna kalmeerde Bhīma en vroeg hem om vergiffenis voor Baladéwa's boosheid. Zijn woorden stemmen het hart steeds aangenaam en namen Dharmaputra voor zich in. 3. Om kort te gaan, bij het ondergaan der zon verzocht Krěšna de vijf Pāṇḍawa's naar hun bivak terug te gaan. Ook was een onheilspellend woord vernomen, gesproken door Suyodhana. Welaan, hij zou niet doodgaan, zoo had hij gezegd, wanneer hij niet de hoofden der vijf Pāṇḍawa's tevoren had gehad als voetkussen. Het bloed der vijven met hun telgen zou hem als reinigingsmiddel dienen voor zijn teruggaan naar den godenhemel. 4. Dat Kurupati met zoo'n kracht die booze woor-

den uitte tot de Pāṇḍawa's, dat kwam door, dat hij zich geen raad meer wist, bedroefd was en verdrietig, zich niet bedwingen kon¹⁾, verbitterd als hij was, daar Bhīma steeds maar voortging met te schelden, op het gezicht te slaan, te schoppen, met de knots te slaan — zij zouden er verdriet van ondervinden! 5. Toen Kurupati reeds die woorden had geuit, had Bhīma hem wel willen doden, maar dit was niet doorgegaan, daar Krěšna het hem verboden had, omdat dat ongeoorloofd was. Derhalve keerden zij terug; om kort te gaan, zij kwamen in hun kamp met legerscharen, oorlogstuig en strijddarkarossen. De vorsten die Yudhiṣṭhira als hoofd hadden erkend, gedroegen zich naar hartelust zooals het toegaat bij een overwinning. 6. Zij vermaakten zich luidruchtig en smaakten ieder zinnelijk genot; ze aten, dronken en bevredigden de zinnelijke lusten. De gamēlan's weerklonken steeds vroolijk en onafgebroken in elk bivak; het geluid was als geroep om hen te streelen, die den machtigen vijand hadden overwonnen in den strijd. Ze waren inderdaad ook opgewonden en zeer uitgelaten en hadden het gevoel, niet terug te kunnen vallen tot een nederlaag (tegen den vijand dien men zelf reeds) overwonnen had.

ZANG L.

1. Slechts Krěšna was bezorgd, wist geen raad; hij voelde zich bezwaard²⁾ en wist het zich niet aangenaam te maken. Bekommerd was hij bij het denken aan de woorden van Suyodhana, „er is niets meer aan te doen” — zij bezorgden hem steeds ongerustheid. Toen stelde hij het vijftal Pāṇḍawa-gebroeders voor, nu stilletjes³⁾ een bedevaart te doen in dezen nacht. Dat moest dan als zoenoffer dienen, opdat niets euvels zou geschieden als gevolg dier slechte

woorden die hen golden. 2. Kortom ze trokken naar de desa's om de bedevaartsplaatsen te bezoeken en stilletjes te gaan wandelen. Zij wilden aanschouwen het verrukkelijk gezicht op de bekoring en de liefelijkheid des nachts, zoo luisterrijk en zacht. Hoewel het (de laatste nacht der) donkere maandhelft was, was er toch licht, veroorzaakt door de schittering der sterren, glanzend en straalrijk. Langs de wegen schitterden de vuurvliegjes, die vlogen alsof

1) Lees *kapuritèn* i.p.v. *kapurihèn* in aansluiting bij Nieuw-Javaansch *kēmuriṭèn*.

2) Lees *kabharan* i.p.v. *kabaran*.

3) Scheid *matīrthānīsa manghēng kulēm* i.p.v. *matīrthānī samanghēng kulēm*.

zij den weg aanwezen. 3. Het was zoo mooi alsof de aarde en de hemel van schoonheid wisselden gedurende den nacht. De boomen stonden in de plaats der wolken, de wolken waren boom geworden in het oog der mijneraars. De sterren waren in de plaats gekomen van de bloemen, de bloemen hadden zich verspreid als sterren in het luchtruim. De wateren werden tot een hangenden mist, de hangende mist tot wateren, die ongehinderd henendreven.

4. Er was een bosch, vol met lianen, dicht en koel; hiervan maakte een wolk zich tot omhulsel. Het bosch wilde zich laven met de rijkelijke (?) dauw ginds aan de helling van een heuvel. De cucur's piepten hartontroerend, als een aandoenlijk gezang, tezamenklinkend met gewezen. Deze bekoring ging gepaard met het gefluit van de tadah-asih's, die naar zoete bekoring streefden.

5. Verder klepten snel in een beek de kleppertjes¹⁾, gelijk de saron bij het wajangspel²⁾. De holle bamboekokers gaven een geluid, wanneer de wind er doorheen speelde; dát waren de fluiten, die het begeleidden. Bij wijze van gezang der vrouwen diende de begeleiding van de bergkikvorschen, die men hoorde in de kloven. De torren van de boomen en sprinkhanen die druk piepten, vertegenwoordigden de eentonige kamanak's en de kangsi's. 6. Er was een eenzame en droge rijst-aanplant, die nauwelijks uitschoot³⁾; de vogelverjager daar waakte oplettend tegen de dieven. Immers de wilde varkens roofden heimelijk en ongemerkt den aanplant in hun dartelheid. De val (?) had wellicht eenig wild gevangen, ten teken waarvan de opgehangen tong-tong alarmeerend luidde. Het schor geloei van de reebokken klonk uit Noord-Westelijke richting, en de kuwong's⁴⁾ hieven een daverend geschreeuw aan. 7. De mist sprak als het ware moed in; er was een jonge waker en als derde een dienaar. In het geheim bedreven ze echtbreuk gedurende de diepe rust; men liep onopgemerkt, getroffen door den wind. Daarop verdween het weer; er waren tjamara-boomen, die te schreeuwen leken; dat was het gebrul der toovenaars. De uilen krasten afschuwwekkend; het gekakel van de groote slangen leek wel het geluid van klokken, angstaanjagend.

8. De reis van het vijftal Pāṇḍawa's was toen al ver gevorderd, met Krēṣṇa door de wildernis. Voortdurend spoelden zij

den mond met het water van elke heilige badplaats die zij op hunnen weg ontmoetten en waar zij bloemen strooiden. De reinheid van het hart, dat helder is en schoon, dat werd door hen beoogd, opdat zij onbevleete vreugde mochten smaken. Hoewel zij hiernaar streefden, werd het hart toch onaangenaam beroerd en hadden zij een angstgevoel, zonder te weten waar dat kwam vandaan. 9. Het was toen stil, „ter zesder stonde”; eindelijk deed zich een slechts voortteeken voor. Er kwamen kraaien op een verkeerden tijd, die elkander aanvlogen en bevochten, en daarna verrotte etter braakten. Ook kwamen honden⁵⁾ die druk gingen vechten, afgewisseld met een regen van bloed; de hevigheid van dien regen ging gepaard met hagel zoo groot als pinangvruchten. Ook waren er ontelbare⁶⁾ gedrochten, koplooze spoken, die gingen dansen en in hun woestheid lijken droegen.

10. Toen eensklaps was dat schouwspel weg; er kwamen boden die de voeten kusten van de Pāṇḍawa's. Velen hadden order gekregen hen te zoeken, hadden de plaatsen onderling verdeeld en waren in verschillende richting heengegaan. Ze rapporteerden, dat de legerplaats uiteengestoven was en weggevloden, omdat ze was vernietigd door Aṣwatthāmā, die een verwoeden aanval had gedaan⁷⁾. Geen adem hadden zij meer kunnen scheppen, den prins was geen tijd gegund; — het sprak ook wel vanzelf, daar men in diepen slaap gedompeld was. 11. Het was Dhrēṣṭadyumna in de eerste plaats, die was vermoord geworden, met Çikaṇḍi, en de vijf prinsen, in Aṣwatthāmā's macht geraakt, allen onthoofd. Er worde niet gesproken van de vorsten-bondgenooten tot de naburige oversten toe; die allen waren weggevaagd. Alleen de vrouwen waren niet gestorven, en wie zich in hun angst door vlucht hadden gered.

1) Een watermolentje, van bamboe gemaakt, dat een rhythmisch geklep voortbrengt.

2) Deze passage werd door Hazeu gebruikt in zijn dissertatie pag. 11-12, om den ouderdom van de wayang aan te toonen.

3) *anarandu*, letterlijk: zich vormen, van *sarandu*, bestaan of omvang.

4) *cuculus orientalis* Horsf.

5) Lees *asw asrang* i.p.v. *aṣwasrang*.

6) Lees *sōk* i.p.v. *sāk*.

7) Lees *dwijāṅgāṅgrēwēk* i.p.v. *dwijāṅgdrēwēk*.

12. Dat Aṣwatthāmā dien verwoeden aanval in den nacht had kunnen maken, dat kwam doordat hij was achtergebleven toen Ṣalya ten strijde trok; hij had zich toen verwijderd, om hulp te vragen aan de goden. Het was te wijten aan zijn woorden, dat hij verschil van meening had gehad en het oneens geworden was. Hij had gehoopt, tot opperbevelhebber te worden aangesteld na Ṣalya's dood, en had zich voorgenomen dān te strijden. 13. Maar nu was het al te laat, daar Kurupati het in den strijd reeds had verloren. Hij was verdrietig en bedroefd bij het denken aan 't ongeluk van Kurupati; en bovendien was hem onder gewezen en met herhaalde smeekbeden verzocht, te trachtten naar volvoering van Duryodhana's gelofte; derhalve had hij woedend aangevallen als de neergedaalde dood. 14. En daarenboven stond Krētawarmā, stond Krēpa hem ter zijde, zoodat Aṣwatthāmā niet aarzelde; zeker en vast was hij in zijn verschrikkelijke werk. Alle bivakken werden afgeloopen en vernield; de vorsten boden in het geheel geen tegenstand, en de soldaten vlogen uiteen naar alle kanten, verschrikt en in de war gebracht, met achterlating van de olifanten en de wagens. 15. Door de afwezigheid der vorsten was niemand in staat hem in zijn woede het hoofd te bieden. Slechts de vijf prinsen hadden met kracht van wapenen weerstand geboden aan de vreeselijke wapenen. Maar god Rudra beschermde Aṣwatthāmā; daardoor was het hem gelukt te dooden gene helden, dapper in den strijd.

16. Zoo sprak de bode; Krēṣṇa ¹⁾ werd slap op het hooren en bezinningloos, om niet te spreken van de Pāṇḍawa's, die opgekropt van tranen waren en buiten zichzelf aan het weenen sloegen. Toen keerden ze terstond terug en kwamen des morgens in de legerplaats. Het kon niet anders: toen ze de vrouw vonden in het vrouwentimmer, gilden ze en wentelden zich op den grond. 17. Kuntī in de eerste plaats had wel de grootste smart, onvergelykelyk; ook Draupadī was zeer beklagenswaardig en wist zich niet te troosten. Beiden wisten geen raad en weeklaagden over den dood van de vijf prinsen, wat haar verdriet veroorzaakte, en waren buiten zichzelf. Niet wetend wat te doen, verweten ze vorst Krēṣṇa, dat hij weggegaan was en de Pāṇḍawa's had meegenomen. 18. „Ach mijn vijf kinderen, mijn schat, mijn jongens, ach! hoe vreeselyk dat jullie gestorven bent. Ge hebt nog niets genoten van de vreugden en zijt ras gestorven, den vijand ten prooi. Zoo zoudt gij niet gestorven zijn, mijn kinderen, tegen een vijand, al waren het tienduizend in getal, wanneer uw ouders aanwezig waren geweest — maar die moesten voor een bedevaart vertrekken. 19. Het is dus vorst Krēṣṇa, die jullie dood veroorzaakt heeft, mijn kinderen. Berust, mijn lievelingen, in zijn wreedheid jegens u; uw schuld is, dat ge niet bij uwe ouders zijt gebleven. Alzoo zal ik ook ongetwijfeld u volgen in den dood; mijn vader bovendien is reeds gesneuveld. Mijn familieleden zijn ook weg, hebben de oogen reeds geloken; hoe zou ik van het leven mij niet los gevoelen?”

ZANG LI.

1. Aldus had Draupadī gesproken, al jammerend en weenende, waarbij ze het hart van Krēṣṇa brak, alsof het werd afgesneden; hij werd bezwaard en vatte medelijden op. Daarom beproefde hij haar te vertroosten, sprak vriendelyk haar toe en poogde haar wat te kalmeeren. Hij ried haar aan, niet al te zeer bedroefd te zijn en te bedenken, dat zoo nu eenmaal het nood-

lot was. 2. „Vorstin, ach, doe mij geen verwijt; hoe zou ik niet met zorg bewaken uw familie en geslacht? Steeds heb ik al bedacht wat tot hun heil en voorspoed zoude strekken. Hun ongestoorde welvaart heb ik steeds op het oog. 3. Maar het is moeilyk door den drang der noodlotsmacht; de ordening der goden kan nu eenmaal niet

1) Lees nirāṅg i.p.v. nirā.

gedwongen worden. De handelingen van weleer zijn vast; hun goed en kwaad draagt vrucht. Vreugd en verdriet, leven en dood, daaraan is ieder onderworpen. 4. Derhalve moet ge maar niet al te treurig zijn over den dood dier helden, want zij zijn naar den hemel teruggekeerd en zullen er voorzeker zaligheid verwerven. Uw trouw aan de Pāṇḍawa's moet ge handhaven; stellig zal dat de grondslag zijn van de toekomstige hereeniging in het hemelverblijf." 5. Zoo sprak Krēṣṇa, maar de voortreffelijke Draupadī sloeg er geen acht op. Ook Kuntī wist geen raad en was benauwd; zoo ook de Pāṇḍawa's. Bedroefd was ook Krēṣṇa; hij voelde zich als iemand, die een ongeluk is wedervaren, doordat het hart der diepbedroefden niet weer spoedig op kon klaren.

6. Toen kwam eensklaps uit het verborgene te zien de eerwaarde Wyāsa. Hij kwam zitten vóór de terneergeslagenen, de ontmoedigden. Hoe groot was aller schrik! ze toonden tegelijk hun eerbied zonder dralen. De voeten van den heilige wischten ze af, heetten hem welkom met alles wat daarbij behoort; toen sprak Wyāsa: 7. „Doel mijner komst is om u te vermanen in uw smart en droefenis. Bluscht deze met het juiste inzicht, waarmee ge het harteleed verdrijft. Uwe herinnering aan de innerlijke waarheid diene tot wassching van het vertroebelde gemoed. Al wat vorst Krēṣṇa heeft gezegd, heeft van ambrosia den aard, verdient gevolgd te worden. 8. De strijd en het sneuvelen daarin is waarlijk Ćiwa's ordonneering. En vroeger heeft zich voorgedaan, dat goden streden met de asura's, voortdurend worstelend. Beide partijen waren ongemeen heldhaftig, deden elkaar geweldige verliezen lijden bij de wederzijdsche aangevallen. De goden waren aan het verliezen; haast waren ze gansch uitgeroeid door de daemonen. 9. De goden Brahma en Wiṣṇu bezonnen zich toen goed, waren behoedzaam in hun optreden. Ze overlegden met de goden en de asura's, om den oceaan te karnen, opdat het hun gelukken zou, de ambrosia tevoorschijn te doen komen; dat was ook reeds

verwerkelijkt. Den goden viel de ambrosia ten deel, de oorzaak van het algeheel herstel der goden. 10. Wie reeds gesneuveld waren in den strijd, belichaamden zich weer, zooals Duryodhana en anderen, die incarnatie zijn van slechte daitya's. Vroeger vochten de goden, en dat wordt nu herhaald. Daarom moet ge er maar in berusten, dat wie den dharma volgen in den strijd — naar ik geloof — den hemel als verblijfplaats krijgen. 11. Uw zonen waren ongemeen heldhaftig en hadden zich met roem beladen; voorzeker¹⁾ vinden zij den hemel; hun dood draagt vrucht, berust daarin. Wanneer gij u wilt overtuigen van de waarheid mijner woorden, ontvangt dan mijn bovennatuurlijk gezichtsvermogen, waarmee gij voor een oogenblik kunt zien." 12. Zoo had Wyāsa gesproken tot de diepbedroefden. Ze maakten allen een sēmbah, en hun verdriet werd eindelijk getroost, omdat ze inzicht kregen in de omstandigheden aller gesneuvelden. Tot zelfs het verleden en de toekomst zagen zij in de drie werelden.

13. Toen loste Wyāsa zich weer op, maar de bedroefden bleven achter en trachtten zich ferm te houden. Maar het verdriet van Draupadī, dat maar niet over wilde gaan, belemmerde (den goeden gang van zaken) zeer. Zij wenschte namelijk het kruinjuweel van hem, die de ondergang van hare zonen had bewerkt; slechts dát zou haar berggroote droefheid kunnen verkoelen. 14. En dat juweel nu werd door den zoon van Droṇa als zijn levensgeest beschouwd. Voorzeker zou hij in rampspoed vervallen, tot voorwerp van bespotting worden, wanneer hij daarvan werd gescheiden. Hoewel het zeer moeilijk was, dat te bemachtigen, beloofde Bhīma zulks, omdat hij haar, die diep bedroefd was, oprecht beminde en haar liefhad.

15. Kortom, de Pāṇḍawa's vertrokken met hun troepen, olifanten, wagens, om Aṣwatthāmā op te sporen; zij hielden een vervolging in de ontoegankelijke wildernis. Ze vonden hem, verstoken in de wildernis,

1) Lees *awas tāmanguh* i.p.v. *awasthā mangguh*.

bevreesd, verschrikt, beangst toen hij Bhīma zag opheffen¹⁾ de knots Lohitamukha om hem te slaan. 16. Angst voor den toorn der Pāṇḍawa's had hem zich doen verschuilen, want het was duidelijk, dat hij hun telgen had vermoord. Maar hij was overtuigd dat Kurupati, toen hij ijld, daar zijn goedkeuring aan hechtte. Dit werd gevolgd door der vijf prinsen dood, maar Aṣwatthāmā werd ten slotte slap en bang. 17. Hij werd ontdekt; en Bhīma deed een aanval met zijn knots. „Berust maar in je lot, jij schurk”, zei Bhīma, terwijl hij op hem af kwam met den wijsvinger dreigend vooruitgestoken. Maar Aṣwatthāmā paste op en schoot een uiterst voornamen pijl af, waarna hij sprak: „Het zal mij nu gelukken om de Pāṇḍawa's te doden”. 18. Maar Arjuna moest toen van Krēṣṇa met een voornamen pijl hem tegenstand bieden. Men was bevreesd, dat heel de wereld asch zou worden door Brahmaçirah — dat was de naam van dat opvlammend vuur. Het was voor Arjuna niet moeilijk dit met een even sterken pijl te keeren. En inderdaad, de pijl van Arjuna, die den meest verheven naam van Çirṣa droeg²⁾, viel woedend aan op Aṣwatthāmā's pijl. 19. Het waren goddelijke wapenen, waarmee de wereld wordt vernield. Meteen ontstond een aardbeving, en het was alsof het uitspansel geroosterd werd. Het water van den oceaan golfde op en neer, alsof het werd gekookt. Tot in den hemel heerschte opschudding, de goden vluchtten, afgemat en bang, ze vlogen weg, verspreidden zich naar alle kanten.

20. Op order van god Çiwa kwamen daar de goden met Nārada. Met nadruk poogden ze hen te weerhouden: „Au, waarom vermeten jullie je om wapens te gebruiken, die ongeschikt zijn om in de menschenwereld te worden afgeschoten? De godheid zal voorwaar op jullie toornig worden, wanneer ge ze niet bluscht. 21. Immers wordt het heelal daardoor vernield³⁾, kijk maar! Berooft ze van hun kracht, opdat ge er geen kwaad gevolg van

ondervinden moogt en niet door straf getroffen wordt!”

Nārada had zoo gesproken; gauw maakte Arjuna toen een sēmbah, doofde zijn pijl, smeekte om vergiffenis en wist den ziener te kalmeeren: 22. „Eerbiedige hulde van uw zoon aan uw heiligheid; ach sta mij toe⁴⁾ deze te ver gegane handelwijze. Toen ik zag, dat Aṣwatthāmā het eerst begon, heb ik mijn man gestaan. Ik weerde het af met de bedoeling om te maken, dat de wereld niet verging. Het is van mij geen overmoed of overtreding van mijn afspraak met god Çiwa.” 23. Dat zeide Arjuna, en stelde hiermee Nārada tevreden.

Maar Aṣwatthāmā wist geen raad; hij schaamde zich, daar hij zijn pijl niet bluschen kon. Toen zeide Nārada: „Ach Aṣwatthāmā, op die manier delft ge het onderspit met vechten, want gij doet onder in den wedijver om deugd met Arjuna. 24. Welnu, dat kruinjuweel, dat moest ge nu maar afstaan aan Bhīma, opdat daarmee je leven zij verzekerd.” Dat zeide Nārada, en Aṣwatthāmā gaf eraan gehoor, zoodat hij het stof der voeten Nārada's afwischte met de woorden: 25. „Eerbiedige hulde van uw kleinzoon aan zijn heer; luister een oogenblik naar mij. Dit kruinjuweel is mijn leven; daarvan gescheiden ben ik krachteloos. Desnietteenstaande zal ik het nu aan uw voeten leggen, o groote heilige. Slechts hoop ik, dat de door mij in den strijd gesproken gelofte worde vervuld. 26. Die pijl is moeilijk uit te dooven, zoolang hij niet de woorden der gelofte heeft vervuld. Daar hij niet kan vernietigd worden, doodt hij den telg der Pāṇḍawa's. Bedenk nu, beste heilige, dat zoo de gelofte is. De wereld zou verheugd zijn en de Pāṇḍawa's zouden teruggaan in het bezit van het kruinjuweel.”

27. De zoon van Droṇa, Aṣwatthāmā, had aldus gesproken, snel en nadrukkelijk. Beleidvol gaf vorst Krēṣṇa antwoord op zijn woorden: „Het zij zoo, in vervulling ga u ons betreffend woord, de

1) Lees *amayata amupuhéng* i.p.v. *amayata mupuhéng*.

2) Lees *Çirṣāntya ning aran* i.p.v. *Çirṣāntyani ngaran*.

3) Lees *bhraṣṭāṅg bhraṣṭā*.

4) Lees *tēḍan iki ng* i.p.v. *tēḍa niking*.

dood van dien afstammeling van het Pāṇḍawa-geslacht. Ten offer moge vallen het kind van Abhimanyu, terwijl het nog in de moederschoot vertoeft. 28. Bij zijn geboorte later zal ik het weer in het leven roepen, daar ik het liefheb. Parikṣit is zijn naam; hij zal de vorstelijke linie weer versterken. En gij zult rampspoed onder vinden, omdat gij doodt een ongeborn wicht, gefolterd worden duizend jaren lang en steeds aan schande prijsgegeven zijn.”

29. Zoo sprak vorst Kr̥ṣṇa, en het verwierf de goedkeuring der goden, die met aandrang aan hun vreugde uiting gaven, met de volmaakte zieners in de lucht, onder het strooien van bloemen en zegeroepen. Bedroefd was Aṣwatthāmā door de wreedheid van de goden, die de oorzaak waren, maar hij berustte¹⁾ in de vermeerdering van zijne smart door Ćiwa. 30. Toen deed hij afstand van zijn kruinjuweel, terwijl zijn pijl zijn weg vervolgde, en Ar-

juna's kindskind trof in den moederschoot.

Zij die het juweel verkregen hadden, gingen huiswaarts, en waren op het eind ook in de legerplaats teruggekeerd. Nadat Bhīma het haar, die treurig was en diep-bedroefd, had afgestaan, was zij getroost. 31. Nu zou het juweel van kracht beroofd²⁾ zijn, als het in het bezit bleef van Draupadī. Derhalve sprak zij, dat Yudhiṣṭhira het liever nemen moest. Bhīma en Arjuna juichten het toe, en waren het er gansch mee eens. Nu nam de schoonheid en de matelooze gloed van den almachtigen vorst nog toe. 32. Om kort te gaan, koning Yudhiṣṭhira was wereld-overwinnaar, en te Indraprastha beheerschte hij de wereld zonder eenige beperking. Voortdurend bracht hij offers, schonk zijn gaven en maakte er zijn werk van om de wereld te verbeteren. Zijn beminnelijkheid en bekoorlijkheid, zijn naam en faam, werden bezongen door de godenvrouwen.

ZANG LII.

1. Om kort te gaan, lang droeg Yudhiṣṭhira zorg voor het rijk, was de beschutting van de wereld. Niemand durfde de schittering van zijnen majesteitlijken glans maar aan te kijken; de slechtaards werden uitgeroeid³⁾. Voorwaar hij was een incarnatie van den god van de gerechtigheid bij zijn bemoeiing om het heil der wereld te bestendigen. Vorst Kr̥ṣṇa en Arjuna, belichaming van Wiṣṇu, waren zijn bewakers; daarom was hem de zege duurzaam. 2. Er werd niet meer gedacht aan de verwoesting van de wereld bij het sterven van Suyodhana. Derhalve keerden Wiṣṇu en zijn verwanten naar den godenhemel terug; en alle godentelgen, in de eerste plaats al de vijf Pāṇḍawa's, waren in den hemel, nadat de wereld de voorschriften der heilige wetboeken op was gaan volgen.

3. De tijd vlood voort; toen brak de Kali-yuga aan, die de geheele wereld deed

ondergaan. Maar het blijkt, dat er een volkrijk eiland is, het onvergelykelijke Java, goddelijk voornaam in zijn schoonheid. Nu is het bevreesd geworden, omdat het in de macht van schurken was geraakt, en werd verwoest door de ontstentenis eens krachtigen beschermers. Het was jammer van de liefelijke schoonheid die verdween, als van de bloemen in het bosch na het weggaan van den Leeuw. 4. Het zien hiervan wekte het medelijden op van God Wiṣṇu; mismoedig werd hij en bedroefd in het hart. Daarom is Hij weer neergedaald om vorst te worden van dat land; Hij doet Zijn best, het rijk weer te herstellen. Vroeger was Zijn beroemde naam Kr̥ṣṇa, die de overwinning heeft behaald met vrucht. Nu wordt dit voortgezet als Pāduka Bhaṭāra Jayabhaya, waaronder Hij bekend is op de gansche wereld. 5. Voorzeker ieder vijand, die zich tegen Hem verzet, dien roeit Hij uit; de tegen-

1) Lees *yānglampu n wuwuhana wuyung* i.p.v. *yānglampū wuwuhanawuyung*.

2) Lees *wyartha n* i.p.v. *wyarthan*.

3) Lees *rinadinanirang* i.p.v. *rinadina nirang*.

stander wordt vervolgd tot in de diepste hoeken. Rts, vernietigd en verdelgd zijn de booswichten; de schurken heeft Hij als voorheen verdelgd. Wie aan den dood ontsnapt zijn op de heele uitgestrektheid van het Java-land, vermeten zich niet Hem te wederstreven. Voorwaar er is geen land in staat Hem te bestrijden, daar Hij een neergedaalde Wiṣṇu is.

6. En daarenboven is vorst Jayabhaya één van ziel met de godheid; de legeroversten hebben den aard van een geweldige berguitbarsting (in het vernielen van den vijand). Verder zijn de kloven ontoegankelijk; om zoo te zien zijn deze ondoordringbaar dicht en moeilijk te bereiken. Indien vorst Jayabhaya's beschuttende roem kon vergeleken worden met de boomen in het woud, waartoe dan nog de bladeren en uitspruitsels geteld bij de bekoorlijkheden? Van onberispelijke schoonheid zijn de liefelijke gedichten van de groote dichters (over dit bosch; of: dezen roem), waarheen met vrucht een bedevaart wordt ondernomen. 7. De wereld is weer volkrijk en welvarend; de woorden over vroomheid hebben afgedaan. Men spreekt uitsluitend over dharma, niet langer over dieven en spionnen, als zij heimelijk weggaan (?). Dieven verdwijnen op deze wijze; maar wat verdriet en smart vermeerderd, dat is de liefdesbreuk, die droefheid ten gevolge heeft. Talrijk zijn de menschen die gestoken worden door liefelijke lonken of wel gestrikt door eene losgeraakte haarwring. 8. Ook de discus genaamd Sudarçana is thans niet meer van nut, omdat hij opgehouden heeft, vijanden te dooden in den strijd. Daarom hecht hij zich nu aan wangen als beslag (?), hetgeen de schoonheid van de vrouwen nog vermeerderd. Ja, Nandaka is nu niet meer een kris, maar plaatst zich op de wenkbrauwen, waarmee hij zich vereent. De kinkhoorn Pañcajanya wordt voor de gewijde handelingen nog slechts dan gebruikt, wanneer de avond-schemering reeds is gevallen en het uur van minnekoozen heeft geslagen (?).

9. Om kort te gaan, niemand weerstreeft Bhaṭāra Haji Jayabhaya, die te Daha regeert. Zijn hart is speelsch en vroolijk; hij houdt er van op reis te gaan; zoo zwerft hij langs de stranden en de bergen. De liefelijkheid van de door hem vervaardigde gedichten beovert¹⁾ de hartstocht van de mijneraars. Zijn roem is voor de onderdanen slechts

een hartbevredigend gevoel, bezongen door de apsaras'en en de apsari's²⁾. 10. Nu echter schijnt het wel, of Hij mij plagen wil en in verwarring brengen, door Zich tot mij te wenden. Hij wil met alle geweld een dichtwerk zien vervaardigen, waarin verteld wordt van Zijn vroegere overwinning, en wel toen Krēṣṇa optrad als de befaamde³⁾ hoeder in den strijd van de vijf Pāṇḍawa's; de beroemde strijd der Bhārata's en Çalya's dood was waarlijk Zijn verdienste in vroeger dagen.

11. Ik echter ben zeer dom; hoe zou ik dan voldoen aan Zijn bevel tot mij? En nu voer ik het dan maar uit, al is het smakeloos; en word ik er om uitgelachen, wat zal ik er aan doen? Want alles wat Hij wil, beschouw ik als een gunst; al straft Hij mij⁴⁾, dan moet ik dat aanvaarden, opdat Zijn gunst een oogenblikje moge toeven en Hij voor den nietswaardigen Panuluh gevoel van sympathie moog' hebben. 12. Want ik ben waarlijk maar ellendig en rampzalig, die mij wel groote moeite geef, maar dan vergeet, dat ik geen kundigheid bezit⁵⁾. Hevig is mijn schrik nu ik in staat gesteld word, Zijne voeten te aanschouwen, oorzaak van mijn geestverrukking. Niet zucht naar zilver, kleêren en zoo voort, maar naar Zijn sympathie, doet mij zoo handelen. Weg is mijn zonde wanneer ik aangesproken word, hetgeen een tastbare weg is om te vinden de verlossing.

13. Niet ik alleen heb dit verhaal samengesteld: er was een „clerc" des konings, de wereldberoemde Mpu Sēḍah, verheven personage; die was het die het begin heeft opgesteld, van onberispelijke schoonheid. Bij de episode, dat Vorst Çalya optrad als opperbevelhebber, gaf hij mij order (om het voort te zetten), daar hij zich stijf gevoelde en onbedreven in de weergave; daar ik het jammer vond van het lieflijke gewrocht des koningsdichters heb ik het maar aangedurfd, om er een bitter slot aan toe te voegen.

1) Lees *rumimang* i i.p.v. *rumawangi*.

2) Hemelsche muzikanten van beiderlei geslacht.

3) Lees *khyat ing* i.p.v. wat in den tekst staat.

4) Of: al geeft hij mij een bindende opdracht.

5) Lees *tēkap* i.p.v. *tētap*.

REGISTER OP DE EIGENNAMEN.

N. B. Dit register bevat slechts de namen, zooals die voorkomen in den Oud-Javaanschen tekst.

In de voorgaande vertaling daarentegen is doorlopend voor denzelfden persoon slechts één naam gebruikt — een enkele uitzondering daar gelaten.

K. = strijder aan de zijde der Kaurawa's.

P. = strijder aan de zijde der Pāṇḍawa's.

Abhimanyu, zoon van Arjuna, gemaal van Kṣīti-Sundarī en Uttarī, 9 11, 13 23—25, 30, 34, 14 1, 3, 7, 15 4, 12, 13, 17, 18, 42, 51 27; Kirīṭyāt-maja, Arjunasuta, Pārthasuta, Pārthātma.

Abhrapuṣpa, paard van Krēṣṇa 14 15.

Acintyanirmala, „de Ondenikbaar-reine” = Ćiwa, 13.

Aṣwatthāmā, 1° olifant van Mālwapati 20 3, 4. 2° zoon van Droṇa 20 2, 3, 4, 9, 10, 12, 19, 21, 29 2, 51 15, 17, 22, 23, 27; Dhanurdhara, Droṇaputra, Droṇatanaya, Droṇātma, Dwijāṅga, Dwijasūnu, Dwijasuta, Guruputra, Wipratana, Wiprātma.

Adrawalika, een vreeselijke slang, 31 13, 21.

Agni, (god van) het vuur, 15 11, 18, 41 3; Anala.

Alāyudha, rākṣasa, zoon van Alēmbuṣa, 18 9.

Alēmbana, rākṣasa, zoon van Jaṭāsura, 18 6, 7.

Alēmbuṣa, rākṣasa, jongere broeder van Alēmbana, 18 8.

Ambisa, K., 15 33.

„Ambisākya”, K., 15 33.

Anala, (god van) het vuur, 20 11; Agni.

Anggumān, K., 27 2. Nw. Soman.

Anggādhipa, K., vorst van Angga, 19 3, 5, Karṇa.

Anggapati, K., vorst van Angga, 18 11, 28 4, Karṇa.

Naast eigennamen zijn hieronder in sommige gevallen ook aanduidingen of omschrijvingen opgenomen.

De gebruiker verliese verder niet uit het oog, dat een persoon op veel meer plaatsen kan voorkomen, aangeduid of bedoeld worden dan uit een namenregister blijken kan.

Antaka, de Doodsgod, 19 2, 50 13; Kāla.

Anuwinda, K., 15 27.

Arjuna, middelste der vijf Pāṇḍawa's, 113, 8 19, 95, 10 12, 13 3, 15, 17, 19, 14 1, 11, 13, 15 4, 20, 29, 32, 42, 16 1, 2, 4, 6, 11, 18 10, 19 7, 26 1, 4, 27 4, 30 5, 31 22, 35 6, 36 19, 51 31, 52 1; Dhanañjaya, Indrasuta, Pārtha, Phalguṇa, Suranāthaputraka.

Arjunasuta, zoon van Arjuna, 13 26 Abhimanyu.

Arka, zonnegod, 15 19, 16 4, 8, 12, 21 19, 33 1, 49 3.

Arkaputra, zonnezoon, 8 15, 16 11; Karṇa.

Arkasuta, zonnezoon, 13 15, 26, 16 9, 17 4, 18 1, 4, 5, 31 15, 33 3; Karṇa.

Arkatanaya, zonnezoon, 21 18, 28 4; Karṇa.

Arkātma, zonnezoon, 27 8, 32 4; Karṇa.

Aruṇa, God van het morgenrood, 6 1.

Awangga, rijk van vorst Karṇa, 8 11.

Awanggādhipa, vorst van Awangga, 17 9; Karṇa.

Awangganātha, vorst van Awangga, 19 1; Karṇa.

Awanggapati, vorst van Awangga, 18 3; Karṇa.

Ayutāyu, K., 16 2.

Baladewa, broeder van Krēṣṇa, zwager van Arjuna, vazal van Hastina, leermeester van Duryodhana, 48 6, 10, 49 1, 2; Haladhara.

Baruṇa, God der zeeën, 20 19.

Bāyuputra, zoon van den Windgod, 17 2, 4, 5, 27 14; Bhīma.

Bāyusuta, zoon van den Windgod, 13 21, 18 6, 9; Bhīma.

Bāyutanaya, zoon van den Windgod, 20 19, 29 12; Bhīma.

Bāywātmaja, zoon van den Windgod, 29 6, 11; Bhīma.

Bhagadatta, K., 13 14, 16, 17.

Bhānumatī, gemalin van Duryodhana, 5 1.

Bhāratayuddha, naam van het gedicht, 52 10; Çalyawadha.

Bhārgawa, pijl afkomstig van Bhṛgu, een ouden rēsi, 29 5, 31 2.

Bhaṭāra, God, 15 1, 48 14; Çiwa.

Bherawa, de verschrikkelijke, 23 7; Çiwa.

Bhīma, de tweede der vijf Pāṇḍawa's, 8 6, 19, 9 3, 11 4, 5, 12 9, 13 5, 6, 15, 22, 14 6, 15 32, 34, 36, 16 3, 17, 17 3, 6, 19 6, 8, 20 3, 14, 16, 18, 19, 21, 27 7, 14, 28 1, 29 2, 4, 5, 7, 12, 14, 15, 18, 30 4, 40 5, 42 3, 43 3, 46 3, 5, 8, 10, 12, 47 1, 3, 48 1, 6, 12, 51 14, 15, 24, 30, 31; Bāyuputra, Bāyusuta, Bāyutanaya, Bāywātmaja, Bhīmasena, Marutsuta, Pawanasuta, Wrēkodara.

Bhīmaputra, zoon van Bhīma, 17 12; Ghaṭotkaca.

Bhīmasena, = Bhīma, 17 2, 3, 26 1, 40 7, 43 6, 48 3, 8, 11.

Bhīmasūnu, zoon van Bhīma, 27 12; Ghaṭotkaca.

Bhīmasuta, zoon van Bhīma, 18 7, 11, 15, 19 5; Ghaṭotkaca.

Bhīmātmaja, zoon van Bhīma, 17 12, 19 19; Ghaṭotkaca.

Bhiṣma, ongehuwd oudoom van de Kaurawa's en de Pāṇḍawa's, 2 5, 3 2, 3, 7 1, 2, 6, 8 5, 7, 10 3, 10, 12, 14, 11 2, 4, 5, 8, 11, 12 8, 10, 12, 15, 18-20, 13 2, 5, 6, 22 8, 23 12, 33 3, Çāntānawa, Dewabrata, Jāhnawīsuta, Mahāmuni, Mahārṣi, Muniwara, Paramarēsi, Paramārṣi, Rēṣi, Rēṣiwara, Surabrata.

Bhuriçrawa, zoon van Somadatta, K., 15 37, 38, 40, 43, 33 3; Somadatta-tanaya.

Brahma, eengod, 20 20, 31 5, 38 6, 51 9, 18.

Brahmaçirah, „hoofd van Brahma,” vuurwapen van Açwatthāmā, 51 18.

Brahmarṣi, de zeven hemelsche zieners met Nārada aan het hoofd 20 5;

Caṇḍānila, wapen van Arjuna, 43 2.

Candrakānta, geliefde van de maan, mythische maansteen, 37 4.

Cārucitra, K., 15 34.

Cedi, koninkrijk, 19 22.

Citradharmā, K., 15 34.

Citrākṣa, K., 15 34.

Citrasena, K., 15 34.

Citrayuddha, K., 15 34.

Çāka, 1 6. Çāka-jaartelling = A. D. — 78 j.

Çakuni, patih van Duryodhana 2 5, 4 5, 6, 6 8, 7 4, 8, 12 8, 10, 15, 16 1, 9, 11, 17 5, 20 8, 27 2, 10, 29 2, 11, 34 1, 5, 43 4, 6.

Çalya, vorst van Madra, broeder van Madri, oom en stiefoom der Pāṇḍawa's, K., 3 2, 9 9, 10 12, 14, 19, 11 1, 2, 12 8, 10, 15, 15 21, 16 1, 9, 11, 20 8, 21 2, 25 2, 26 3, 27 8, 30 6, 31 11, 15, 34 2, 5, 35 1, 4-6, 8, 9, 11, 36 1, 2, 4, 18, 19, 37 1, 38 1, 39 1, 3, 40 1, 6, 8, 10, 41 1, 6, 42 4, 6, 43 1, 44 1, 7, 12, 50 12, 52 10, 13; Madrādhipa, Madrādhipati, Madrarāja, Madrarajya.

Çalyawadha, dood van Çalya, andere naam voor Bhāratayuddha, 52 10.

Çangka, prins van Wirāṭa, P., 8 20 10 19; Wirāṭaputra, Wirāṭasuta.

Çāntānawa = Bhiṣma, 11 6.

Çarabha, broeder van Çakuni, K., 17 5.

Çaramārga, K., 15 35.

Çaratalpa, „pijlenbed,” waarop Bhiṣma rust alvorens te sterven, 13 8.

Çatacandra, broeder van Çakuni, K., 17 5.

Çatakorawa, de honderd Korawa's, 8 4, 6, 11 9, 13 7; Korawa.

Çatānika, P., 15 19, 24.

Çatruñjaya, K., 15 35.

Çatrûsaha, K., 15 35.
Çikaṇḍī, P., 9 7, 10 11, 13 1-3, 5, 27 13, 30 3, 50 11.
Çinisuta, Sātyaki, vorst van Wrēṣṇi, P., 15 42, 16 1, 18, 17 1, 19 21, 20 15, 16, 28 4.
Çirṣa, pijl van Arjuna, 51 18.
Çitisundarī, gemalin van Abhimanyu, 15 7, 12, 18, 19; Kṣitisundarī, Sundarī.
Çiwa, 1 7, 23 11; Acintyanirmala, Bherawa, Girinātha, Iça, Rudra, Paçupati, Paçuprabhu.
Çreṅggawana, K., 18 10.
Çreṅggi, een rākṣasa, K., 12 17.
„Çri Pamaça”, „Jayabhaya”, 1 3.
Çrindra ri Kuru, Duryodhana, 7 1.
Çrutāyu, K., 16 2.
Çrutāyudha, K., 16 2.
Çweta, prins van Wirāṭa, P., 8 20, 9 7, 16, 11 1-4, 8, 9; Wirāṭaputra, Wirāṭasuta, Wirāṭatanaya, Wirāṭātma.
Daha, Kaḍiri, rijk van Jayabhaya, 52 9.
Dang Hyang, de Heilige 20 4, Droṇa.
Dāruki, wapen knecht van Krēṣṇa, 14 16.
Dewabrata, „die een gelofte aan de goden gedaan heeft”, K., 11 6; Bhīṣma.
Dewadatta, „door de goden geschonken”, Arjuna's schelphoorn, 15 26.
Dewarēsi en Dewārṣi, goddelijke zieners, 7 5, 6.
Dhanañjaya, Arjuna, 1 13, 10 11, 11 4, 13 3, 6, 17, 20, 23, 15 3, 16 5, 10-12, 17, 19 7, 22 7, 26 3, 5, 31 13, 14, 23, 43 2, 47 2, 3, 6.
Dhanurdhara, „boogdrager, boogschutter, voornaam krijgsman”, 21 2; Açwatthāmā.
Dharma, god der gerechtigheid, vader van Yudhiṣṭhira, 52 1.
Dharmamūrti, „vorm—, incarnatie van Dharma”, 9 9; Yudhiṣṭhira.
Dharmaputra, „zoon van Dharma”, 10 14, 14 3, 11, 15 20, 28 4, 30 4, 40 10, 41 1, 5, 7, 42 1, 46 8; Yudhiṣṭhira.
Dharmasūnu, „zoon van Dharma”, 9 9, 13 24, 14 9; Yudhiṣṭhira.

Dharmasuta, „zoon van Dharma”, 13 2, 23, 17 10, 19 7, 22 2, 7, 23 8, 17, 27 11, 29 18, 42 5; Yudhiṣṭhira.
Dharmatanaya, „zoon van Dharma”, 13 19, 19 6, 20 4, 11, 16, 26 5, 29 18, 36 19, 51 32; Yudhiṣṭhira.
Dharmâtma, „zoon van Dharma”, 9 16, 12 7, 13 24, 17 11, 20 2, 6, 12, 24 1, 27 13, 36 15, 40 10, 46 10, 11, 51 31; Yudhiṣṭhira.
Dhrēṣṭadyumna, zoon van Drupada, broeder van Dropadī, P., 8 20, 9 7, 12 5, 7, 13 24, 15 19, 20, 24, 19 24, 20 6, 9, 10, 15, 16, 30 3, 6, 50 11; Drupadaputra, Drupadasūnu, Drupadasuta.
Dhrēṣṭaketu, K., 19 9.
Dhrētanagara, vader van de 100 Kaurawa's, 7 6; Dhrētarāṣṭra.
Dhrētanagarapatnī, „vrouw van Dhrētarāṣṭra”, Gāndhārī; 7 6.
Dhrētapura, vader van de 100 Kaurawa's 7 1, 9, 13 21; Dhrētarāṣṭra.
Dhrētarāja (sic), vader van de 100 Kaurawa's, 17 4; Dhrētarāṣṭra.
Dhrētarājya, vader van de 100 Kaurawa's, 2 4, 3 2; Dhrētarāṣṭra.
Dhrētarāṣṭra, 2 5, 3 1, 7 3, 4, vader van de honderd Kaurawa's.
Dhrētarāṣṭraputra, „zoon van Dhrētarāṣṭra”, 35 4; Duryodhana.
Dhruwa, bloedverwant van Karṇa, K., 16 18.
Dirghanetra, K., 15 35.
Droṇa, vader van Açwatthāmā, leermeester van Kaurawa's en Pāṇḍawa's, K., 3 2, 7 1, 2, 6, 8 5, 11 2, 12 8, 10, 12, 15, 13 12, 15, 19, 22, 25, 19 10, 21, 25, 20 1, 9, 33 3; Dwija, Dwijawara, Dwijeçwara, Dwijendra, Guru, Mahādwiya, Paramaguru, Sādhu, Waradwiya, Wipra, Wipeçwara.
Droṇaputra, „Zoon van Droṇa”, 17 8, 35 5; Açwatthāmā.
Droṇatanaya, „zoon van Droṇa”, 20 14, 51 14; Açwatthāmā.

Droṇātmaja, „zoon van Droṇa”, 20 17, 51 14, Aṣwatthāmā.

Dropadī, dochter van vorst Drupada, zuster van Dhr̥ṣṭadyumna, echtgenote der vijf Pāṇḍawa's; 8 6, 9 8, 19 13, 16, 48 13; Drupadaputrī, Drupadatanayā, Drupadātmajā, Kṛṣṇā.

Drupada, vorst van Pañcāla, vader van Dhr̥ṣṭadyumna en Dropadī; 9 7, 12 7, 13 5, 16 10, 19 9, 23.

Drupadaputra, „zoon van Drupada”, 11 3; Dhr̥ṣṭadyumna.

Drupadaputrī, „dochter van Drupada”, 19 17; Dropadī.

Drupadasūnu, „zoon van Drupada”, 8 20, 10 11; Dhr̥ṣṭadyumna.

Drupadasuta, „zoon van Drupada”, 12 6, 20 15; Dhr̥ṣṭadyumna.

Drupadatanayā, „dochter van Drupada”, 51 1; Dropadī.

Drupadātmajā, „dochter van Drupada”, 50 17; Dropadī.

Duṣṣāsana, K., 4 5, 6, 7 4, 8, 11 9, 12 8, 10, 29 2, 6, 8-10, 12-14.

Durjaya, K., 15 34.

Durmada, K., 15 35.

Durmāsana, K., 15 35.

Durmuka, K., 19 9, 27 2.

Duryodhana, voornaamste der Kaurawa's, vorst van Hāstina, zoon van Dhr̥tarāṣṭra en Gāndhārī, echtgenoot van Bhānumatī, vader van Lakṣmaṇa; 2 5, 4 8, 5 1, 7 2-4, 7, 9, 9 9, 11 11, 12 8, 15, 13 9, 17 9, 19 6, 12, 20 8, 25 3, 27 2, 10, 29 2, 3, 5, 11, 33 2, 35 14, 40 2, 4, 46 9, 12, 50 13, 51 10; Çrīndra ri Kuru, Dhr̥tarāṣṭraputra, Gāndhāreya, Hāstinapati, Hāstinendra, Korawanrēpa, Korawapati, Koraweçwara, Korawendra, Kurunātha, Kurupati.

Durwimocana, K., 15 35.

Dussaha, K., 15 35.

Dwaipāyana (Kr̥ṣṇa), 51 12; Wyāsa.

Dwija, „de brahmaan”, 10 12, 14, 19, 16 9, 10, 19 24; Droṇa.

Dwijāṅga, „zoon van den brahmaan,” nl. van Droṇa, 35 8, 13, 50 10, 51 27; Aṣwatthāmā.

Dwijasūnu, „zoon van den brahmaan,” 35 14; Acwatthāmā.

Dwijasuta, „zoon van den brahmaan,” 20 11, 20, 21 2, 35 8, 50 12, 51 16; Aṣwatthāmā.

Dwijawara, „beste der brahmanen,” 16 8, 9, 20 1, 2, 4-6, 12, 22 8, 23 15; Droṇa.

Dwijeçwara, „heer der brahmanen,” 13 14; Droṇa.

Dwijendra, „heer der brahmanen,” 14 9, 15 22, 33, 16 1; Droṇa.

Gajāhwaya, residentie van Duryodhana, 19, 12, 10 2, 16 3; 22 3; Hāstina.

Gajākṣa, jongere broeder van Çakuni, K., 17 5.

Gaṇa of **Ganêça**, zoon van Çiwa en Umā, voorgesteld met olifantskop, 6 2.

Gandhamadana, een berg, 19 16.

Gāndhāreya, zoon van Gāndhārī, 46 7, Duryodhana.

Ganggāsuta, zoon van de riviërgodin Ganggā, 12 9, Bhīṣma.

Ghaṇṭha, een bhagawān, 50 7.

Ghaṭotkaca, zoon van de reuzin Hiḍimbī en Bhīma, 11 3, 13 5, 24, 18 1, 3, 4, 7, 8, 10, 15, 16, 18, 19 1, 5, 13; Bhīmaputra, Bhīmasūnu, Bhīmasuta, Bhīmātmaja, Hiḍimbyātmaja, Kalanātha.

Girinātha, „Bergheer,” 1 3; Çiwa.

Guru, „leeraar,” 20 5; Droṇa.

Guruputra, „zoon van den leeraar,” nl. van Droṇa, 16 1; Aṣwatthāmā.

Haladhara, „ploegijzerdrager,” 46 9, 11; Baladewa.

Hari, 8 5, 12 19; Wiṣṇu.

Harimūrti, „van voorkomen als Hari”; 1 6, de zon; 21 15, 31 16, 47 2, 6; Kr̥ṣṇa.

Hāstina, hoofdstad der Kaurawa's, 2 1, 3, 3 3, 9 5, 13 17; Gajāhwaya.
Hāstinapati, „heer van Hāstina, 36 15, 46 3, 47 5; Duryodhana.
Hāstinendra, „heer van Hāstina,” 8 18, 9 6, 15 30, 35 9, 12, 48 7, 12, 50 13; Duryodhana.
Hemabhūpati, „Vorst van Sumatra,” 1 5.
Hiḍimbī, reuzin, moeder van Ghaṭotkaca bij Bhīma, 19 13, 17, 19, 46 5.
Hiḍimbyātmaja, „zoon van Hiḍimbī,” 19 2, 4, Ghaṭotkaca.
Himādri, „sneeuwberg,” Himālaya; 27 3, 48 3; Himawān.
Himawān, „sneeuwberg,” Himālaya; 6 5; Himādri.
Hyang ing purī of **Çrī ing purī**, beschermgodin, 21 13.
Hyang ning jaladhi madhu, „God van de honigzee,” 4 7.
Hyang rēsi, de zeven goddelijke zieners, 2 3.
Iça, „de Heer,” 35 3; Çiwa.
Indrabhawana, „hemel van Indra,” 38 3.
Indraprastha, nieuwe residentie van Yudhiṣṭhira, 51 32.
Indrasuta, „zoon van Indra,” 13 15, Arjuna.
Irawan, zoon van Arjuna en Ulupuy, 12 17, 18 10.
Jahnawīsuta, „zoon van de Ganges,” 13 1, 3; Bhīṣma.
Jalasandha, recte: Jarasandha, K., 15 33.
Janaka, goddelijk ziener, 2 1, 7 5.
Janārdana, 1 10, 2 5, 8, 3 4, 5, 6, 8 13, 17, 10 13, 13 16, 15 1, 3, 16 5, 6, 23 1, 13, 25 1, 26 4, 31 5, 49 1, 2, 5, 50 17; Krēṣṇa.
Jarasandha, K., 15 33.
Jaṭāsura, vader van Alēmbana en Alēmbuṣa, grootvader van Alāyudha, rākṣasa, 18 6.
Jawa, Java, 52 3, 5; Yawabhūmi.
Jaya, K., 15 34.
Jayabhaya, Vorst van Daha, 1 2, 3, 4, 52 4, 9; Crī Pamaça.

Jayacitra, K., 15 34.
Jayadratha, vorst van Sindhu, K., 13 14, 15, 26, 14 10-12, 14, 16, 15 2, 22, 16 1, 5, 6, 33 3; Sindhunātha, Sindhupati, Sindhurājā.
Jayaratha, bloedverwant van Karṇa, K., 16 18.
Jayasusena, K., 15 34.
Jayatsena, K., 11 2.
Jayawikāṣa, K., 29 2.
Kagapati, „heer der vogels,” Garuḍa 12 6; Kagendra.
Kagendra, „heer der vogels,” Garuḍa, 9 10; Kagapati.
Kāla, de Doodsgod, 19 2, 31 3, 6, 24; Antaka, Kālamrētyu, Kālāntaka, Yama.
Kālamrētyu, de Doodsgod, 8 1; Kāla.
Kalananātha, 18 16; Ghaṭotkaca.
Kālāntaka, de Doodsgod, 42 7; Kāla.
Kaliyuga, het zgn. vierde wereldtijdperk, 52 3.
Kalimahōsadha, „Kali's groote geneesmiddel,” 42 5.
Kāma, Liefdegod, 5 6, 9 6, 38 9; Madana, Manmatha.
Kāmatantra, „liefdeleerboek,” 38 9.
Kamboja, K., 15 33.
Kaṇwa, goddelijk ziener, 2 1, 7 4, 5.
Karṇa, vorst van Angga of Awangga, zoon van den zon bij Kuntī, halfbroeder der vijf Pāṇḍawa's, K., 2 5, 3 2, 4 5, 6 8, 7 4, 7, 8, 8 4, 11, 12, 15, 16, 13 14, 22, 15 21, 16 1, 11, 18, 17 6-8, 10, 11, 18 12, 16, 18, 19 1, 4, 6, 20 8, 21 2, 3, 11, 25 1, 4, 26 3, 4, 27 2, 4, 8, 9, 28 1, 29 2, 30 3, 5, 31 1, 9, 13, 16, 18-20, 22, 24, 32 1, 33 1, 35 6, 39 3, 40 6; Rādheya, Rawiputra, Rawisuta.
Keçawa, 1 11, 2 6, 8 10, 13 20, 18 3, 51 5, Krēṣṇa.
Kirīṭyātmaja, 11 3; Abhimanyu.
Kirmira, een reus, K., 18 9.
Konteya, zoon van Kuntī; 8 15, Karṇa; 20 5, Yudhiṣṭhira.

Korawa, 8 4, 6, 10 2, 7, 13, 11 1, 3, 5, 9, 13 7, 14, 18, 22, 23, 27, 28, 14 10, 15 36, 42, 16 1, 5, 16, 17 9, 18 13, 14, 19 10, 20 3, 7, 14, 21, 22, 23 17, 29 1, 11, 17, 30 1, 32 1, 33 1, 40 6, 42 2; Çatakorawa, Korawakula, Korawawangça.

Korawakula, „Korawa-geslacht”, 20 7, 14; Korawa.

Korawanrēpa, „Vorst der Korawa's”, 16 3; Duryodhana.

Korawapati, „Heer der Korawa's”, 20 9, Duryodhana.

Korawawangça, „Korawa-geslacht” 13 27; Korawa.

Koraweçwara, „Heer der Korawa's”, 1 7, 10 1, 13 12, 19 6; Duryodhana.

Korawendra, „Heer der Korawa's”, 8 8, 16, 17 6, 21 1, 25 2; Duryodhana.

Krēpa, K., 3 2, 6 8, 10 14, 12 10, 15, 13 22, 25, 16 1, 17 7, 8, 20 8, 9, 50 14.

Krēṣṇa, incarnatie van Wiṣṇu, zoon van Basudewa, vorst van Dwarawati, wagenmenner van Arjuna, 1 8, 2 1, 2, 4, 3 1, 3, 5, 6, 4 1, 3-5, 6 8, 9, 7 1-5, 8-10, 8 1, 7, 8, 10, 11, 14, 9 10, 11, 15, 16, 10 13, 15, 12 11, 18, 20, 13 1, 14 6, 8, 13, 15 3, 4, 19, 20, 26, 29, 31, 32, 41, 16 4, 6, 17 11, 12, 18 1, 4, 19 7, 20 1, 2, 4, 16, 18, 19, 22 7, 23 18, 26 3, 30 6, 31 11, 21, 36 2, 19, 40 9, 10, 42 5, 46 2, 7, 8, 10, 48 10, 50 1, 8, 16, 51 1, 5, 7, 18, 27, 29, 52 1, 4, 10; Harimūrti, Janārdana, Madhusūdana, Padmanābha, Wasudewaputra, Wiṣṇumūrti.

Krēṣṇa Dwaipāyana, 51 12; Wyāsa.

Krēṣṇā, 29 13, Dropadī.

Krētawarmā, K., 11 1, 11, 50 14.

Kṣatradharma, P., 19 21, 22.

Kṣitisundarī, gemalin van Abhimanyu, 14 5; Çitisundarī, Sundarī.

Kuntī, gemalin van Pāṇḍu, moeder van Yudhiṣṭhira, Bhīma, Arjuna, 4 1, 3, 19 19, 50 17, 51 5, Kuntibhojatanayā, Pāṇḍudayitā, Pāṇḍupatnī.

Kuntibhojatanayā, 8 14; Kuntī.

Kuru, verzamelnaam voor de Korawa's, 1 10, 2 1, 4, 7 1, 10 2, 6, 19, 11 6, 13 20, 21, 16 12, 20 24; Korawa, Kurukula.

Kurukṣetra, „veld van Kuru”, het slagveld in den Bhāratayuddha; 9 13, 10 1, 13 20, 21; Tegal Kuru, Pabharatan.

Kurukula, „geslacht der Korawa's”, 10 19, 12 11, 12, 15, 13 5, 8, 15 21, 29, 16 1-3, 11; Kuru, Korawa.

Kurumātha, „vorst der Korawa's”, 3 1, 4, 4 4, 6 8, 8 6, 15, 11 5, 13 27, 15 31, 18 14, 48 13; Duryodhana.

Kurupati, „heer der Korawa's”, 1 8, 3 5, 4 7, 7 7, 12 8, 10, 13 11, 25, 15 22, 30, 32, 17 8, 20 6, 7, 25 1, 27 3, 29 2, 4, 5, 16, 30 5, 36 13, 40 2, 46 1, 5, 7, 10, 51 16; Duryodhana.

Lakṣmaṇakumāra, lievelingszoon van Duryodhana. 13 27.

Lakṣmī, Godin der Fortuin, 1 10.

Lohita (mukha), knots van Bhīma, 43 3.

Madana, Liefdegod, 5 6, 13 32; Kāma.

Madhusūdana, „dooder van Madhu”, 41 5; Krēṣṇa.

Madrādhīpa, „vorst van Madra”, 25 2-4 27 6; Çalya, K.

Madrādhīpati, „vorst van Madra”, 27 4; Çalya, K.

Madrapura, hoofdstad van koning Çalya, 36 8.

Madrarājā, „koning van Madra”, 27 8, 30 1, Çalya, K.

Madrarājya, „koning van Madra”.

Mādreya, „zoon van Mādri”, de twee jongsten der vijf Pāṇḍawa's, 27 13, 30 3; Nakula en Sahadewa.

Mādrīsuta, „zoon van Mādri”; Nakula en Sahadewa.

Mādryātma, „zoon van Mādri”; Nakula en Sahadewa.

Māgadha, „vorst van Magadha”, K., 11 2.

Mahādhwija, „groote brahmaan”, 13 23, 25, 26, 14 12, 16 10, 21 4, 23 9; Droṇa.

Mahāmuni, „groote asceet”, 13 9, 21 4, 23 6, Bhīṣma.

Mahārṣi, „groote kluizenaar”, 12 14, 13 11, 23 15; Bhīṣma.

Maitreya, brahmaan, slachtoffer der K., 48 12.

Mālawapati, „vorst van Mālawa”, 20 3.

Mangekabhāma, wapen van Sātyaki, 15 43.

Manmatha, de Liefdegod, 13 34; Kāma.

Marutsuta, „zoon van den Windgod”, 16 18; Bhīma.

Matsyādhīpa, „vorst der Matsya's”, 12 5; Wirāṭa.

Matsyanātha, „vorst der Matsya's”, 19 23; Wirāṭa.

Meru, de godenberg, 6 5, 27 12; Sumeru.

Mpu Sēḍah, dichter van Bhāratayuddha 1 6, 52 13.

Muniwara, „beste der asceten”, 23 14; Bhīṣma; 51 6, Wyāsa.; 51 23, Nārada.

Nāgarājā, „koning der slangen”, 30 8.

Nakula, een der twee jongste Pāṇḍawa's, zoon van Mādri, 8 19, 9 6, 13 5, 6, 20 16, 26 1, 5, 29 11, 34 3, 35 7, 36 2, 4, 10-12, 18, 37 2, 11, 38 1, 41 2, 46 8; Mādriya, Mādrisuta, Mādriyātma.

Nandaka, een mythische olifant, 18 12; 52 8, naam van een kris.

Nārada, een goddelijk ziener, 2 1, 7 5, 8 5, 30 7, 46 9, 51 20, 21; muniwara, yatiwara.

rēsi Nārādādi, de goddelijke zieners te beginnen met Nārada 8 5, nl. Paraçurāma, Kaṇwa, Nārada, Janaka, 7 5; ook dewarēsi 7 6 en dewārṣi 7 5; hyang rēsi, rēsi, rēsigaṇa, rēsisanggha, sang rēsi, sang watēk rēsi.

Nārāyaṇa, verdelgend vuur, 20 10, 17, 19.

Nilakaṇṭha, „blauwhals”, 31 9, Çiwa.

Niyutāyu, K., 16 2.

Pabharatan, „slagveld der Bhārata's”,

20 22, 23, 29 3, 8, 12, 33 5, 37 11, 38 2, 44 16; Kurukṣetra.

Paçupati, 15 2, 16 6, 23 11, 36 17, 51 8, 20, 22, 29; Çiwa.

Pāçupati, „afkomstig van P.”, 23 n, 31 23.

Paçuprabhu, 1 6; Çiwa.

Padmanābha, „lotosnavelig”, 49 1; Krēṣṇa.

Pamaça, Çrī — 1 3, enz. Jayabhaya.

Pāñcajanya, kinkhoorn van Krēṣṇa, 14 16, 15 26, 52 8.

Pāñcaka, een meer, 10 7, 12 4.

Pāñcakumāra, „de vijf prinsen”, zonen der P., 50 11, 15, 16, 18; Pāñcawāla, Pāṇḍawasuta.

Pāñcālarāja, 19 22 „Koning van Pāñcāla”, Drupada.

Pāñcawāla, „de vijf prinsen, zonen der Pāṇḍawa's, Pāñcakumāra, Pāṇḍawasuta.

Pāṇḍawa, 1 7, 8, 10, 12, 2 5, 4 1, 5, 8 18, 9 1, 15, 10 2, 6, 7, 11, 19, 11 4, 6, 9, 10, 12 5, 9, 13 2, 8, 9, 13, 15, 18, 26, 14 8, 15 20, 16 16, 17 9, 10, 18 5, 14, 19 4, 6, 12, 14, 15, 18, 21, 25, 20 7, 11, 12, 17, 22, 22 8, 23 8, 25 1, 5, 27 4, 13, 28 2, 29 1, 30 1, 34 3, 35 5, 40 3, 4, 9, 44 1, 46 7, 47 2, 49 2, 3, 4, 50 1, 8, 16, 17, 51 15, 17, 26, 52 2, 10; Pāṇḍuputra, Pāṇḍusuta, Pāṇḍutanaya, Pāṇḍwangca, Pāṇḍwātma.

Pāṇḍawasuta, de vijf zonen der Pāṇḍawa's, 9 12, 13 24; Pāñcakumāra, Pāñcawāla.

Pāṇḍu, vader der vijf Pāṇḍawa's, gemaal van Kuntī, 51 26.

Pāṇḍudayitā, „gemalin van Pāṇḍu”, 8 17; Kuntī.

Pāṇḍupatnī, „gemalin van Pāṇḍu”, 3 6, 8 8, 19, 9 13, 15; Kuntī.

Pāṇḍuputra, „telg van Pāṇḍu”, 1 11, 8 9, 11, 19, 9 2, 14, 14 2, 7, 15 31, 17 6, 18 13, 35 2, 40 4, 48 11; Pāṇḍawa.

Pāṇḍupoetradayitā, „gemalin der Pāṇḍawa's”, 19 19; Dropadī.

Pāṇḍusuta, „zoon(s) van Pāṇḍu”, 18 13, 23 10; Pāṇḍawa.

Pāṇḍutanaya, „zoon(s) van Pāṇḍu”, 7 3, 23 8, 36 1, 4, 11, 37 10, 46 1, 2, 51 4, 5, 16, 23; Pāṇḍawa.

Pāṇḍwangça, „lid van het geslacht van Pāṇḍu”, 51 27; Pāṇḍawa.

Pāṇḍwatmaja, „zoon(s) van Pāṇḍu”, 4 2, 12 4, 19 9, 20 24; Pāṇḍawa.

Panuluh, Mpu dichter van Bhāratayuddha, 52 11.

Paraçurāma, „Rāma met de bijl”, ook Rāmaparaçu, een hemelsche ziener, 2 1.

Paramaguru, „opperste leeraar”, 23 10; Droṇa.

Paramarēṣi, „opperste asceet”, 12 16; Bhīṣma.

Paramārṣi, „opperste asceet”, 23 16; Bhīṣma.

Parikṣit, zoon van Abhimanyu; 51 28.

Pārtha, „middelste der Pāṇḍawa's”, afstameling van Pithā, 12 7, 11, 16, 17, 20, 13 9, 31, 14 6, 12, 14, 16, 15 2, 24, 25, 27, 28, 30, 41, 17 6, 7, 10, 18 1, 4, 20 1, 2, 12, 13, 19, 20, 23 18, 27 7, 13, 29 11, 18, 30 4, 6, 31 5, 7, 9, 16, 17, 20, 21, 33 1, 40 7, 46 8, 51 18; Arjuna.

Pārthasuta, „zoon van Arjuna”, 13 23, 28, 30, 91 30; Abhimanyu.

Pārthātmaja, „zoon van Arjuna”, 9 11, 13 25; Abhimanyu.

Pawanasuta, „zoon van den windgod”, tweede der vijf Pāṇḍawa's, 12 7, 17 3, 4, 6, 26 5, 27 5, 49 5, 51 17; Bhīma.

Phalguṇa, middelste van de vijf Pāṇḍawa's, 9 6, 13 2, 5, 8, 16, 20, 22, 14 8, 15 19, 42, 16 3, 17 12, 20 12, 13, 23 1, 26 5, 35 6, 40 5, 42 3, 47 6, 51 18, 23; Arjuna.

Pratipa, K., 13 5.

Prātipēya, „telg van Pratipa”, K., 17 1-4.

Rādheya, „zoon van Rādhā”, 27 1, 2, 6, 29 1, 30 6, 8, 31 14, 23, 25; Karna.

Ragabhandana, naam van een pijl, 13 32.

Rāmaparaçu, „Rāma met de bijl”, ook Paraçurāma, een hemelsche zienier 7 5.

Ratih, gemalin van Kāma, 4 7, 38 14.

Rawan, slachtoffer der Pāṇḍawa's, 10 6.

Rawiputra, „zoon van den zonnegod”, 19 5, 21 2, 6, 8, 22 1, 25 4; Karna.

Rawisuta, „zoon van den zonnegod”, 8 13, 17 9, 10, 18 15, 19 3, 21 5-7, 10, 25 3, 28 2, 31 1, Karna.

Rēṣi, „asceet”, 11 8, 12 12, 13 1, 9, 11, 23 13, 14; Bhīṣma.

Rēṣi, Hyang „goddelijk asceet”, de hemelsche zieners, 2 3.

Rēṣi, Sang de zeven goddelijke zieners, 2 3.

Rēṣi Nārādādi, de zeven hemelsche zieners, Nārada c. s. 8 5.

Sang watēkrēṣi, de zeven hemelsche zieners, 8 7, 31 10.

Sang rēṣigaṇa, de zeven hemelsche zieners, 31 5, 8, 48 5.

Sang Rēṣisangga, de schare der zeven hemelsche zieners, 3 6.

Rēṣisangga, schare der zeven hemelsche zieners, 8 8.

Rēṣiwara, „beste der asceten”, 12 20, 13 1, 7, 23 17, Bhīṣma.

Rodrakarma, K., 15 35.

Rudra, 15 2, 19 2, 30 6, 34 4, 35 13, 36 16, 17, 50 15, Ciwa.

Rudrarōṣa, een wapen, 40 8, 10.

Rukmaratha, zoon van Çalya, K., 11 2, 3.

Sahadewa, een der twee jongste Pāṇḍawa's, zoon van Mādri, 9 6, 13 6, 26 5, 29 11, Mādreyā, Mādūsuta, Mādryātmaja, Sahāmara.

Sahāmara, 13 5, Sahadewa.

Sañjaya, aan het hof der Kaurawa's, 7 6, 8 10, 13.

Saptapaṇḍita, „de zeven wijzen”, de zeven hemelsche zieners, 2 2.

Saraswatī, „godin der wijsheid”, 38 5.

Satyaçrawa, K., 13 27.

Styaki, P., 1 9, 7 10, 8 17, 9 11, 10 11, 12 7, 13 24, 15 32, 33, 37, 40, 41, 17 1, 20 15, 26 5, 30 3.

Satyaki

Satyawatī, echtgenote van Čalya, 38 1, 44 1, 2, 45 1.
Sēḍah, Mpū —, dichter van den Bhārata-yuddha, I 6, 52 13.
Senya, paard van Krēṣṇa, I4 15.
Sindhunātha, I6 9, Jayadratha.
Sindhupati, I6 8, Jayadratha.
Sindhurājā, I5 32, Jayadratha.
Smara, de Liefdegod, I3 34, 37 9, Kāma.
Somadattatanaya, telg van Somadatta, K. I6 1, 8, Bhuriçrawas.
Subhadrā, gemalin van Arjuna, I4 3.
Sūcīmukha, een slagorde, I5 21.
Sudarçana, discus van Krēṣṇa, 52 8.
Sudharma, K., 27 2.
Sugandhikā, dienares van Satyawatī, 44 5, 45 3.
Sukaṇṭha, paard van Krēṣṇa, I4 15.
Sumantri, „goede raadsman”, 3 6, 8 17, Widura.
Sumeru, de godenberg, 3I 8, Meru.
Sundarī, gemalin van Abhimanyu, I5 5, Çitisundarī, Kṣitisundarī.
Surabrata, „die een gelofte aan de goden heeft afgelegd”, II 7, Bhīṣma.
Suranāthaputraka, „zoon van godenkoning”, d.i. zoon van Indra I3 16; Arjuna.
Surendra, „godenkoning”, 9 2; Indra.
Sūrya, de zonnegod, vader van Karṇa, 9 1, 22 I9 22, 32 3.
Sūryaputra, „zonnezoon”, 27 4, 12, 30 1, 3, 5, 3I 13, 18; Karṇa.
Sūryasuta, „zonnezoon”, 2I 3; Karṇa.
Sūryatanaya, „zonnezoon”, 29 17, 30 9; Karṇa.
Sūryātmaja, „zonnezoon”, I7 7; Karṇa.
Susena, K., 28 2, 4.
Suyodhana, I 8, 8 4, I3 14, 15, 18, 19, 25, 27, 28, 30, I6 8, 9, 11, 12, I8 7, 2I 3-7, 25 1-4, 28 2, 3I 18, 43 1, 4, 7, 44 1, 47 1, 3, 48 2, 4, 12, 49 1, 3, 50 1, 52 2; Duryodhana.

Suwikarṇa, K., I5 35.
Tēgal Kuru, „veld van Kuru”, het slagveld in den Bhāratayuddha; 2 1, 4; Kurukṣetra, Pa-bharatan.
Tejomaya, „uit glans bestaand”, pijl van Açwatthāmā, 20 19.
Toyasandha, K., I5 33; Jalasandha, recte Jarasndha.
Trigartapati, de zeven vorsten van Trigarta, K., I3 20.
Udayagiri, „opgangsberg”, 9 1, 40 1.
Ulupuy, vrouw van Arjuna, moeder van Iravan, I2 17, I8 10.
Upacitra, K., I5 34.
Uttara, prins van Wirāṭa, 8 20, 9 7, I0 19; Wirāṭaputra, Wirātanaya.
Uttarī, dochter van Wirāṭa, gemalin van Abhimanyu, I4 4, I5 4, 5, 18.
Wāgiçwara, kluizenaar, bij wien Açwatthāmā een toevlucht zoekt, 20 21.
Walāhaka, paard van Krēṣṇa, I4 15.
Wasudewaputra, zoon van Wasudewa, 50 19; Krēṣṇa.
Waradwija, „beste brahmaan”, I3 11, 22; Droṇa.
Widura, 3 2, 4 3, 4, 6 8, 9, 7 6, 8 10, 13, 9 13, 14, I0 1; Sumantri.
Wijayacāpa, „overwinningsboog”, van Karṇa, 3I 1, 14; Wijayadhanuh.
Wijayadhanuh, „overwinningsboog”, van Karṇa, 2I 5, 30 9; Wijayacāpa.
Wijayakusuma, „overwinningsbloem”, die wonden heelt of leven herschenkt I3 16.
Wikarṇa, K., 8 4, I5 35.
Winda, K., I5 27.
Wipra, „brahmaan”, I9 24, 25, 20 3; Droṇa.
Wipratanaya, „zoon van den brahmaan”, 5I 24, 27; Açwatthāmā.
Wiprātmaja, „zoon van den brahmaan”, 50 14, 15, 5I 29; Açwatthāmā.
Wipreçwara, „heer der brahmanen”, 20 7; Droṇa.

Wirāṭa, vorst der Matsya's, P., I 9, II, 8 18, 9 1, II 10, I 2 1, I 4 4, I 9 9; Matsyādhīpa, Matsyanātha, Wirāṭanṛpa, Wirāṭanṛpati, Wirāṭeçwara.

Wirāṭanṛpa, P., „vorst van Wirāṭa”, I 9 22; Wirāṭa.

Wirāṭanṛpati, P., „vorst van Wirāṭa”, I 6 10; Wirāṭa.

Wirāṭaputra, „prinsen van Wirāṭa”, P., 8 20; nl. Çweta, Uttara en Çangka.

Wirāṭasuta, „prinsen van Wirāṭa”, P., IO II; II 6, 9; Çweta.

Wirāṭatanaya, „prins van Wirāṭa”, P., II 5, 7; Çweta.

Wirāṭātmaja, „prins van Wirāṭa”, P., II 8, 9; Çweta.

Wirāṭeçwara, „heer van Wirāṭa”, IO 19; Wirāṭa.

Wiṣṇu, Godheid 8 1, 5I 9, 52 1, 2, 4, 5.

Wiṣṇumūrti, „verschijningsvorm van Wiṣṇu”, 8 1, 52 1; Krēṣṇa.

Wrēhadbala, K., II 2, I 3 27.

Wrēhatketu, zoon van Sātyaki uit Wrēṣṇi, P., I 7 1.

Wrēkōdara, „wolfsbuik”, IO II, I 3 7, 17,

19, 21, 23, I 6 1, 2, 4, 12, I 9 15, 48 8, 49 1, 2, 4; Bhīma.

Wrēṣṇi, geslacht, waartoe Sātyaki behoort, P., I 4 5, I 5 20, 36, 38, 41, I 7 1, 46 10.

Wrēṣṇiwīra, „held van dat geslacht”, P., 8 17; Sātyaki.

Wulan, de maan, I 9 12.

Wyāsa, 5I 6, 13; Krēṣṇa Dwaipāyana, Muṇiwarā.

Yādawa, leden van het geslacht Yadu, verwant met Wreṣṇi, 27 13.

Yadu, geslacht verwant met Wreṣṇi, 7 10; 9 II, I 4 5, 46 10, 49 2.

Yama, Doodsgod, 35 II, 43 5; Kāla.

Yatiwara, „beste brahmaan”, 5I 24, 26; Nārada.

Yawabhūmi, Java, 52 5, Jawa.

Yudhiṣṭhira, „standvastig in den strijd, oudste der vijf Pāṇḍawa's, zoon van God Dharma en Kuntī, IO II, I 3 2, 3, 6, 7, I 4 9, I 5 32, I 6 12, 22 2, 23 1, 4, 8, I 3-16, 26 1, 42 3, 5, 49 2, 52 1; Dharmaputra, Dharmasūnu, Dharmasuta, Dharmatanaya, Dharmatmaja, Konteya, Pāṇḍawēçwara.

Yuyutsu, K., 68, 8 4, 10, 13, I 9 9, 26 5, 30 3.

OVERZICHT DER ZANGEN ¹⁾.

Zang I Wohingrat, Wawirat of Rāgakusuma. - - - / oo- / o-o / oo- / ooo / ooo / -o- / oḡ / (23)	Zang XXIII zie XXI
Zang II Prēthwītāla. o-o / oo- / o-o / oo- / o- - / oḡ / (17)	Zang XXIV zie IV
Zang III Wasantatilaka - - o / -oo / o-o / o-o / -ḡ (13)	Zang XXV zie I
Zang IV Onbekend = Smarad. V. ooo / ooo / - - - / - - o / ooo / ḡ (16)	Zang XXVI zie XVI
Zang V Çardūlawikrīḍita - - - / oo- / o-o / oo- / - - o / - - o / ḡ (19)	Zang XXVII zie IX
Zang VI Sasadara-kawēkas, Wisarjita of Wi- dara-gumulung. -oo / -oo / -oo / ooo / o-o / o-o / oḡ (20)	Zang XXVIII Matta-raga Wrēttāyana 34 - - o / -oo / o-o / -oo / o-o / -oo / o- (19)
Zang VII Çikharinī. o- - / - - - / ooo / oo- / -oo / oḡ (17)	Zang XXIX zie VII
Zang VIII zie III	Zang XXX zie IX
Zang IX Sragdhara - - - / -o- / -oo / ooo / o- - / o- - / o-ḡ / (21)	Zang XXXI zie III
Zang X zie II	Zang XXXII zie VII
Zang XI zie V	Zang XXXIII zie V
Zang XII zie IV	Zang XXXIV Onbekend o-o / oo- / o-o / oo- / ooo / ooo / -o- / oḡ (23)
Zang XIII zie I	Zang XXXV zie III
Zang XIV Puṣpītāgra ooo / ooo / -o- / o-ḡ (12) } × 2	Zang XXXVI zie VII
ooo / o-o / o-o / -o- ḡ (13) }	Zang XXXVII zie XVI
Zang XV Praharsinī - - - / ooo / o-o / -o- / ḡ (13)	Zang XXXVIII Mrēdukomala of Wijayagati - - - / oo- / o-o / oo- / o-o / ooḡ (18)
Zang XVI Aḡwalālita ooo / o-o / -oo / o-o / -oo / o-o / -oo / oḡ (23)	Zang XXXIX Suwangçapatra ooo / o-o / -oo / o-o / ooo / ooḡ / (18)
Zang XVII zie IX	Zang XL zie IX
Zang XVIII Rajanī ooo / o-o / -oo / o-o / o-o / oḡ (17)	Zang XLI Aupacchandāsika oo- / oo- / o-o / -ḡ (11) } × 2
Zang XIX zie V	oo- / -oo / -o- / o-ḡ / (12) }
Zang XX zie VII	Zang XLII Mrēgangça - - - / oo- / o-o / oo- / ooo / ooo / ḡ (19)
Zang XXI Onbekend = Smarad II, Arj. wiw. XIV en XXX oo- / o-o / oo- / ooo / ooo / -o- / oḡ (20)	Zang XLIII zie II
Zang XXII zie I	Zang XLIV zie I
	Zang XLV Indrabajra o-o / - - o / o-o / -ḡ (11)
	Zang XLVI Suwadana - - - / -o- / -oo / ooo / o- - / -oo / oḡ (20)
	Zang XLVII zie XXXIX
	Zang XLVIII zie III
	Zang XLIX zie XXXIV
	Zang L zie V
	Zang LI zie VII
	Zang LII zie I

1) De o duidt een korte lettergreep aan.

